

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАРТИНОВ ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.138.5

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ
ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Є. О. Мартинов**

Науковий керівник: **Чернявський Сергій Сергійович**,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Мартинів Є. О. Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових і прикладних проблем закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання, у якому на основі критичного опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу судової практики сформульовано висновки, що дають змогу виконати низку завдань практико-прикладного спрямування, пов'язаних із реалізацією судом його процесуальних повноважень.

У роботі концептуально доведено, що основними тенденціями перетворення змісту кримінальних процесуальних норм національного законодавства на сучасному етапі є їх гуманізація та прогресивна раціоналізація, які повинні виявлятися одночасно й становити єдину систему, оскільки раціоналізація в окремих випадках може вступати в конфлікт із процесом гуманізації, а тому постала необхідність негайного запровадження альтернативних підходів до закриття кримінального провадження судом і створення таких умов, які виключають необґрунтовані зволікання в праксеологізації такого інституту шляхом введення скорочених і мінімізації погоджувальних процедур, що одночасно усуває і проблему тривалості строків кримінального судочинства.

З огляду на соціально-політичну складову державного ладу й відображення положень, які впливали на розвиток і становлення суду в нормативно-правових актах різних історичних періодів, запропоновано періодизацію становлення та розвитку кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого

судового засідання: звичаєвий (VII–VI ст. до н.е. – XIII ст. н.е.); козацький (XIV ст. – початок XVIII ст.); імперський (XVIII–XIX ст.); радянський (початок XX ст. – 2012 рік, з огляду на дію Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року); сучасний (з 2012 року й донині) періоди. Такі історичні періоди розвитку характеризувалися частими змінами в процесуальному призначенні, процедурі та суб'єктному складі інституту; нестабільністю законодавства й мінливістю регламентації («віддання до суду»; «попередній розгляд справи суддею», «підготовче провадження»), одночасно з його поступальним розвитком, удосконаленням можливості призначення судового розгляду та здійснення його підготовки.

Обґрунтовано, що кримінальні процесуальні відносини, які виникають під час закриття кримінального провадження, становлять систему правовідносин, у які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України та які забезпечуються письмовим процесуальним документом – рішенням суду.

Встановлено, що в системі кримінального провадження підготовче провадження є його складовою, позаяк посідає проміжне місце між досудовим розслідуванням і судовим розглядом, а рішення суду в цій стадії визначають подальший перебіг кримінального провадження, зокрема його закриття. Як стадія кримінального процесу підготовче провадження має на меті забезпечити взаємозв'язок судового розгляду з досудовим розслідуванням, усунути перешкоди й створити умови для проведення судового засідання, а також надати сторонам можливість урегулювати правовий конфлікт до початку судового розгляду. Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання визначено як діяльність суду спрямована на дотримання завдань кримінального судочинства, зокрема вимоги, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову

процедуру шляхом встановлення визначених Кримінальним процесуальним кодексом України всіх обставин кримінального провадження в підготовчому провадженні і прийняття рішення про подальше припинення кримінального провадження відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 314 Кримінального процесуального кодексу України.

Зарубіжний досвід реалізації інституту закриття кримінального провадження судом досліджено на підставі розподілу системи права на англосаксонську (Велика Британія, США) і романо-германську (Іспанія, Німеччина, Франція). Можливим у законодавстві цих країн є закриття провадження в справі як на досудовому провадженні, так і в судових інстанціях. Акцентовано, що в національному кримінальному процесі увагу зосереджено на імплементації європейського права в національно-правову систему. Однак цей підхід є неприпустимим для гармонізації національного законодавства, тобто «сліпого» узгодження національного законодавства з європейським правом. У такому випадку йдеться не тільки й не про порівняння двох правових систем – англосаксонської та романо-германської, а про те, що визначальним критерієм мають бути національні інтереси й можливості.

Підстави закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання схарактеризовано як процесуальні факти, що встановлює під час підготовчого провадження суд, які виключають або засвідчують недоцільність подальшого здійснення кримінального провадження, зобов'язуючи останнього прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідно до законодавства. Здійснено систематизацію підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання: фактичні (наявність достатніх відомостей у матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії, виключають наявність кримінального правопорушення або необхідність притягнення до кримінальної відповідальності чи застосування покарання) і правові (наявність або відсутність певних процесуальних обставин, що впливають на перебіг

кримінального провадження; процесуальний документ (рішення), складений відповідно до встановлених законом вимог, що надає право суду закрити кримінальне провадження).

Запропоновано напрями вдосконалення правових засад закриття кримінального провадження на підставі втрати чинності закону, що встановлював кримінальну протиправність діяння (п. 4-1 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України) в частині неможливості застосування такої норми в загальному порядку, тобто якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти його закриття або ухвалення вироку (п. 8 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України), а також процедури, за якою суд повинен розглядати кримінальне провадження, що надійшло з постановою про закриття в підготовчому провадженні, а також усунення прогалин і колізій закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання за декриміналізації діяння; перекваліфікації на діяння, передбачене ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України, і потерпілий не подає заяву; відмови держави, яка видала особу, притягувати до кримінальної відповідальності у випадку амністування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку. Акцентовано на необхідності прийняття рішення про закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження в разі смерті особи за відсутності відповідного клопотання близьких родичів про реабілітацію померлої особи й наявності належного документа, що засвідчує смерть обвинуваченого.

Закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні передбачає такі етапи (частини), які визначені його завданнями: 1) отримання, аналіз і вивчення обвинувального акта з відповідними додатками, надісланого прокурором (ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України), призначеним суддею; 2) проведення підготовчої частини, передбаченої ст. 342–345 Кримінального процесуального кодексу України,

підготовчого засідання; 3) проведення засідання, безпосереднє з'ясування однієї з підстав, яка зумовлює закриття кримінального провадження; 4) розгляд клопотань, заявлених учасниками процесу під час підготовчого провадження; 5) прийняття рішення про закриття кримінального провадження; 6) ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінального провадження.

Визначено, що прийняття судового рішення в разі закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні – цілеспрямована кримінальна процесуальна діяльність судді в підготовчому провадженні із застосування підстав, передбачених п. 4-1-8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України, що становить інформаційний процес судового пізнання та завершується прийняттям правозастосовного акта – ухвали, з метою виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України. Ухвала містить вступну, мотивувальну та резолютивну частини.

Ключові слова: закриття кримінального провадження, підготовче провадження, судове провадження, судове засідання, суд, суддя, підстава, судові рішення, ухвала.

SUMMARY

Martynov E. O. Closure of criminal proceedings at the stage of the preparatory trial in court. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical-legal and applied problems of closure of criminal proceedings at the stage of the preparatory trial in court, in which, based on a critical study of the provisions of the

theory of the criminal process, analysis of court practice, conclusions are formulated that make it possible to fulfill a number of tasks of a practical and applied direction, related with the court's exercise of its procedural powers.

The work conceptually proves that the main trends in the transformation of the content of criminal procedural norms of national legislation at the current stage are their humanization and progressive rationalization, which must be manifested simultaneously and constitute a single system, since rationalization in individual cases can come into conflict with the process of humanization, and therefore appeared the need for the immediate introduction of alternative approaches to the closing of criminal proceedings by the court and the creation of such conditions that exclude unreasonable delays in the praxeologization of such institution by introducing shortened and minimized conciliation procedures, which simultaneously eliminates the problem of the duration of criminal proceedings.

Taking into account the socio-political component of the state system and the reflection of the provisions that influenced the development and formation of the court in the regulatory and legal acts of various historical periods, a periodization of the formation and development of the criminal procedural institution of the closing of criminal proceedings by the court at the stage of the preparatory court session is proposed: ordinary (VII – VI century BCE. – XIII century AD); Cossack (XIV century – beginning of the XVIII century); imperial (XVIII–XIX centuries); Soviet (the beginning of the 20th century – 2012, in view of the effect of the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960); modern (from 2012 to the present day) periods. Such historical periods of development are characterized by frequent changes in the procedural purpose, procedure and subject composition of the institute; the instability of legislation and the variability of regulation (“referral to the Court”; “preliminary consideration of the case by the court”, “preparatory proceedings”), simultaneously with its progressive development, improving the possibility of setting a trial and carrying out its preparation.

It is substantiated that criminal procedural relations that arise during the closing of criminal proceedings constitute a system of legal relations that enter the

participants of preparatory proceedings in order to achieve the objectives of criminal proceedings defined in the Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and which are provided by a written procedural document – a court decision.

It is established that in the system of criminal proceedings, preparatory proceedings are its component, since they occupy an intermediate place between pre-trial investigation and court proceedings, and court decisions at this stage determine the further course of criminal proceedings, in particular, its closure. As a stage of the criminal process, the preliminary proceedings are intended to ensure the relationship between the trial and the pre-trial investigation, to remove obstacles and create conditions for the trial, as well as to give the parties the opportunity to settle the legal conflict before the trial. The closing of criminal proceedings at the stage of the preparatory court session is defined as the activity of the court aimed at complying with the tasks of criminal proceedings, in particular the requirements that no innocent person is accused or convicted, no person is subjected to unjustified procedural coercion, and that each participant in the criminal proceedings is subject to the appropriate legal procedure by establishing all the circumstances of criminal proceedings in the preparatory proceedings defined by the Criminal Procedural Code of Ukraine and making a decision on the further termination of criminal proceedings under article 314, paragraph 2 (3) of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The foreign experience of implementing the institution of closure of criminal proceedings by the court is studied on the basis of the division of the legal system into Anglo-Saxon (Great Britain, USA) and Romano-Germanic (Spain, Germany, France). It is possible in the legislation of these countries to close the proceedings in the case both in the pre-trial proceedings and in the courts. It is emphasized that in the national criminal process, attention is focused on the implementation of European law in the national legal system. However, this approach is inadmissible for the harmonization of national legislation, i.e. “blind” harmonization of national legislation with European law. In such case, it is not only a matter of comparing two legal systems – Anglo-Saxon and Romano-Germanic, but that national interests and capabilities should be the determining criteria.

The grounds for closure of criminal proceedings at the stage of the preparatory trial are characterized as procedural facts established by the court during the preparatory proceedings, which exclude or demonstrate the impracticality of further criminal proceedings, obliging the latter to make a decision to close criminal proceedings in accordance with the law. Systematization of the grounds for closure of criminal proceedings at the stage of the preparatory trial in court is carried out: factual (the presence of sufficient information in the materials of the criminal proceedings, which testify to the possibility of achieving the goal of the corresponding procedural action, exclude the existence of a criminal offense or the need to bring criminal responsibility or the application of punishment) and legal (the presence or the absence of certain procedural circumstances affecting the course of criminal proceedings; a procedural document (decision) drawn up in accordance with the requirements established by law, which gives the court the right to close criminal proceedings).

The directions for improving the legal basis for closing criminal proceedings based on the invalidity of the law establishing the criminal illegality of an act (article 284, paragraph 4-1 (1) of the Criminal Procedure Code of Ukraine) are proposed in terms of the impossibility of applying such rule in general, i.e. if the suspect, the accused objects to its closure or the adoption of a sentence (article 284, paragraph 8 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), as well as the procedure by which the court must consider the criminal proceedings received with the resolution on closure in the preparatory proceedings, as well as the elimination of gaps and conflicts of closure of criminal proceedings at the stage of the preparatory trial for the decriminalization of an act; requalification for the act under Art. 477 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and the victim does not submit a statement; refusal of the state that extradited the person to bring criminal responsibility in case of amnesty of the person who committed a criminal offense; receiving an indictment against a person who is not notified of the suspicion in accordance with the procedure established by the law. Emphasis is placed on the need to make a decision to close criminal proceedings at the stage of preparatory

proceedings in the event of a person's death in the absence of a corresponding request from close relatives for the rehabilitation of the deceased person and the presence of an appropriate document certifying the death of the accused.

The closing of criminal proceedings by a court in a preliminary trial involves the following stages (parts), which are determined by its tasks: 1) receipt, analysis and study of the indictment with relevant attachments, sent by the prosecutor (Article 291 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), appointed by the judge; 2) conducting the preparatory part under Art. 342–345 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, preparatory session; 3) holding a meeting, direct clarification of one of the grounds that leads to the closure of criminal proceedings; 4) consideration of requests submitted by process participants during the preparatory proceedings; 5) making a decision to close criminal proceedings; 6) acquainting the process participants with the materials of the criminal proceedings.

It is determined that the adoption of a court decision in the case of closing a criminal proceeding by a court in a preliminary judicial proceeding is a purposeful criminal procedural activity of a judge in a preliminary proceeding based on the application of the grounds under the article 284, paragraph 4-1-8, 10 (1) or (2) of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which constitutes the informational process of judicial knowledge and ends with the adoption of a law enforcement act – resolution, in order to fulfill the tasks of criminal justice, under the Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The decision contains introductory, motivational and resolute parts.

Keywords: closure of criminal proceedings, preparatory proceedings, court proceedings, court session, court, judge, basis, court decision, court order.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мартинов Є. О. Підстави закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 216–221. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.37>.

2. Мартинов Є. О. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 90–95. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.17>.

3. Мартинов Є. О. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 145–153. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.18>

4. Мартинов Є. О. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 652–655. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/157>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Мартинов Є. О. Судові рішення при закритті кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 48–50.

6. Мартинов Є. О. Особливості кримінальної процесуальної класифікації підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 20–21 трав. 2022 р.). Київ, 2022 С. 32–34.

7. Мартинов Є. О. Щодо поняття закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Проблеми кваліфікації та*

розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ, 2022. С. 462–463.

8. Мартинов Є. О. Щодо поняття інституту закриття кримінального провадження судом. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук Ю. В. Сухомлин]. Київ, 2023. С. 161–163.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА, ПОНЯТТЯ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ	25
1.1. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом.....	25
1.2. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом	45
1.3. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом	60
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ.....	82
2.1. Поняття та класифікація підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання	82
2.2. Характеристика окремих підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання.....	106
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ	136
3.1. Закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні	136
3.2. Судові рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні	157
Висновки до розділу 3.....	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	212

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний розвиток країни спрямований на європейську інтеграцію та потребує якісної трансформації правових й організаційних засад функціонування системи кримінальної юстиції, невід'ємною складовою якої є оновлене кримінальне процесуальне законодавство, зокрема в частині здійснення кримінального судочинства.

Прийняття КПК України зумовило визначення завдань кримінального провадження як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2).

Такі пріоритети сприяли істотній зміні кримінальної процесуальної форми, усуненню застарілих і запровадженню нових процедур. Не став винятком і судовий розгляд кримінальних проваджень, у якому з'явилася стадія підготовчого провадження, трансформована зі стадії попереднього судового розгляду. Законність, обґрунтованість і вмотивованість рішень суду в цій стадії судового провадження обумовлені дотриманням процесуального порядку їх постановлення.

За результатами підготовчого судового засідання суд має право прийняти рішення про закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. Однак, визначаючи такий перелік підстав, законодавець обмежує суд в оцінці та дослідженні доказів, що підтверджують статистичні дані. Зокрема, відповідно до стану розгляду кримінальних проваджень місцевими загальними судами,

проаналізованих Верховним Судом, 2018 року до таких судів надійшло 894,3 тис. матеріалів кримінального провадження, з них 12,5 тис. – закрито за результатами підготовчого провадження; 2019 року – 898,1 тис. (14,2 тис.); 2020 року – 915,4 тис. (17,5 тис.); 2021 року – 943,1 тис. (16,8 тис.). Із закриттям кримінального провадження місцеві загальні суди розглянули на 18,8 % більше, або близько 75 тис. кримінальних проваджень, за останні роки; їх частка від кількості тих справ, провадження в яких закінчено, становила 22,8 %, стосовно 547 осіб, або 15,7 % від кількості тих, щодо яких вироки скасовано [2].

Результати судового провадження в першій інстанції, а також оновлення концептуальної парадигми закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання та її практичне впровадження в умовах дії КПК України зумовили актуалізацію досліджень доволі звичної для кримінальної процесуальної доктрини проблематики, а саме функціональної спрямованості діяльності суду в контексті загальноновизнаних міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини й здійснення правосуддя.

Особливості стадії підготовчого провадження в різні історичні періоди привертали увагу таких вчених-процесуалістів: Ю. П. Аленіна, А. О. Антощука, О. В. Бабаєвої, Ю. В. Бауліна, Г. П. Власової, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, Ю. М. Грошевого, С. І. Дячука, О. В. Єні, Я. В. Замкової, В. С. Зеленецького, Н. О. Зражевської, О. В. Калужинського, О. В. Капліної, О. В. Ковальнової, В. В. Колодчина, Я. Ю. Конюшенко, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, В. В. Луцика, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, А. Є. Пастуха, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, М. .М. Почтового, Д. Б. Сергєєвої, Д. А. Скоромного, Н. П. Сизої, В. Г. Севрука, О. С. Старенького, Д. М. Тичина, І. А. Тітка, В. М. Трофименка, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, О. Ю. Хабло, М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, О. Ф. Шминдрук, Д. О. Шумейка, М. Є. Шумила та ін.

Вагомий внесок у вирішення дискусійних питань інституту закриття

кримінального провадження зробили І. В. Басиста, С. М. Благодир, І. В. Вернидубов, Г. І. Глобенко, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, О. А. Губська, В. В. Гуменюк, П. М. Каркач, Г. Р. Крет, І. І. Когутич, М. А. Макаров, Р. І. Матюшенко, Х. М. Павич, Г. В. Рось, В. А. Савченко, М. Г. Стойко, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, К. В. Токаренко, С. В. Томин, М. І. Хавронюк, В. П. Шибіко, О. Г. Яновська та ін.

Доктринальні та прикладні напрацювання зазначених й інших учених мають важливе наукове та практичне значення. Однак у нинішніх умовах реформування кримінального процесуального законодавства, докорінної зміни порядку судового провадження в першій інстанції правозастосовна практика постає перед низкою проблем щодо закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання, які обумовлені не тільки недоліками його законодавчої регламентації, а й несформованістю єдиних підходів до розуміння правових конструкцій такого рішення суду. Зокрема, аналіз судової практики засвідчив неоднозначність постановлення судами рішень в однотипних кримінальних провадженнях за результатами проведення підготовчого засідання, що зумовило постановлення судом незаконного рішення й засвідчило відсутність єдиного механізму прийняття судових рішень під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні. Окреслені обставини й зумовили обрання такої теми дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-

р). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) і Пріоритетним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 28 грудня 2021 року (протокол № 28).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення та обґрунтування положень правового, організаційного і практичного спрямування, що пов'язані з процесуальним порядком закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства й судової практики його застосування.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких *задач*:

- висвітлити історико-правові передумови нормативно-правового регулювання інституту закриття кримінального провадження судом;
- надати кримінальну процесуальну характеристику інституту закриття кримінального провадження судом;
- узагальнити зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом;
- окреслити зміст підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання;
- виокремити особливості застосування окремих підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання;
- з'ясувати особливості закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні.
- визначити особливості судових рішень під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються під час судового провадження в суді першої інстанції.

Предмет дослідження – закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, виконання завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових (аналізу, синтезу, індукції, дедукції) та спеціальних методів під час дослідження нормативних актів, судової практики, висновків науковців, зокрема: *діалектичний* метод використано з метою вивчення та обґрунтування сутності й змісту правових категорій та явищ, їх елементів, а також формулювання понятійного апарату в контексті теми дисертаційного дослідження (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час аналізу становлення та розвитку інституту закриття кримінального провадження судом і законодавчої регламентації кримінальних процесуальних підстав закриття кримінального провадження судом (підрозділи 1.1, 2.1); *системно-структурний* – надав можливість структурувати роботу, надати кримінальну процесуальну характеристику інституту закриття кримінального провадження судом (підрозділ 1.2), висвітлити зміст підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання (підрозділ 2.1), а також схарактеризувати особливості судових рішень у контексті предмета дослідження (підрозділ 3.2); *порівняльно-правовий* – для аналізу зарубіжного досвіду реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом і можливості його імплементації в національну кримінальну процесуальну й судову практики (підрозділ 1.3, розділи 2, 3); *формально-логічний* – під час аналізі джерел права, систематизації судового матеріалу, а також з'ясування проблемних питань окремих підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання (підрозділ 2.2, розділ 3); *соціологічні та статистичні* – обґрунтовано низку сформульованих висновків і пропозицій,

а також узагальнено вивчення кримінальних проваджень та матеріалів практики (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення судової практики Верховного Суду за 2018–2023 роки; Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів України (до 2017 року) та рішення місцевих судів; вивчення та опрацювання близько 2 тис. ухвал суддів за 2014–2021 роки; зведені дані опитування 415 респондентів, з них 130 прокурорів, 230 суддів, 90 адвокатів-захисників із Львівської, Житомирської, Київської, Одеської областей та м. Києва; матеріали вивчення прокурорської та судової практики, а також багаторічний досвід автора на посаді судді (розглянуто понад 5 тис. матеріалів у судовому провадженні в суді першої інстанції).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень особливостей закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання, у якому на основі опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу судової практики сформульовано висновки, що дають змогу вирішити низку завдань практико-прикладного характеру, пов'язаних із реалізацією судом його процесуальних повноважень, зокрема:

вперше:

– концептуально доведено, що основними тенденціями перетворення змісту кримінальних процесуальних норм національного законодавства на сучасному етапі є їх гуманізація та прогресивна раціоналізація, що мають виявлятися одночасно й становити єдину перетворювальну систему, оскільки раціоналізація в окремих випадках може вступати в конфлікт із процесом гуманізації, а тому постала потреба праксеологізації інституту закриття кримінального провадження судом шляхом внесення змін і доповнень, спрямованих на створення умов, які забезпечують швидкий, повний та неупереджений судовий розгляд з тим, щоб жоден невинуватий не був

обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу;

– обґрунтовано теоретичну модель законодавчого врегулювання закриття кримінального провадження на підставі втрати чинності законом, що встановлював кримінальну протиправність діяння (п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України) у частині неможливості застосування такої норми в загальному порядку, тобто якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти його закриття або ухвалення вироку (п. 8 ст. 284 КПК України);

– аргументовано необхідність розгляду клопотань, заявлених учасниками процесу в межах підготовчого провадження до постановлення кінцевого рішення за аналогією ст. 363 КПК України, що в подальшому може виключити неповноту такого провадження як обставину оскарження судового рішення;

– деталізовано процедуру прийняття судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні, основними етапами якої є: 1) з'ясування обставин кримінального провадження та встановлення підстав закриття; 2) попередня підготовка рішення з визначенням критеріїв й обмежень для його прийняття, оцінка підстав закриття з виконанням завдань кримінального провадження; 3) прийняття та документальне оформлення рішення (ухвала) з тлумаченням норм матеріального і процесуального права;

удосконалено:

– визначення: а) підготовчого провадження як самостійної стадії кримінального провадження, що посідає проміжне місце між досудовим розслідуванням і судовим розглядом, забезпечує їх взаємозв'язок, усуває перешкоди й створює умови для проведення судового засідання, надає сторонам можливість урегулювати правовий конфлікт до початку судового розгляду, а рішення суду в цій стадії визначають подальший перебіг кримінального провадження або його закриття; б) закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання як діяльності суду, що

спрямована на дотримання завдань кримінального судочинства, зокрема вимоги, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура шляхом встановлення визначених КПК України всіх обставин кримінального провадження в підготовчому провадженні й прийняття рішення про подальше припинення кримінального провадження відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України;

– критерії розподілу підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання: *фактичні* (наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії, виключають наявність кримінального правопорушення або необхідність притягнення до кримінальної відповідальності чи застосування покарання) і *правові* (наявність або відсутність певних процесуальних обставин, що впливають на перебіг кримінального провадження; процесуальний документ (рішення), складений відповідно до встановлених законом вимог, що надає право суду закрити кримінальне провадження);

– наукове бачення процедури ознайомлення зацікавлених учасників з матеріалами закритого кримінального провадження для оскарження його закриття в порядку, передбаченому ч. 1-5, 7-9 ст. 290 КПК України (п. 6 ст. 284 КПК України);

– наукове розуміння процедури закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні: отримання, аналіз і вивчення обвинувального акта з відповідними додатками, надісланого прокурором (ст. 291 КПК України), призначеним суддею; проведення підготовчої частини, передбаченої ст. 342–345 КПК України, підготовчого засідання; проведення засідання, безпосереднє з'ясування однієї з підстав, яка зумовлює закриття кримінального провадження; розгляд клопотань, заявлених учасниками процесу в межах підготовчого провадження; прийняття рішення про закриття

кримінального провадження; ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінального провадження;

– зміст кримінальних процесуальних відносин у частині прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні, що слід тлумачити як цілеспрямовану кримінальну процесуальну діяльність судді в підготовчому провадженні із застосування підстав, передбачених п. 4-1-8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України, що становить інформаційний процес судового пізнання та завершується прийняттям правозастосовного акта – ухвали з метою виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України;

дістало подальший розвиток:

– періодизація становлення та розвитку кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання: звичаєвий (до XIII ст.); козацький (XIV ст. – початок XVIII ст.); імперський (XVIII–XIX ст.); радянський (поч. XX ст. – до 2012 року, з огляду на дію КПК УРСР 1960 року); сучасний (з 2012 року й донині) періоди;

– наукове бачення процедури, за якою суд повинен розглядати кримінальне провадження, що надійшло з постановою про закриття в підготовчому провадженні, а також усунення прогалин і колізій закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання за декриміналізації діяння; перекваліфікації на діяння, передбачене ст. 477 КПК України, і потерпілий не подає заяву; відмови держави, яка видала особу, притягувати до кримінальної відповідальності у випадку амністування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку;

– обґрунтування виключення таких підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, як звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45–47 КК України, позаяк суд має

дослідити докази, що підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення; досягнення податкового компромісу через втрату її актуальності, яка є підставою звільнення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *правозастосовній діяльності* – для забезпечення єдиних підходів до застосування положень кримінального процесуального законодавства судьями, а також удосконалення їхньої діяльності щодо закриття кримінальних проваджень з визначених кримінальним процесуальним законом підстав (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 10.11.2022);

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження питань цієї теми (акт Національної академії внутрішніх справ від 10.05.2023);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації суддів і прокурорів (акт Національної академії внутрішніх справ від 16.05.2023).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено на міжнародних, міжвідомчих і науково-практичних конференціях, зокрема матеріали: III науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти «*Правова освіта: науковий погляд молодих вчених*» (м. Київ, 24 січня 2022 року); IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України «*Становлення та розвиток наукових досліджень*» (м. Київ, 20–21 травня 2022 року); науково-теоретичної конференції «*Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*» (м. Київ, 26 травня 2022 року); міжвідомчої науково-практичної конференції «Кримінальне

судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 квітня 2023 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (252 найменувань на 34 сторінках) і чотирьох додатків на 17 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінки, з них основного тексту – 164 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА, ПОНЯТТЯ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ

1.1. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом

Завданнями кримінального судочинства, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [99].

Науковий підхід як до проблем кримінального процесуального права загалом, так і у визначенні шляхів удосконалення окремих процесуальних інститутів зокрема закриття кримінального провадження судом передбачає розгляд історичного минулого [112, с. 7]. Значення такого інституту в кримінальному процесуальному праві України визначають безпосередньо передумовами його зародження, особливостями становлення в контексті розвитку української державності та вивченням його ролі в сучасному кримінальному судочинстві.

Для цього спрямуємо увагу на становлення стадії підготовчого провадження. У цьому аспекті О. Ф. Шминдрук зазначає, що кримінальна процесуальна стадія підготовчого провадження формувалася поступово, її

розвиток був нестабільним [241, с. 7]. Н. О. Зражевська виокремлює такі етапи історичного розвитку стадії попереднього розгляду кримінальної справи суддею на територіях, що належать до сучасної України: перший – з 1864-го до 1917 року; другий – з 1917-го до 1920 року; третій – з 1922-го до 1960 року; четвертий – з 1960-го до 2001 року, п'ятий етап – з 2001 року й донині [60, с. 12]. Нормативне регулювання підготовчого провадження в українському кримінальному процесі, зазначає О. В. Бабаєва, має тривалу генезу, у якому можна визначити періоди й етапи, зумовлені змінами законодавства: 1) дореволюційний період, відповідно до дії СКС 1864 року; 2) радянський період, що охоплює три етапи: а) час дії КПК УСРР 1922 року; б) етап дії КПК УРСР 1929 року; в) період чинності КПК УРСР 1960 року; 3) період незалежної України, що має такі етапи: а) за часів дії КПК 1960 року в попередній «радянській» моделі; б) етап чинності КПК 1960 року з огляду на зміни внаслідок «малої судової реформи» 2001 року; в) період дії КПК 2012 року. Ознаками, що характеризують генезу нормативного регулювання стадії підготовчого провадження, є: 1) часті зміни в процесуальному призначенні, процедурі й суб'єктному складі цієї стадії; 2) нестабільність законодавства, яке її регламентує; 3) мінливість термінологічного найменування («віддання до суду»; «попередній розгляд справи суддею», «підготовче провадження»). Попри це, історичний розвиток цієї стадії можна вважати поступальним, оскільки в жодний історичний період її не ліквідували, вона не втрачала головного призначення – вирішити питання щодо можливості призначення судового розгляду й здійснення його підготовки [3; 4, с. 13–14].

У контексті становлення та розвитку інституту закриття кримінального провадження судом Х. М. Павич відокремлює такі етапи генези інституту закриття кримінального провадження судом: I етап – з давніх часів (часи дії «Руської правди») до XIV ст. (до дії Литовських статутів включно); II етап – XIV ст. і до XIX ст., що вирізняється поступовою зміною трактування злочину вже як будь-якого порушення норм, встановлених державою, і розвитком норм про закриття кримінального провадження, зокрема щодо розширення кола

підстав; III етап – з початку XIX ст. до XX ст. У цей період розпочато кодифікацію кримінального права в Російській імперії: укладено Звід законів Російської імперії, здійснено спробу відокремити кримінально-правові норми від кримінально-процесуальних; IV етап – з початку XX ст. до 1958 року; V етап припадає на період з 25 грудня 1958 року до 13 квітня 2012 року, пов'язаний з прийняттям 25 грудня 1958 року Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік та КПК УРСР 1961 року, який згодом зазнавав чимало змін і доповнень; VI етап – з 13 квітня 2012 року, що пов'язаний з прийняттям чинного нині КПК України. Новітнє законодавство України імплементувало європейські стандарти в галузі захисту прав людини та здійснення правосуддя [154].

У контексті викладеного вище вважаємо за доцільне дослідити інститут закриття кримінального провадження судом, як і будь-який правовий інститут, що має власну історію становлення та розвитку.

Інститут закриття кримінального провадження судом бере свій початок ще з давніх часів. Щоправда, він не завжди мав назву закриття кримінального провадження, не було визначено підстав закриття кримінального провадження, упродовж тривалого часу його ототожнювали зі звільненням особи від кримінальної відповідальності тощо [155, с. 14], позаяк територія України в різні часи знаходилася під юрисдикцією Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманської України, Австро-Угорської та Російської імперій, УРСР у складі СРСР, зрештою – сучасної суверенної держави з власною правовою системою та законодавством [112].

Генеza розвитку суспільства від первіснообщинного ладу передбачала трансформацію племінних звичаїв у норми права. З огляду на історію держави та права зарубіжних країн, перше чітке уявлення про право, елементи судочинства, статус свідка й інших учасників кримінального процесу можна отримати з аналізу законів царя Вавилона Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.). У законах Хаммурапі вже в перших статтях (параграфах) є згадка про показання

свідка, його роль і відповідальність. Зокрема, у §3 зазначено: «Засуджується до смертної кари людина, яка надала показання в судовій справі проти іншої людини й не довела правдивість сказаних нею слів» [232, с. 54]. Інтерес становлять правові системи (судочинство) Стародавньої Греції та Риму, зокрема джерелом права Стародавнього Риму були Закони XII таблиць (451–450 рр. до н.е.). Аналіз цієї пам'ятки права дає підстави для висновку про наявність у Стародавньому Римі інституту закриття кримінального провадження судом у кримінальному та цивільному судочинстві [113].

У «Руській правді», передусім у «Просторовій правді», містилися норми процесуального права, сформовані як законодавцем, так і ті, що були відомі практиці протягом кількох попередніх століть. Деякі з норм «Руської правди» процесуального спрямування стали результатом трансформації звичаїв, застосовуваних ще в ранній період Русі. Учені-історики кримінального процесуального права, наприклад, відносять до звичаєвих форм судових доказів, закріплених у «Руській правді», такі докази, як присяга, ордалії, показання [233, с. 51; 203].

Загалом слід зауважити, що разом з регламентацією порядку досудового встановлення стосунків між сторонами конфлікту за допомогою «зводу» і «гоніння сліду» (тобто пошуку злочинця за залишеними слідами), «Руська правда» встановлювала й правила безпосереднього судочинства. Водночас дослідники процесу в Русі вже давно майже одностайні у своїх висновках про те, що в Русі панував змагальний процес [203].

Головна мета покарання полягала у відшкодуванні завданої шкоди (матеріальної чи моральної) потерпілому та його родичам, а також поповнення княжої скарбниці, а не покарання (ідеться про фізичну кару) винного [66, с. 84]. Зокрема, було закріплено норму, згідно з якою особа, що незаконно розтратила чужі гроші або товари, могла бути звільнена від відповідальності за цей злочин, якщо відшкодувала завдані збитки (здійснення таких виплат могли здійснювати й із розтермінуванням) [232, с. 32]. «Руська правда» містить підстави звільнення порушника від кримінальної відповідальності за

угодою між сторонами: особа, яка незаконно розтратила чужі гроші або товари, могла бути звільнена від відповідальності за цей злочин, якщо приймала зобов'язання відшкодувати завдані збитки (було дозволено навіть здійснення таких виплат протягом певного терміну) [232, с. 32], водночас відбувається примирення осіб і каяття винуватого; головну увагу спрямовували не на покарання винуватого, а відшкодування збитків потерпілому та його родичам, поповнення державної казни [66, с. 84].

Ще один приклад функціонування інституту примирення передбачав, що одночасно зі стягуванням вири родичі вбитого отримували від убивці так звану головщину (компенсацію), тобто своєрідну плату за голову в знак примирення. Розмір головщини встановлювали за домовленістю [216, с. 8]. Про процедуру судового розгляду за «Руською правдою» відомо небагато. Оскільки поняття злочину на той час мало здебільшого приватний характер, то, очевидно, заінтересована особа (потерпілий) повинна була сама порушувати справу в громадському суді або ж звертатися щодо захисту до князівського уповноваженого. Суд виконував функції посередника в судовому процесі. Якщо вартість вкраденої речі була порівняно незначною (менше ніж дві гривні), обвинувачення доводили або спростовували звичайною присягою. Того, хто присягнув, вважали невинним [215].

У «Руській правді» містилася норма, яку можна вважати аналогом звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності – відповідальність громади за вбивство, вчинене на її території, якщо було знайдено лише скелет жертви, тобто з дня вбивства минув значний проміжок часу [57, с. 105].

Поступово розвивалися норми про припинення кримінального переслідування, зокрема шляхом розширення кола підстав для цього. Протягом другої половини XIV – першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що знаходилися в складі Великого князівства Литовського, керувалися під час розгляду справ спершу нормами звичаєвого права, «Руської правди», а згодом великокнязівським

законодавством – першим збірником литовського кримінального та кримінально-процесуального права – Судебником Казимира IV 1468 року, а також статутами, збірниками магдебурзького права.

Згідно зі ст. 14 Судебника великого князя Казимира (1468), у разі вчинення вперше крадіжки речей невисокої вартості дозволено було не карати злодія, якщо він відшкодував завдані збитки (повертав майно потерпілому або здійснював компенсацію в інший спосіб) [233, с. 58]. Судебники 1497-го і 1550 років, які діяли на теренах тогочасної України, передбачали можливість мирного вирішення кримінально-правового конфлікту вже після звернення до суду [64; 248].

Одним з перших компромісів, що надавав можливість особам, які вчинили державний злочин, залагодити свою вину, було положення, що містилося в главі II Соборного уложення 1649 року. Зокрема, зрадник, який повернувся в московську державу після втечі за кордон, міг бути прощений. Прощення полягало в заміні смертної кари м'якшим покаранням [159, с. 99].

Найдокладніше в зазначений період, зокрема наприкінці його, питання процесуального права було визначено в Статуті Великого князівства Литовського 1529 року. Зокрема, серед 13 розділів Статуту окремий розділ VI присвячено організації суду й судового процесу [145]. Статут 1529 року не було надруковано, його поширювали в численних списках. 1566 року його було затверджено в новій редакції, він також містив процесуальні норми [108].

Дослідивши зазначені законодавчі акти й інші джерела, автори першої в Україні колективної монографії, присвяченої судочинству в українських землях у XIV – першій половині XVI ст., дійшли висновку, що в цей час «у більшості випадків процес мав змагальний характер» [206, с. 127]. На їхню думку, аналіз еволюції судочинства в українських землях періоду XIV–XVI ст. дає змогу визначити, зокрема, такі позитивні риси цього розвитку, як: поступове відокремлення судової влади від адміністративної; спроба розмежування компетенції суду за колом справ; початок процесу формування інституту професійних суддів, а також гарантій їх безпеки; пріоритет

відправлення правосуддя, а не одержання судового збору; започаткування відокремлення карного процесу від цивільного; становлення обов'язкового попереднього слідства в кримінальних справах, збору доказів і проведення слідства, що стає невід'ємною функцією посадових осіб, а не сторін справи; встановлення письмового порядку виклику відповідача до суду та ведення судових книг, у які записували вимоги позивача й судові рішення, що стало важливим кроком у впорядкуванні судочинства та позитивно позначилося на подальшому розвитку процесуального права [206, с. 135–136; 108].

Загалом за Литовськими статутами 1529-го, 1566-го, 1588 років процес розгляду судами справ був публічним, змагальним й усним, однак таку стадію, як віддання до суду або попередній (підготовчий) розгляд, не було передбачено [242, с. 21–22; 114, с. 58].

Деякі особливості мав процес розгляду справ у так званих копних судах (судах громад), що діяли на українських землях за часів їх підпорядкування Литві й Польщі. Право на діяльність копних судів було оформлено законодавчо, зокрема, в статті 9 розділу XIV Литовського статуту 1588 року, яким їх за функціями та самостійністю прирівнювали до інших урядових судів. Копні суди розглядали справи про крадіжки, розбійні напади, знищення чужого майна, завдання тілесних ушкоджень, вбивства тощо. Їхня діяльність, зазначає дослідник копних судів А. О. Губик, ґрунтувалася на звичаєвому праві українського народу, оскільки «в копному судочинстві збереглося чимало рис, приманних судовій діяльності громад періоду Давньоруської держави» [37, с. 115]. Копні суди часто розглядали справи про необхідну оборону. У таких справах діяла спеціальна процедура. Особа, яка вбила злодія, що закрадався в її дім, наступного дня повинна була закликати на місце події копних суддів, які оглядали це місце та надавали юридичну оцінку вчиненому діянню. Якщо вони встановлювали факт дотримання умов необхідної оборони, то господаря, що вбив злодія, вважали невинним, а копні судді в усній чи письмовій формі повідомляли про це державний орган або феодала, якому належав убитий злодій [15, с. 23; 108].

За Артикулом військовим 1715 року Петра I було розширено межі застосування інституту закриття кримінального провадження. Судовим органам дозволено було звільняти від кримінальної відповідальності в разі вчинення деяких злочинів проти особи із застосуванням заходів громадсько-виховного впливу, наприклад, зобов'язання принести публічне вибачення. Особа, що відмовлялася вибачитися, підлягала кримінальній відповідальності та застосуванню покарання у звичайному порядку. У Петрівському законодавстві містилися й норми про звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки та втрати діянням суспільної небезпечності, наприклад, покарання за позашлюбні статеві стосунки із жінкою не накладали на чоловіка (батька дитини, народженої поза шлюбом), який одружувався з матір'ю цієї дитини. Крім цього, в артикулах регламентовано інститут закриття кримінального переслідування у разі необхідної оборони, випадковості, крайньої необхідності; визначено неосудність і малолітство як обставини, що виключають кримінальну відповідальність [164, с. 91].

Вагомим кроком у розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства стали положення, закріплені в розділі III «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743), згідно з якими суд міг звільнити від кримінальної відповідальності учасника злочинного угруповання за умов дієвого каяття та його сприяння викриттю злочинів [172].

У зв'язку із входженням частини українських земель у 80-х роках XVIII ст. до складу Російської імперії, на цих територіях було впроваджено Звід законів Російської імперії 1832 року. Порядок розгляду кримінальних справ у судах був урегульований нормами, що містилися в книзі другій тому XV, яким було передбачено три стадії: слідство, суд і виконання вироку. Після закінчення слідства кримінальну справу надсилав слідчий до суду, який мав право розгляду справи по суті.

Оригінальні судова система та процес існували на Запорозькій Січі – військово-політичній організації українського козацтва, що виникла внаслідок

стихійної колонізації земель Середнього й Нижнього Подніпров'я в середині XVI століття. У численних працях дослідників історії запорозького козацтва переконливо доведено, що Запорозька Січ була осередком української національної держави, продовженням національної традиції українського народу [163, с. 7]. У запорозьких козаків склалася така судова система, за якої суд не був відділений від адміністрації. Нерідко вищою судовою інстанцією був найвищий орган – загальна козацька рада. Правом здійснювати судові функції наділяли представників козацької старшини, тобто кошового отамана, військового суддю. На місцях діяли паланкові та курінні суди. Судочинство здійснювали на Січі за нормами звичаєвого права. Одним із найважливіших принципів козацького правосуддя була рівність усіх козаків перед судом. Процес був обвинувачувально-змагальним [211].

Попри те, що Звід 1832 року не передбачав окремої підготовчої стадії судового розгляду, у ньому було закріплено певні дії суду щодо ознайомлення з матеріалами справи й підготовки витягів із них, перевірки повноти слідства та можливості його доповнення.

Уперше в законодавстві, що діяло на теренах України, зазначає О. В. Бабаєва, стадія попереднього розгляду судом з'являється в Статуті кримінального судочинства 1864 року [204] за назвою «віддання до суду». Вона передувала судовому розгляду та розпочиналася із вивчення висновку попереднього слідства й матеріалів кримінальної справи прокурором окружного суду, який протягом тижня з дня їх отримання був зобов'язаний на законних підставах спрямувати справу (ст. 517). Зокрема, за результатами вивчення кримінальної справи прокурор приймав одне з таких рішень: 1) складав висновок про закриття кримінальної справи або передання її через малозначність на розгляд мирового судді; 2) у разі очевидної неповноти проведеного слідства, що не давало змоги скласти правильний висновок по суті справи, вимагав додаткових відомостей або повертав справу на дослідження; 3) якщо матеріали обвинувачення видавалися переконливими, прокурор надавав свій висновок про віддання обвинуваченого до суду у формі

обвинувального акта, у якому остаточно формулював фактичний та юридичний зміст обвинувачення (ст. 519) [5].

Далі, залежно від злочину, обвинувальний акт спрямовували або до окружного суду (отримавши обвинувальний акт прокурора, такий орган приступав до провадження за правилами, передбаченими для підготовчих розпоряджень (ст. 527). Він мав компетенцію дати справі подальше спрямування або закрити справу за наслідками розгляду питань про наявність у діях обвинуваченого ознак злочину або наявність умов для зупинення судового переслідування), або до судової палати [5].

Така стадія передбачала детальну перевірку результатів попереднього слідства на предмет їх законності й обґрунтованості. Предметом перевірки матеріалів попереднього слідства під час попереднього розгляду справи була достатність доказів. Слушно зазначає І. І. Когутич, що тільки від оцінки розпорядчого засідання окружного суду або від засідання судової палати залежало остаточно вирішення питання про те, чи є підстави для прийняття справи до провадження суду (віддання обвинуваченого до суду) [75, с. 49].

Згідно зі Статутом кримінального судочинства 1864 року було частково систематизовано підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, а саме встановлено, що судове переслідування не могло бути розпочате, а почате підлягало закриттю у зв'язку зі: смертю обвинуваченого, строками давності, примиренням обвинуваченого з потерпілим у передбачених законом випадках, а також згідно з «височайшим» указом чи загальним милостивим маніфестом, що дарує прощення. У Статуті вперше застосовано термін «звільнення від кримінальної відповідальності», а не від покарання. Крім цього, було регламентовано порядок закриття кримінальної справи. Фактичні умови закриття кримінального обвинувачення зводилися до недостатності підстав обвинувачення, непереконливості доказів у справі. У справах, де не було особливої процедури передання до суду, питання недостатності підстав суд вирішував під час постановлення вироку у справі одночасно з вирішенням питання про невинуватість підсудного. У справах, де

було передбачено процедуру передання до суду, це питання вирішували шляхом винесення постанови про закриття кримінального переслідування [155].

Свою чергою головним законодавчим актом, що регулював кримінальний процес на території Галичини, був австрійський кримінально-процесуальний кодекс, прийнятий 23 травня 1873 року. Цей кодекс стосувався лише загальних судів [230, с. 120]. Особливості закриття провадження в австрійському кримінальному процесі полягали в тому, що закриття справи міг здійснити лише слідчий суддя. Зокрема, після завершення дізнання від прокурора залежало, чи будуть провадити в цій справі слідство. Прокурор звертався з поданням до суду про необхідність проведення слідства. Слідчий суддя мав повноваження закрити провадження зі справи, призупинити слідство [21, с. 734; 155].

Отже, інститут закриття кримінального провадження судом трансформувався в самостійний правовий інститут, охоплюючи підстави та процесуальну діяльність суду щодо закриття провадження. Віддання до суду передбачало дії з вивчення та перевірки слідчих матеріалів з метою не допустити необґрунтованого притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, виконувало два основні завдання: по-перше, контролю за досудовим провадженням, щоб запобігати переданню на судовий розгляд «неякісно» розслідуваних кримінальних справ; по-друге, за відсутності перешкод для передання справи на судовий розгляд приймати рішення, необхідні для його проведення [230, с. 120]. Найінтенсивніше цей інститут розвивався у ХХ столітті.

На початку 90-х років ХХ ст., коли в історико-правовій та галузевих юридичних науках втратили силу положення марксистсько-ленінської методології, вчені-юристи частіше стали звертатися до досвіду судової реформи 1864 року, намагаючись урахувати все те, що може бути використане для створення досконалого сучасного судоустрою і судочинства. Зокрема, Ю. М. Грошевий вважає, що в наш час, «коли перед суспільством і

державою стоїть завдання проведення судової реформи, корінних перетворень самих засад кримінального судочинства, досить корисно звернутися до дореволюційного законодавства, яке втілило в собі багато прогресивних ідей, безсумнівно, цікавих, актуальних для майбутніх змін» [36, с. 111].

Після 1917 року розглядувана стадія кримінального процесу кілька разів зазнавала змін залежно від визначальних подій у соціально-політичній сфері [151]. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 року передбачав кілька варіантів віддання до суду: 1) у кримінальних справах, за яким проведення попереднього слідства не було передбачено, прокурор, отримавши матеріали дізнання, мав з'ясувати, чи встановлено всі обставини справи, після чого міг постановити про віддання обвинуваченого до суду або направляв справу для провадження додаткового дізнання чи попереднього слідства, закривав провадження у справі (ст. 226 КПК 1922 року); 2) у кримінальних справах, за якими проведення попереднього слідства було обов'язковим, слідчий, завершивши провадження, направляв справу з обвинувальним висновком прокуророві, який на підставі її перевірки повідомляв суду про свою згоду з обвинувальним висновком, звертався до суду з пропозицією про закриття справи, або повертав кримінальну справу слідчому для проведення додаткового розслідування (ст. 229–233 КПК 1922 року) [105].

У КПК 1922 року систематизовано напрацьовані на той час загальні підстави закриття кримінальної справи, крім того, уперше простежується спроба їх розподілу на реабілітуючі та нереабілітуючі. У ст. 4 КПК 1922 року встановлено: «Кримінальне переслідування не може бути порушене, а порушене не може продовжуватися і підлягає закриттю в будь-якій стадії процесу: у зв'язку зі смертю обвинуваченого; за примиренням обвинуваченого з потерпілим у справах, які порушуються як за скаргою потерпілого; за відсутністю скарги потерпілого у справах про злочини, які порушуються лише за такими скаргами; у зв'язку із закінченням строків давності; за відсутністю в діях обвинуваченого складу злочину; на підставі акта про амністію чи помилування окремих осіб» [189, с. 58; 155]. Далі в ст. 206 КПК 1922 року

визначено, що попереднє слідство підлягає закриттю за невстановленням винного й недостатністю зібраних у справі доказів для передання до суду особи обвинуваченого. У ст. 207 цього Кодексу зазначено, що про закриття попереднього слідства слідчий складає мотивовану постанову з детальним описом події, що є предметом дослідження, і передає справу до суду, якому вона підсудна, повідомивши про це прокурора. Суд розглядає справу в розпорядчому засіданні й виносить рішення про закриття справи, якщо погодиться з постановою слідчого [41, с. 211; 155]. Властивий цьому історичному періоду самостійний характер стадії віддання до суду сприяв посиленню судового контролю за слідством, забезпеченню обґрунтованості й повноти пред'явленого особі обвинувачення, завчасному усуненню перешкод до судового розгляду справи.

У межах наступного історичного періоду, після прийняття КПК 1927 року, підготовче провадження пройшло чергові зміни, значення яких у науковій юридичній літературі оцінюють по-різному. На думку одних учених, зміст розглядуваної стадії суттєвої трансформації не зазнав [57, с. 105]; деякі дослідники оцінюють їх позитивно в аспекті поглиблення судового контролю [244, с. 68]. Натомість інші вчені, наприклад А. В. Федіна, обстоюють позицію, що норми цього Кодексу значно звузили повноваження суду з віддання обвинувачених до суду, контрольні повноваження останнього суттєво обмежено [230, с. 123]. Водночас поняття «підготовчого засідання», слушно акцентує Л. М. Гуртієва, не було рівнозначне «розпорядчому засіданню», що існувало раніше, оскільки призначення перших зводилося лише до вирішення питань підготовки справи в судовому засіданні, а не питання віддання до суду; останнє із судового акта початкової стадії судового розгляду перетворилося на акт обвинувачення, що завершував розслідування, його складав прокурор [230, с. 31].

Основними новелами, що стосувалися віддання обвинуваченого до суду, стали такі: орган дізнання отримав повноваження на безпосереднє направлення кримінальної справи до суду; розпорядче засідання було

ліквідовано, з'явилася глава «Підготовчі до суду дії». Повноваження суду щодо підготовчих дій майже цілком дублювали діяльність суду під час розпорядчого засідання за КПК 1922 року. Зокрема, компетенція суду на цій стадії охоплювала вирішення питання про повернення кримінальної справи на додаткове дізнання; зупинення або закриття кримінальної справи; призначення до розгляду; обрання, скасування чи зміну запобіжного заходу; призначення захисника; розгляд клопотань сторін тощо (ст. 234–235). Принципова відмінність повноважень суду під час підготовчих дій за КПК 1927 року від компетенції суду на етапі розпорядчого засідання за КПК 1922 року полягала в розширенні меж судового розгляду: предметом перевірки стала вся кримінальна справа, а не тільки обвинувальний висновок. Також самостійною підставою закриття кримінальної справи було визначено малозначність діяння чи малозначність його наслідків, а також коли порушення справи чи подальший її розвиток є недоцільним, оскільки у зв'язку зі зміною умов діяння втратило суспільну небезпечність. Статтю 4 було доповнено новою підставою, а саме: справа підлягала закриттю у випадку, якщо особа, яку притягують до кримінальної відповідальності, не досягла віку 14-ти років [104, с. 22-25]. Фактично внаслідок набрання чинності цим Кодексом законодавець відійшов від практики закриття кримінальної справи лише судом, надавши це право й органам розслідування [155].

Наприкінці 1960 року було прийнято КПК, положення якого застосовували протягом понад 50 років [106]. Відповідно до КПК УРСР 1960 року, прокурор після отримання кримінальної справи приймав одне з таких рішень: 1) затверджував обвинувальний висновок або складав новий; 2) повертав справу органів дізнання або слідчому з наданням письмових вказівок для провадження додаткового розслідування; 3) закривав справу, склавши про це постанову (ст. 229).

Відповідно до ст. 237 «Віддання до суду» КПК 1960 року, суддя за наявності достатніх доказів для розгляду справи в судовому засіданні, не вирішуючи наперед питання про винність, виносив постанову про віддання

обвинуваченого до суду. Розпорядче засідання у справі проводили лише в таких випадках: 1) у справах про злочини неповнолітніх; 2) у справах про злочини, за які мірою покарання може бути призначено смертну кару; 3) у випадку незгоди судді з обвинувальним висновком; 4) за необхідності змінити запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого (ч. 2 ст. 237 КПК 1960 року). Згідно із ст. 238–241 КПК 1960 року, розпорядче засідання проводили в складі судді та двох народних засідателів за участю прокурора. Було встановлено чіткий строк для їх розгляду: 5 діб, а у випадках складності справи – не пізніше ніж за десять діб з дня надходження справи до суду. Унаслідок цього в радянській процесуальній науці віддання до суду стало окремою самостійною стадією кримінального процесу, що полягає у вирішенні компетентним органом влади питання про достатність зібраних у справі матеріалів для того, щоб поставити обвинуваченого в становище підсудного й розглянути справу про нього в суді по суті [24, с. 78].

Уперше було визначено коло формально-процесуальних підстав для закриття кримінальної справи, зокрема: щодо особи, про яку є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або ухвала чи постанова суду про закриття справи за тією самою підставою; щодо особи, про яку є нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим самим обвинуваченням; якщо про відмову в порушенні справи за тим самим фактом є нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора [106]. Також до КПК 1960 року було включено ст. 7 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності й від покарання внаслідок зміни обстановки), а 1977 року – інші аналогічні за своєю сутністю норми, що встановлювали можливість закриття кримінальних справ і застосування до винуватих не кримінальної відповідальності, а адміністративної чи навіть моральної (ст. 7–9 КПК 1960 р.), а також було введено статтю, що регулює звільнення від кримінальної відповідальності у випадку дієвого каяття (дієве каяття є інститутом, схожим в окремих питаннях на угоду про визнання винуватості). Цей інститут кримінального процесу України не є достатньо

врегульованим, що створює можливості правоохоронним органам перевищувати свої повноваження та діяти не завжди в межах закону [182, с. 161–162]. Установлені законом умови закриття справи на цих підставах були насправді недостатньо визначеними; у них містилися вказівки про втрату особою суспільної небезпечності або можливість її перевиховання без застосування кримінального покарання. І хоча право на таке закриття справи мали як органи дізнання та слідства, так і суд, такі рішення здебільшого застосовували на стадії попереднього розслідування, оскільки саме тут можливість фактичного укладення угоди між обвинувачем й обвинуваченим була найреальнішою. У судовій практиці поширеною була практика закриття кримінальних справ стосовно обвинувачених, які активно сприяли розкриттю злочину щодо інших осіб.

Також регламентовано порядок закриття кримінальної справи з переданням матеріалів справи на розгляд товариського суду для застосування до особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, який не становить великої суспільної небезпеки, заходів громадського впливу; із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру; з переданням особи на поруки громадській організації або трудовому колективу; із застосуванням до особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, що не становить великої суспільної небезпеки, заходів адміністративного стягнення; примирення потерпілого з обвинуваченим тощо.

Попередній розгляд справи в умовах дії КПК 1960 року визначено як самостійну стадію кримінального процесу, яка передбачає, що суддя у встановленому законом процесуальному порядку, не вирішуючи наперед питання про винуватість, вирішує питання про достатність підстав для призначення справи до судового розгляду та про підготовку судового засідання [94, с. 367]. Учені Є. Г. Коваленко та В. Т. Маляренко акцентували на тому, що питання, які з'ясував суддя під час попереднього розгляду справи, пов'язані з перевіркою матеріалів кримінальної справи, за якою провадили досудове слідство [72, с. 469]. Отже, попередній розгляд справи

суддею став самостійною стадією кримінального процесу, що мала контрольне стосовно досудового розслідування значення і мала на меті вирішити питання щодо проведення подальшого судового розгляду.

Після розпаду 1991 року Радянського Союзу Україні дісталася надзвичайно складна судовустрійна та судочинна спадщина. На порядку денному постало питання докорінного реформування як судовоустрою, так і кримінального судочинства. Адже на цей час в Україні органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суди застосовували Кодекс, що передбачав правила й стандарти, які діяли за радянської влади з притаманними їй ідеологією та правовими цінностями, які не могли не гальмувати процес демократизації суспільства [124, с. 3].

Шляхи реформування судовоустрою та судочинства в Україні були окреслені Концепцією судово-правової реформи в Україні, прийнятою Верховною Радою України 28 квітня 1992 року. Необхідність проведення цієї реформи була зумовлена насамперед прийняттям Декларації про державний суверенітет України (1990), проголошенням незалежності України (1991), вимогою реального забезпечення прав і свобод громадян, проголошенням верховенства права. Судово-правова реформа набула актуальності ще й тому, що суди, система юстиції загалом і чинне законодавство, що регулювало діяльність правоохоронних органів України, на початку 1990-х років зазнали глибокої кризи. У Концепції було зазначено, що суди не завжди надійно охороняли права та свободи людини, як інструмент командно-адміністративної системи були змушені бути провідниками її волі. Становище погіршувалося недостатньою соціально-економічною захищеністю суддів і слідчих. У Концепції також зазначено, що досі траплялися факти втручання в діяльність правосуддя, акцентовано на тому, що головною метою судово-правової реформи є перебудова судової системи, створення нового законодавства, удосконалення форм судочинства. Серед основних засад реформи виокремлено й такі, що безпосередньо стосувалися кримінально-процесуального законодавства України, а саме: створення такого судочинства,

яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для належної змагальності та реалізації презумпції невинуватості; радикальне реформування матеріального й процесуального законодавства, деідеологізування і наповнення його гуманістичним змістом; диференціювання форм судочинства, зокрема залежно від ступеня тяжкості злочину; чітке визначення умов допустимості доказів; встановлення судового контролю за законністю та обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, що обмежують права громадян; перевірка законності й обґрунтованості судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, за нововиявленими обставинами. Не був винятком й інститут закриття кримінального провадження.

Конституція України 1996 року розширила перелік засад судочинства, значно поглибила й збагатила їх демократичний зміст, розширила сферу застосування, удосконалила формулювання деяких із них. Вона закріпила лише ті засади кримінального судочинства, що мають особливе значення [81]. Конституційні засади судочинства стали юридичною базою для кримінально-процесуального законодавства України.

Після прийняття Конституції України до КПК продовжували вносити зміни й доповнення, спрямовані на вдосконалення окремих його положень. Необхідність удосконалення кримінально-процесуального законодавства засвідчувала й значна кількість пропозицій, висловлених вченими-процесуалістами, практичними працівниками.

Унаслідок змін, внесених Законом від 21 червня 2001 року № 2533-III, стадію розпорядчого засідання було замінено на попередній розгляд справи суддею, під час якого вирішували загальні питання щодо підсудності, наявності підстав для закриття або зупинення кримінальної справи, відповідність обвинувального висновку вимогам КПК України, наявності порушень, яких припустилися під час дізнання або досудового слідства, наявності підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу (далі – КК), яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин чи для

пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено.

Загалом процес прийняття нового КПК затягнувся на понад двадцять років. Серед законотворців не було єдності в поглядах на майбутню модель досліджуваної стадії. За основу було взято проєкт, який передбачав зміну не лише назви, а й процесуального значення цієї стадії. Тож у КПК 2012 р. назву «попередній розгляд справи суддею» змінено на «підготовче провадження». Йому присвячено однойменну главу 27, що міститься в розділі IV «Судове провадження у першій інстанції», вона містить 5 статей, що регламентують порядок проведення підготовчого судового засідання. У підготовчому провадженні передбачено не лише вирішення питань, пов'язаних із з'ясуванням й усуненням перешкод до судового розгляду, а також його призначенням і проведенням, що було традиційним завданням цієї стадії, а й можливість вирішення справи по суті та прийняття судом у цій стадії такого рішення, як закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України (ст. 314 КПК України) [99; 57].

Проаналізувавши пам'ятки становлення та розвитку процесуальних норм законодавства, яке діяло в певний історичний період, зауважимо, що норми звичаєвого права стали основою зародження та розвитку деяких підстав закриття кримінального провадження та зумовили прогресивні зміни законодавчого визначення таких підстав і порядку на стадії підготовчого судового засідання в умовах чинного КПК України, спрямованого на дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини.

Гене́за інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання характеризується такими історичними періодами: звичаєвий (VII–VI ст. до н.е. – XIII ст. н.е.) – розвиток інституту на нормах звичаєвого права, який не завжди мав назву закриття кримінального провадження, не було визначено підстав, його ототожнювали зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим, закінчення строків давності тощо; козацький (XIV ст. –

початок XVIII ст.) – поступове унормування процесуального порядку розгляду злочинів, його нормативно-правове трактування як порушення встановлених норм, розвиток положень про закриття кримінального провадження в частині розширення кола підстав; імперський (XVIII–XIX ст.) – законодавча імплементація кримінальних процесуальних норм звичаєвого права, укладення Статуту кримінального судочинства 1864 року, який закріпив стадію «віддання до суду», що передувала судовому розгляду й розпочиналася з вивчення висновку попереднього слідства та матеріалів кримінальної справи прокурором окружного суду, який протягом тижня з дня їх отримання був зобов'язаний у законному порядку спрямувати справу; уперше використано термін «звільнення від кримінальної відповідальності», а також частково систематизовано підстави такого звільнення; радянський (з початку XX ст. – до 2012 року, відповідно до дії КПК 1960 року) – прийняття низки нормативно-правових актів (КПК 1922-го, 1927-го, 1960 років, Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1958 року), які систематизували підстави й встановлювали порядок закриття справи судом (КПК 1960 року закріпив, що за результатами попереднього розгляду справи суддя своєю постановою одним із рішень приймав рішення про закриття справи, а перелік підстав для закриття справи визначено в ст. 248, за наявності обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, ст. 7-1, 7-2, 8, 9, 10, 11-1); сучасний (з 2012 року і донині) – прийняття чинного КПК України, спрямованого на імплементацію кращих європейських практик, узгодження кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами в галузі захисту прав людини та здійснення правосуддя. Відповідно до вимог ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти, з-поміж іншого, рішення щодо закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4-1–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. Слід зазначити, що ця норма закону відсилає нас до ст. 284 КПК України, у ч. 1 та 2 якої наведено перелік підстав для закриття провадження [131].

1.2. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом

Україна, згідно з Основним Законом, є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1). Конституція закріплює головну ознаку правової держави, зокрема: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3). Тобто визнано, що права, свободи й законні інтереси людини превалюють над інтересами Української держави. Звісно, за наявності лише прав і свобод, але без обов'язків людини нормальна життєдіяльність держави й суспільства неможлива. Не можна уявити повноцінне функціонування держави і суспільства й без певних обмежень прав та свобод людини [81; 55].

Правовий інститут закриття кримінального провадження зазнав суттєвих змін унаслідок прийняття 2012 року КПК України, який істотно змінив його правове регулювання шляхом визначення підстав і порядку закриття кримінального провадження визначених кримінальним процесуальним законодавством органами, зокрема судом. Проте не всі оновлені положення сприйнято беззаперечно позитивно, а деякі питання взагалі залишилися поза увагою законодавця. Це засвідчує певну непослідовність і безсистемність реформування інституту закриття кримінальних проваджень, як наслідок – численні суперечності та прогалини, які в правозастосовній діяльності суду створюють чимало проблем [221, с. 4].

Передбачена законом можливість закрити кримінальне провадження трансформується із закріпленого у ст. 2 КПК України завдання кримінального судочинства, зокрема, з вимоги, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана

необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру [106]. Крім того, законне й обґрунтоване закриття кримінального провадження забезпечує незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні кримінальних правопорушень, що не становлять великої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені без покарання. Проте необґрунтоване закриття кримінального провадження шкодить боротьбі зі злочинністю, дає змогу злочинцям уникнути покарання, обмежує права й законні інтереси осіб, які постраждали від кримінальних правопорушень, порушує принцип справедливості. Закриття кримінального провадження – це остаточне закінчення всіх процесуальних дій у ньому, що не передбачає поновлення провадження в ній надалі. У зв'язку з цим до закриття кримінального провадження слід ставитися надзвичайно виважено й обережно. Не є винятком за цим напрямом і стала судова діяльність [211].

Прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідний процесуальний суб'єкт права може лише після всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх її обставин та оцінки зібраних і перевічених доказів у їх сукупності [211].

Перш ніж перейти до розгляду безпосередньо інституту закриття кримінального провадження, окреслимо загальні аспекти підготовчого судового засідання. Згідно з п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, судове провадження – кримінальне провадження в суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд й ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Отже, першим етапом судового провадження є підготовче судове провадження, яке, з огляду на його функціональне призначення в системі кримінального процесу, відіграє важливу роль у виконанні завдань кримінального провадження загалом. Спрямоване на виконання загальних завдань кримінального провадження, підготовче провадження має і власні завдання, з'ясування сутності яких в умовах чинного законодавства можливо

лише з огляду на те, у якому процесуальному порядку здійснюють підготовче провадження в кожному конкретному випадку. Адже однією з новел КПК 2012 року є поява особливих порядків підготовчого провадження, серед яких, зокрема, є і ті, що передбачають можливість вирішення по суті кримінально-правового конфлікту вже на цьому етапі кримінального провадження [210]. Отже, завдання підготовчого провадження безпосередньо пов'язані з диференціацією кримінальної процесуальної форми, що зумовлює необхідність урахування зазначеного положення як вихідного в подальшому дослідженні цієї проблематики.

З моменту отримання обвинувального акта клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд починає стадію кримінального процесу – підготовче провадження. Це і є початком судового провадження загалом. Підготовче провадження є обов'язковою та самостійною стадією кримінального провадження. Потреба точного і правильного дотримання кримінального процесуального законодавства під час судового провадження є гарантією захисту прав особи й законних інтересів усіх учасників судового розгляду. Саме на стадії підготовчого провадження створюються правові та фактичні умови для повноцінного судового розгляду кримінального провадження. Підготовче провадження є своєрідним процесуальним фільтром, який унеможливує потрапляння в стадію судового розгляду неякісно підготовлених кримінальних проваджень, що створює додаткові гарантії захисту прав і свобод особи в кримінальному судочинстві [14, с. 7].

Кримінальний процесуальний закон визначає, що перевірку наявності підстав для призначення в кримінальному провадженні судового розгляду, а також прийняття інших рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні здійснює суд [70, с. 13].

Учені-процесуалісти одностайні в тому, що підготовче провадження – це самостійна стадія кримінального провадження, у якій суд, не вирішуючи

наперед питання про винуватість обвинуваченого, перевіряє допустимість доказів і наявність юридичних підстав розглядати справу в суді, постановляє відповідне рішення та вирішує питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду [95, с. 312]. Тобто, з такого провадження розпочинається судове провадження в першій інстанції, під час якого суд у визначеному законом порядку, шляхом проведення підготовчого засідання за участю учасників судового провадження, на основі дослідження процесуальних документів, що надійшли від прокурора, з'ясування позицій учасників кримінального провадження вирішує його по суті шляхом затвердження угоди та ухвалення вироку, звільнення особи від кримінальної відповідальності або встановлює наявність достатніх підстав для призначення судового розгляду в загальному порядку, у зв'язку з чим призначає судовий розгляд і здійснює організаційно-підготовчі дії [23].

Зазначене цілком характеризує поняття та значення цієї стадії, оскільки саме в ній здійснюють підготовку до розгляду в судовому засіданні, чим забезпечують необхідні передумови для правильного вирішення справи, виключають проведення судового розгляду без достатніх на те підстав.

Підготовче провадження має одним з основних наслідків постановлення рішення про призначення судового розгляду. Таке рішення є найбільш нейтральним з позиції презумпції невинуватості [62, с. 143].

Проте головне призначення підготовчого провадження визначають дії, спрямовані на підготовку провадження до судового розгляду в спосіб вирішення визначених у законі питань. Під час підготовчого провадження вирішують такі процесуальні й організаційні питання:

- 1) *процесуальні*, пов'язані з можливістю судового розгляду провадження. Суддя, вирішуючи питання, пов'язані з можливістю судового розгляду провадження, не вдаючись до питань доведеності винуватості особи, розглядає правильність укладення угоди або обвинувального акта, перевіряє, чи немає підстав для закриття провадження, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. До питань процесуального характеру належать і

питання визначення підсудності провадження; розгляд клопотання учасників провадження стосовно виклику осіб; витребування певних речей і документів; обрання, зміна чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, обраних щодо обвинувачуваного; інші дії, потрібні для підготовки провадження для судового розгляду;

2) *організаційні*, які безпосередньо пов'язані з підготовкою провадження до розгляду, а саме: визначення часу, дати й місця розгляду; у відкритому чи закритому засіданні потрібно здійснювати судовий розгляд; з'ясування питання про склад учасників судового розгляду [166].

Відповідно до ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 468–475 КПК України;

2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь [99; 97].

У науці кримінального процесу завданнями підготовчого провадження також вважають: перевірку наявності процесуальних підстав для

затвердження угоди про визнання винуватості чи про примирення; наявність підстав для закриття провадження; відповідність вимогам кримінального процесуального закону обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру; дотримання правил визначення підсудності кримінального провадження, а також створення умов для успішного проведення судового розгляду [225, с. 208]. Утім, на наш погляд, більшість із зазначених положень охоплені змістом цих завдань і деталізують його. Крім того, ми поділяємо позицію, згідно з якою розгляд тих завдань, що притаманні виключно підготовчому провадженню на підставі елементарного переліку тих рішень, які суд має ухвалити на цій стадії кримінального процесу, частково спрощує проблему, оскільки загальна мета кримінального провадження має складну внутрішню структуру, знаходиться на межі збігу завдань різних за призначенням процесуальних функцій [83, с. 81].

У системі кримінального провадження підготовче провадження є його системною частиною, позаяк посідає проміжне місце між досудовим розслідуванням і судовим розглядом, а рішення суду в цій стадії визначають подальший перебіг кримінального провадження або його закриття. Як стадія кримінального процесу підготовче провадження має на меті забезпечити взаємозв'язок судового розгляду з досудовим розслідуванням, усунути перешкоди й створити умови для його проведення, а також надати сторонам можливість урегулювати правовий конфлікт до початку судового розгляду [4].

Кримінальна процесуальна діяльність на цьому етапі полягає в підбитті підсумків його з формулюванням у відповідних документах внутрішнього переконання судді, що має ґрунтуватися на повному та всебічному дослідженні всіх обставин, які підлягають встановленню, а також усуненні суперечностей у матеріалах кримінального провадження. На цьому етапі, оцінюючи зібрані докази в їх сукупності, суддя має визначити, яке саме підсумкове рішення слід прийняти щодо діяння, яке розглядають як злочинне на етапі досудового розслідування.

Висвітлюючи сутність закриття кримінального провадження, вчені обстоюють різні підходи до визначення цього поняття та його змісту. Зокрема, у працях дореволюційних юристів закриття кримінального провадження здебільшого розглядали як певну процесуальну дію (чи акт) відповідного органу.

Закриття кримінального провадження – явище багатоаспектне. У теорії кримінально-процесуального права закриття такого провадження трактують з різних позицій:

- 1) у значенні процесуального акту (дії) [89];
- 2) як одна з форм закінчення досудового розслідування [93];
- 3) як юридичний факт [96];
- 4) як процесуальна гарантія проти незаконного притягнення до кримінальної відповідальності [88; 97];
- 5) як самостійний правовий інститут [100; 5].

Аналіз історичних пам'яток кримінально-процесуального права, зауважує Г. Р. Крет, дає підстави стверджувати, що необхідність закріплення досліджуваного інституту виникла ще з давніх часів. Уже з початку зародження кримінального та кримінально-процесуального законодавства на теренах України норми про закриття кримінального переслідування та звільнення особи від кримінальної відповідальності відображено в найдавнішій правовій пам'ятці – «Руській правді» [87, с. 11].

Попри те, що в найдавніших історичних пам'ятках не було визначено поняття закриття кримінального провадження, його підстави й порядок, натомість закріплено певні положення щодо припинення кримінального переслідування (провадження, процесу) у зв'язку з наявністю певних обставин.

Актуальність дослідження інституту закриття кримінального провадження, стверджує О. Ю. Татаров, обумовлена ще й тим, що в практиці правоохоронних органів «закриті» провадження вважали переважно «негативом» у діяльності слідчих підрозділів (недоліком у роботі слідчих як

наслідок певних процесуальних упущень і помилок), передусім якщо провадження закривали за реабілітуючими підставами. Деякі керівники помилково вважали, що «правильне» провадження має завжди завершуватися складанням обвинувального акта, направленням провадження до суду, винесенням вироку. В окремих випадках закриття кримінального провадження навіть пов'язували з небезкорисливим намаганням слідчого «посприяти» особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, ухилитися від відповідальності [208].

Однак таке твердження видається суперечливим, позаяк закриття кримінального провадження за будь-яких передбачених у КПК України підстав не означає брак у роботі органів досудового розслідування. Незалежно від того, направляють провадження до суду чи закривають, слідчий повинен бути впевненим у тому, що він виконав усі вимоги кримінально-процесуального закону, а тому закриття кримінального провадження, якщо воно прийняте відповідно до норм закону, є самостійним закономірним кінцевим рішенням, яке відповідає завданням кримінального провадження.

У контексті розгляду поняття закриття кримінального провадження зауважимо, що ще в далекому минулому вчений-процесуаліст А. Я. Дубинський, висвітлюючи сутність закриття кримінальних справ, зазначав, що у значенні форми закінчення дізнання або досудового слідства закриття кримінальної справи – це «кінцевий етап розслідування», який охоплює комплекс процесуальних дій щодо аналізу та оцінки зібраних щодо справи доказів, систематизації матеріалів кримінальної справи, ознайомлення із закінченням провадження учасників процесу (зацікавлених у кінцевому результаті справи) і вирішення заявлених клопотань, формування висновків стосовно справи, що впливають із цього рішення, та їх реалізація [43, с. 5]. Учений Р. Г. Іскендеров акцентував на тому, що «...це одна із форм закінчення досудового розслідування, яка виражається у визнанні уповноваженими на те органами та посадовими особами повної або часткової неможливості провадження в кримінальній справі з метою уникнення необґрунтованого

притягнення до кримінальної відповідальності й зосередження уваги органів слідства на розкритті справді злочинних діянь, установленні та викритті справжніх злочинців» [65, с. 15]. Водночас закриття кримінальної справи, на його думку, є юридичним фактом, «який встановлює правомочність органу, що закриття справу» і «що надає право зацікавленим особам на оскарження» [43, с. 87].

Підсумовуючи наявні на той час думки науковців, О. В. Геселев визначає закриття кримінальних справ як «кримінально-процесуальні дії органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, які здійснюються у порядку, передбаченому законом», якими «закінчується діяльність щодо збирання доказів і встановлення фактів» [26, с. 182].

Закриття кримінальних проваджень – неоднорідна форма закінчення досудового розслідування, і цю неоднорідність необхідно враховувати під час формулювання визначення. Закриття такого провадження можна розглядати і як процес підготовки, прийняття та виконання рішення. Це рішення багатоаспектне. Для того щоб сформулювати точне уявлення про сутність процесуального рішення про закриття кримінального провадження, доцільно розглянути це поняття детальніше.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «закрити» означає «припинити діяльність кого-, чого-небудь, заборонити щось» [22, с. 398]. Такі терміни насамперед вказують на закінчення певної діяльності, а тому слово «закриття» у словосполученні «закриття кримінального провадження» означає «закінчення процесуальної діяльності, яку уповноважені виконувати органи досудового розслідування, прокуратури, суд».

Далі в ч. 1 ст. 3 КПК України надано дефініцію поняття «кримінальне провадження», використання якого обумовлено необхідністю відображення системи кримінального процесу не тільки як сукупності взаємопов'язаних стадій, а й відповідно до сучасних філософських уявлень про системність. Насамперед кримінальне провадження є змістовою характеристикою

процесуальної діяльності, що становить сукупність усіх процесуальних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Водночас кримінальне провадження може бути схарактеризоване як процесуальна форма діяльності на окремому етапі кримінальної процесуальної діяльності, що зумовлена його функціональним призначенням і завданнями, які підлягають виконанню. Тим самим кримінальне провадження є структурним елементом кримінальної процесуальної форми за умови, що останню розглядають як передбачений законом єдиний порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності [1; 82].

Аналіз визначення терміна «кримінальне провадження», закріпленого в п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, дає підстави для висновку, що термін «кримінальне провадження» за обсягом визначення в цій нормі є вузьким, ніж це випливає з фактичного змісту Кодексу, який і регулює порядок цього провадження. Адже, крім досудового розслідування (у визначенні п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) та судового провадження (у визначенні п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України), зміст кримінального провадження також охоплює відновлення матеріалів кримінального провадження (розділ VII); виконання судових рішень (розділ VIII) тощо [99].

Тож кримінальне провадження – це система кримінальної процесуальної діяльності, а тому слід визнати, що «закриття кримінального провадження» є вдалішим терміном, ніж «закриття кримінальної справи», оскільки, слушно зауважує Г. В. Рось, припинити можливо тільки діяльність, яка відбувається, тобто провадження, але не кримінальну справу як подію або сукупність документів [187, с. 19].

Безперечно, припинити можливо лише діяльність, а не якусь певну кількість процесуальних документів, у яких таку діяльність лише фіксують.

Термін «рішення» тлумачать як вирок суду, постанову, розпорядження якої-небудь організації, зборів тощо, продуманий намір зробити що-небудь, вчинити певним способом [22, с. 1036]. Слово «вирішувати» означає

«доводити до кінця, завершувати що-небудь; мати основне, вирішальне значення в закінченні, завершенні чого-небудь» [22, с. 426].

У кримінально-процесуальному значенні термін «рішення» слід визначати як правові акти, втілені у встановленій законом процесуальній формі, у яких державний орган чи посадова особа в межах своїх повноважень у встановленому законом порядку надає відповіді на правові питання, які виникли у справі й обґрунтовані встановленими фактичними обставинами справи та положеннями закону, містять владне волевиявлення стосовно дій, спрямовані на досягнення призначення кримінального судочинства [29, с. 11].

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [97, с. 20–21]. Із цього випливає, що будь-яке рішення суду має ґрунтуватися на доказах і надавати їм належну правову оцінку. Частина 1 ст. 87 КПК України передбачає, що «недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини» [97, с. 255].

Відповідно до ст. 110 КПК України, процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Судове рішення приймають у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим ст. 369, 371–374 КПК України. Рішення слідчого, прокурора приймають у формі постанови. Постанову виносять у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне [99].

Кримінальний процесуальний закон окреслює широке коло питань, за якими можуть бути винесені рішення під час підготовчого засідання. Очевидно, що в усіх таких актах розглядають питання, які стосуються не тільки наявності або відсутності юридично значущих обставин, за яких є можливість вчинення певних правових дій, а й наведено рішення щодо такої дії. Отже, кримінальні процесуальні рішення містять в описовій частині відповіді на запитання: що встановлено, а в резолютивній частині – як треба діяти для досягнення поставленої мети (наприклад, «закрити кримінальне провадження»; «призначити судовий розгляд»).

На думку Ю. М. Грошевого та М. А. Погорецького, закриття кримінального провадження є процесуально-діяльнісною гарантією проти необґрунтованого притягнення громадянина до кримінальної відповідальності [107]. Своєю чергою С. М. Благодир пропонує таку дефініцію процесуального акту закриття кримінальної справи досудового слідства: «...це заключний етап розслідування, під час якого слідчий, прокурор у межах своїх повноважень аналізує та оцінює зібрані докази й на їх основі констатує закінчення провадження в кримінальній справі по суті, у зв'язку з наявністю передбачених законом підстав» [19, с. 13].

Розглядаючи процесуальний порядок закриття кримінальних справ на стадії досудового розслідування, М. М. Михеєнко зазначає, що «закриттям кримінальної справи вирішують, по суті, питання про кримінальну відповідальність обвинуваченого (підозрюваного)», водночас «рішення дається в негативній формі та вимагає як необхідну передумову підбиття підсумків попереднього розслідування» [141, с. 310]. Автор зазначає, що закриття провадження у справі є правоустановчим юридичним фактором, який породжує право зацікавлених осіб на оскарження постанови про її закриття. Із цього приводу В. М. Тертишник вважає, що закриття кримінальної справи є юридичним актом, унаслідок якого закінчується як досудове слідство, так і процесуальне провадження у кримінальній справі, вирішується доля зібраних у кримінальній справі речових доказів і майна, на яке було накладено арешт,

відмінюються обрані запобіжні заходи, а правовідносини учасників процесу після набрання чинності прийняття рішення переводять у русло цивільного провадження [217, с. 341–342].

У Науково-практичних коментарях до чинного КПК України надано таку характеристику закриття кримінального провадження – закінчення досудового розслідування, яке відбувається через наявність обставин, що виключають кримінальне провадження, або за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Подальше розслідування після закриття кримінального провадження неможливе доти, доки постанову про закриття кримінального провадження не буде скасовано в установленому КПК України порядку [100, с. 619; 96, с. 557].

В умовах сьогодення певний інтерес становить тлумачення закриття кримінального провадження, запропоноване Г. Р. Крет, як комплексний процесуальний інститут, що поширюється на всі стадії кримінального процесу й становить систему правових норм, які регулюють порядок прийняття уповноваженим органом чи посадовою особою рішення про неможливість подальшого провадження у справі, з огляду на встановлення певних визначених законом обставин, унаслідок чого завершуються правовідносини між суб'єктами процесу [85, с. 308]. Своєю чергою К. В. Токаренко трактує закриття кримінального провадження як підсумкове рішення, що розв'язує завдання кримінального провадження та досягає його мети. Це рішення є кінцевим [221, с. 44]. Здійснивши дослідження, Х. М. Павич визначає закриття кримінального провадження судом як підінститут цього інституту – систему кримінальних процесуальних норм, які регулюють процедуру розгляду кримінального провадження судом, що на підставі аналізу й оцінки зібраних у справі доказів, передбачених підстав, визначених КПК України, доходить висновку про недоцільність або неможливість продовження судового розгляду та приймає рішення про відмову від подальшого його проведення, про що зазначає у відповідній ухвалі [155, с. 48]. На думку В. П. Жмудінського, закриття кримінального провадження – це процесуальна дія органу

досудового розслідування та/або суду, яка полягає в закінченні досудового розслідування у зв'язку з деякими юридичними фактами [51, с. 255].

Позицію цих авторів, зазначив А. Є. Пастух, можна частково поділяти, однак запропонував розглядати інститут закриття кримінального провадження, керуючись визначенням терміна «кримінальне провадження», наведеним у ст. 3 КПК України, за яким закриття кримінального провадження – це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів (відповідно до ст. 283 КПК України, це слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд), які на підставі обставин, визначених КПК України, приймають рішення про подальше припинення кримінального провадження [160].

Узагальнюючи запропоновані визначення, вважаємо слушною думку О. Ю. Татарова, який зауважив, що законність, обґрунтованість і неупередженість закриття кримінального провадження забезпечує виконання, з одного боку, завдань кримінального процесу, визначених ст. 2 КПК України, а з другого – незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні кримінальних правопорушень, що не становлять великої суспільної небезпеки й можуть бути виправлені та перевиховані в інший спосіб, або до осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності [209, с. 297].

У юридичній літературі достатньо вичерпно висвітлено правовий зміст рішень як актів застосування кримінального та кримінально-процесуального права. Значну увагу на вивчення цієї проблеми спрямувала Н. В. Глинська, яка сутність процесуальних рішень розглядає через їхні відмітні ознаки. Авторка виокремлює такі риси процесуальних рішень як актів застосування кримінально-процесуального права:

- 1) рішення можуть бути винесені тільки державним органом і посадовими особами, які ведуть кримінальне судочинство, у межах їх компетенції;
- 2) процесуальні рішення відображають волевиявлення органів держави, породжують, змінюють або припиняють кримінально-процесуальні

відносини, підтверджують наявність або встановлюють відсутність матеріально-правових відносин;

3) вони повинні бути винесені у встановленому законом порядку та виражені у визначеній законом формі [27, с. 143].

Не заперечуючи цих рис, що притаманні будь-яким рішенням, В. Маринів намагається виокремити специфічні ознаки рішень, дати їм визначення та назвати їх види. Науковець зазначає, що рішення є актами застосування права; їх приймають представники органів державної влади, які здійснюють правоохоронну діяльність; вони мають владний та розпорядчий характер, оскільки ґрунтуються на силі й авторитеті держави, а виконання їх забезпечується відповідними примусовими заходами; є у всіх випадках актами вибору, втілені у формі письмового документа й повинні мати ознаки законності та обґрунтованості [129, с. 83]. З огляду на це, автор пропонує таке визначення рішення: «...направлені на досягнення мети кримінального судочинства правозастосовні акти, які відповідають вимогам законності й обґрунтованості та містять обов'язкові для виконання владні волевиявлення та висновки щодо правових питань, що виникають у процесі розгляду кримінального провадження» [129, с. 83].

Значення прийняття рішення про закриття кримінального провадження полягає в тому, що: по-перше, суд і судді завершують вирішення конфлікту в межах визначених повноважень або в передбачених випадках ураховують підстави вирішення; по-друге, прийняття рішення є найшвидшим засобом забезпечення кримінального провадження (наприклад, відшкодування шкоди потерпілому); по-третє, сприятиме виконанню завдань, передбачених ст. 2 КПК України; по-четверте, зумовлює зменшення навантаження на суддів, тим самим скорочує витрати держави на подальше здійснення кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це діяльність суду, спрямована на дотримання завдань кримінального судочинства, зокрема вимоги, щоб жоден невинуватий не був

обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура шляхом встановлення визначених КПК України всіх обставин кримінального провадження в підготовчому провадженні й прийняття рішення про подальше припинення кримінального провадження відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України. Цей термін пропонуємо закріпити в п. 7-1 КПК [133; 138] України (додаток Б).

Суд на стадії підготовчого провадження обмежений у своїх повноваженнях, що визначені в главі 27 КПК України, зокрема щодо перевірки зібраних доказів для доведення вини обвинуваченого; перевірки належності й допустимості зібраних доказів; дослідження доказів тощо. За таких обставин суду необхідно встановити обставини кримінального провадження, наявність підстав закриття і з'ясувати думку учасників, за наявності їхньої згоди вирішувати питання щодо закриття провадження. Закриття кримінального провадження в стадії підготовчого засідання є остаточним рішенням для кримінального провадження, оскільки його прийняттям констатують припинення всіх процесуальних дій сторонами кримінально-правового конфлікту щодо розгляду останнього, незалежно від причини, унаслідок якої це сталося [133; 160].

1.3. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом

На сучасному етапі активно обговорюють питання глобалізації правового простору (проблеми національного законодавства й правозастосування); гуманізації стратегії взаємодії правових систем держав; значення актів міжнародних організацій для правотворчої та правозастосовної

діяльності органів держав; значення рішень міжнародних судів для правозастосовної діяльності органів держав.

Сьогодні, коли в Україні триває процес формування правової держави, актуалізується питання соціальної цінності права і як регулятора суспільних відносин, і як стимулятора подальшого розвитку економічного, матеріального й духовного розвитку суспільства, і як самовдосконалення особистості, її самовираження, входження України в європейську спільноту, попри суперечливу історію як центральноєвропейської держави, передбачає переймання західноєвропейських цінностей, надбань їхньої культури, зокрема усвідомлення гуманістичного змісту права, його цінності та значення як засобу, мети й ідеалу.

У цьому контексті для нашої держави нагальним постає питання співвідношення норм міжнародного й національного права. Зокрема, відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У правовій доктрині для визначення процедури втілення міжнародно-правових норм у національне законодавство використовують дефініції «додержання», «застосування», «виконання», «імплементация», «трансформація» [183, с. 49].

До теперішнього часу в доктрині міжнародного права не вирішено питання щодо застосування однакової термінології для позначення форм і способів національної імплементации. На підставі узагальнення змісту понять, запропонованих у міжнародно-правовій науці, можна виокремити дві форми національної імплементации: міжнародний та національний механізми [183].

Міжнародний механізм імплементации міжнародних стандартів у сфері кримінального процесу становить сукупність конвенційних (нормативних) та інституційних (організаційно-правових) засобів, які використовують з метою реалізації норм суб'єктами міжнародного права на міжнародному й національному рівнях. Такий механізм імплементации міжнародно-правових

стандартів передбачає: правозабезпечувальну нормотворчість, тлумачення, міжнародний контроль, правозастосування.

Наприклад, кримінальний процес країн романо-германської правової системи особливий, позаяк обумовлений наявністю специфічних термінів, які подекуди доволі складно зіставити з вітчизняними.

Питання про міжнародно-правові стандарти забезпечення прав людини в традиційних формах юридичного процесу, їх вплив на національну систему норм права слід вирішувати з огляду на функції таких стандартів у механізмі процесуально-правового регулювання відповідних правовідносин. Ідеться про диференційований характер впливу стандартів, розбіжності виконуваних ними завдань у розвитку відповідної галузевої нормативно-правової системи: їх роль у визначенні предмета правового регулювання, формуванні режиму правового регулювання. Крім цього, стандарти орієнтують законодавця в питаннях про правові, зокрема процесуально-правові, засоби, що становлять інструментарій механізму правового регулювання. Також посилюється значення міжнародно-правових стандартів під час розроблення національним правозастосовником позиції щодо конкретного правового питання з приводу обсягу й змісту якого-небудь поняття. Міжнародно-правові стандарти суттєво корегують, «виправляють» антитерористичні новели національних законодавців, узгоджуючи їх із гарантіями прав й основних свобод людини. Водночас доречно акцентовано на необхідності розумного підходу до впровадження міжнародно-правових стандартів, серед яких і європейські, у національну правоохоронну практику. Адже, використовуючи європейський досвід у правовій системі України, неприпустимо абсолютизувати сторонні правові механізми [71, с. 12–13].

Прийняття КПК України 2012 року стало важливим кроком країни в наближенні до європейських стандартів правосуддя. Головним напрямом розвитку суспільства є насамперед захист людини, її життя і здоров'я, майна, честі й гідності, її прав і свобод. Тому людина, її права і свободи знаходяться в центрі уваги таких важливих міжнародно-правових актів, як Загальна

декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи, що стосуються ролі юристів, Основні принципи незалежності судових органів, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенція про права дитини, Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація про права інвалідів, Декларація про права розумово відсталих осіб, Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейські пенітенціарні правила тощо [123, с. 18–19; 48].

Україна, прийнявши Конституцію і закріпивши в ній високий правовий статус людини й громадянина, наблизила нашу державу до світових цінностей – справи захисту прав і свобод людини. Ось чому в контексті наукового визначення поняття кримінально-процесуального права України, урахувуючи, що в кримінальному судочинстві найчастіше обмежують права і свободи громадянина, слід обов'язково акцентувати на такій складовій, як захист прав і свобод людини та громадянина. Зазначимо, що цієї умови дотримано, наприклад, у нині чинній ст. 2 КПК України. У ній першочерговим завданням кримінального судочинства визначено «охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь» [99; 48].

Правосуддя є необхідною умовою здійснення основних прав людини, з огляду на те, що вона орієнтує країни на відповідний розвиток правових систем на підставі зазначених положень. Становлення нових за характером відносин між державою і громадянином зумовлює необхідність істотного зміщення акцентів у визначенні завдань кримінального процесу та вилучення з нього елементів, що мають ідеологічний, а не процесуальний зміст. До

останніх насамперед належать такі завдання, як швидке та повне розкриття кримінальних правопорушень і невідворотність кримінальної відповідальності [52].

Проте деякі автори наполягають на необхідності збереження в КПК норми про те, що завданням кримінального судочинства, поміж іншого, має бути повне розкриття кримінальних правопорушень, викриття всіх винних осіб і забезпечення притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне протиправне діяння. Однак такі пропозиції видаються помилковими. По-перше, усі кримінальні правопорушення об'єктивно не можуть бути розкриті, а всі злочинці – притягнені до відповідальності. Є кримінальні правопорушення, у розкритті яких не зацікавлені безпосередньо потерпілі. Це, наприклад, деякі зґвалтування та інші статеві злочини, заволодіння майном осіб, які нажили його незаконним шляхом, тощо. По-друге, за деякі кримінальні правопорушення закон забороняє викривати всіх винуватих і притягувати їх до відповідальності, зокрема, у зв'язку із закінченням строків давності, коли немає скарги потерпілого, якщо кримінальне провадження може бути порушено не інакше як за його скаргою. Окремі посадові особи не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України (ч. 3 ст. 80 Конституції України). По-третє, відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [52].

Не є винятком й інститут закриття кримінального провадження судом, який потребує вдосконалення в контексті іноземного досвіду.

Країни англосаксонської системи права (Велика Британія, США). Така система права є протилежною звичній для нас континентальній системі права. Кримінальний процес англосаксонської системи традиційно відводить особливу роль нормам неписаного права (прецедентне, судове право), у якому головним джерелом є судова практика, а кримінальне процесуальне право цих

країн регламентує значна кількість правових норм, які не об'єднані в межах однієї галузі права.

У кримінальному процесі Великої Британії передбачено два порядки розгляду кримінальних справ: сумарне (спрощене) провадження та провадження з обвинувальним актом, що залежить передусім від ступеня небезпечності вчиненого злочину. У порядку сумарного провадження розглядають справи щодо незначних правопорушень, а до справ, які потребують обвинувального акта, належать справи про тяжкі злочини. Провадженню з обвинувальним актом притаманна стадія попереднього розгляду. На цій стадії за принципом змагальності відбувається перевірка суддею достатності підстав для віддання обвинуваченого до суду. За результатами попереднього розгляду суддя приймає рішення про передання обвинуваченого до суду або ж закриття кримінального провадження, якщо не знайде достатньо доказів на підтвердження вини обвинуваченого.

У процесі сумарного провадження кримінальне провадження може бути закрито на підставі відмови сторони обвинувачення в наданні доказів. Зокрема, якщо обвинувачений не виступив із заявою щодо визнання вини, то орган кримінального переслідування (за згодою суддів) може відмовитися від обвинувачення. Це відбувається здебільшого в ситуаціях, коли свідки обвинувачення не доступні, а суд відмовляється зробити перерву, вважаючи, що сторона обвинувачення має можливість продовжити виклад своєї справи на підставі наявних доказів [155].

В Англії після закінчення поліцейського розслідування (досудове розслідування в Україні) може бути прийнято одне з таких рішень: 1) відмова від кримінального переслідування, яка не супроводжується жодними умовами; 2) попередження (неформальне, формальне, офіційне); 3) медіація, метою якої є укладання угоди про відшкодування шкоди у зв'язку з примиренням потерпілого з особою, яка підлягає кримінальному переслідуванню. Натомість поліція відмовляється від кримінального

переслідування й обмежується зазвичай попередженням (формальним чи офіційним) [143, с. 166–167; 188, с. 41].

У разі ж направлення матеріалів справи поліцією до Королівської служби з кримінального переслідування (яке можна порівняти з вітчизняною формою закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта), остання може закрити справу, не надавши їй подальшого провадження. Однак таке рішення не перешкоджає висуненню повторного обвинувачення за той самий злочин [188, с. 41]. Це положення навряд чи може бути прийнятне для українського законодавства.

Необхідно зазначити, що в англійському праві є підстави закриття кримінальної справи, які можна вважати обставинами, що виключають злочинність діяння. Встановлення наявності (відсутності) таких фактів (обставин) під час розгляду справи судом є підставою для прийняття рішення про неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності загалом і припинення такої діяльності зокрема: недосягнення віку кримінальної відповідальності, душевна хвороба (неосудність), сп'яніння (не будь-яке), вчинення діяння корпорацією (юридичною особою), але тільки в деяких випадках; встановлення обставин неправомірного притягнення до кримінальної відповідальності або обставин, що виправдовують обвинуваченого.

Зокрема, поліцейське розслідування (досудове розслідування в Україні) не вважають англійські юристи кримінальною процесуальною діяльністю, його здійснюють в адміністративному порядку на підставі адміністративно-правових, переважно підзаконних актів, що видають за напрями діяльності окремих державних органів. Діяльність поліції фактично регулює одне процесуальне правило – про виключення доказів, отриманих з порушенням належної процедури. Рішення про обмеження прав громадян приймає суд, у суді ж відбувається і процесуальне доказування. Органи обвинувачення діють як сторона, що готує матеріал для судового розгляду (у межах поліцейського розслідування та подальшого передання матеріалів відповідній посадовій

особі для прийняття рішення про їх направлення до суду й підтримання обвинувачення) [167; 221].

Отже, інституту закриття кримінального провадження з позицій українського законодавства в кримінальному процесі країн англосаксонської системи права немає. Натомість передбачена відмова від кримінального переслідування, тобто припинення збирання доказів стороною обвинувачення. Це можливо, зокрема, в таких випадках: 1) коли кримінальне переслідування є юридично неможливим (у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, недосягнення особою віку кримінальної відповідальності тощо); 2) коли кримінальне переслідування є фактично неможливим (злочин неможливо розкрити, немає можливості одержати необхідну доказову інформацію тощо); 3) коли з певних причин поліція чи інший орган, що проводив розслідування, дійшов висновку про недоцільність притягнення особи, що була викрита у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності [143].

Також в англійському праві підставами, схожими на вітчизняні, можна визнати підстави (обставини), які виключають злочинність діяння, зокрема недосягнення віку кримінальної відповідальності, неосудність, фактичну помилку, фізичний та психічний примус тощо.

У США за результатами досудового (поліцейського) розслідування може бути прийнято рішення про закриття кримінальної справи (у разі недостатності доказів) або про її «врегулювання» на рівні поліцейської дільниці (наприклад, шляхом винесення попередження особі). Якщо ж поліція визнає встановлений нею злочин гідним уваги суду, зібрані обвинувальні матеріали направляють прокурору, який після перевірки обґрунтованості зроблених поліцією висновків повинен буде здійснювати кримінальне переслідування в суді. Якщо в процесі перевірки в прокурора не виникне впевненості, що вдасться домогтися обвинувального вироку, він припиняє кримінальне переслідування. Це положення, зумовлене принципом доцільності, також видається неприйнятним для вітчизняного законодавства,

так само як і положення, згідно з яким кримінальна справа може бути закрита в період між «першою появою» підозрюваного в суді, коли його ознайомлюють з обвинувальним документом, з'ясовують його ставлення до обвинувачення та роз'яснюють надані йому права, і попереднім розглядом справи, коли прокурор може продовжити перевірку обставин справи й дійти висновку про неможливість або недоцільність подальшого переслідування обвинуваченого, через що справа підлягає закриттю (таке явище доволі поширене, оскільки, наприклад, у федеральному окрузі Колумбія в такий спосіб припиняють до третини всіх справ) [190, с. 24].

Далі на підставі аналізу матеріалів, одержаних за результатами проведення комплексу заходів, спрямованих на виявлення винного, уповноважена особа приймає рішення про подальше спрямування цих матеріалів (цей етап називають «прийняття рішення про обвинувачення»). Одним з варіантів рішення може бути й закриття справи або врегулювання ситуації на поліцейському рівні (попередження тощо), основним аргументом є «рівень доведеності» злочину, наявність складу злочину, правильність кваліфікації. У разі настання наступної стадії – передання матеріалів до суду, суддя має право серед іншого прийняти рішення про закриття провадження у справі. Наприклад, у підготовчому провадженні суддя наділений правом прийняти рішення про відсутність достатніх даних для подальшого провадження у справі. Форма та зміст документа, який складає суддя в таких випадках, переважно чітко не встановлені [221].

Розслідування в суді має бути закінченим здебільшого в одному засіданні. За результатами судового розгляду суддя вирішує питання про те, чи достатньо підстав для притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. Якщо таких підстав немає, він постановляє зняти з обвинуваченого обвинувачення, тобто припинити справу. Наприклад, під час попереднього слухання у справі суддя наділений правом прийняти рішення про відсутність достатніх даних для подальшого провадження у справі. Оформлення цього рішення здійснюють шляхом складання письмового

документа, форму його переважно чітко не встановлено. Наприклад, відповідно до §871 КК штату Каліфорнія, якщо в процесі попереднього слухання приймають негативне рішення про подальший рух кримінальної справи, магістрат робить напис на скарзі обвинувача у вигляді резолюції або в тексті своєї постанови: «Оскільки немає достатньої підстави вважати, що (вказується прізвище) винен (а) у вчиненні цього злочину, я постановляю скаргу відхилити, а з нього (неї) обвинувачення зняти». Опис юридичних фактів та актів, які є підставою для цього рішення, не здійснюють [155].

На відміну від Англії, у США провадження може бути закрито на стадії судового розгляду в суді першої інстанції на підставах задоволення клопотання обвинуваченого або його захисника про недостатність доказів обвинувачення чи про виключення з доказів тих, що були отримані без дотримання конституційних гарантій прав і свобод особи; відмови прокурора від продовження кримінального переслідування, яка для суду є імперативною; коли захисник під час оцінювання представлених доказів обвинувачем порушує питання про закриття справи у зв'язку з відсутністю достатніх даних, що підтверджують винність підсудного у вчиненні злочину [78].

У законодавстві країн англосаксонської системи права, стверджує К. В. Токаренко, через суттєву диференціацію на суспільно-політичному та власне юридичному рівні немає формулювання підстав закриття кримінального провадження, що були б загальними для кримінального процесу загалом; загальними підставами закриття кримінального провадження (справи) є обставини, що безпосередньо не передбачені в правових актах, а сформульовані в теорії кримінального процесу (зокрема, відсутність події та складу злочину, недосягнення віку кримінальної відповідальності). Акт закриття кримінального провадження (справи) унаслідок відсутності відповідної процесуальної форми, а також стадійності процесуальної діяльності не має такого правового значення і важливості, як у країнах романо-германської системи права. Прикладом цього є численні справи, що завершують вирішенням, наприклад, у вигляді попередження, на

рівні певного органу (зокрема, поліцейської дільниці); з певним ступенем умовності, що визначений особливостями англосаксонської системи права, підставами закриття кримінального провадження можуть бути визнані підстави звільнення від кримінальної відповідальності (переслідування) [221, с. 57–58].

Отже, у США, як і в Англії, головне джерело права становить судова практика. Проте остання відіграє не однакову роль у створенні прецедентів. На відміну від англійського Апеляційного суду й палати лордів, вищі суди США (Верховний суд США і Верховні суди штатів) не вважають себе зобов'язаними власним прецедентам і можуть змінити власну практику. Крім того, у співвідношенні федеральної судової системи й системи штатів діє аналогічний принцип, як і за співвідношення федерального права та права штатів: суди штатів мають абсолютну компетенцію, а у федеральні суди можна звертатися лише в разі, якщо Конституцією США або законом Конгресу ці суди визнано компетентними [84].

Система норм кримінального процесуального права штатів вирізняється тим, що дія норм права одного штату здебільшого поширюється лише на його територію. Крім зазначеного, джерелом кримінально-процесуального права США є рішення Верховного суду в окремих кримінальних справах – судові прецеденти. Діють також видані Верховним судом США Правила провадження в суді, Правила розгляду справ уповноваженими при федеральних районних судах тощо.

Федеральні закони Верховному суду США 1933-го і 1940 року надали право встановлювати правила провадження кримінального переслідування та захисту в кримінальних справах. Після набрання цими правилами чинності решта норм права, які їм суперечать, втратили чинність. Правила ж судової процедури мають право також видавати й деякі суди штатів.

Зазначене дає підстави стверджувати, що надання деяким судам прерогатив встановлювати власний порядок розгляду справи в суді посилює гарантії законності під час реалізації суддями процесуальних повноважень.

Важливе місце в системі регламентації кримінального судочинства США посідають Федеральні правила кримінального процесу в окружних судах, оскільки враховують можливі колізії в процесуальному праві й надають суддям певну свободу дій. Федеральні правила, а також розділ 23 Зводу законів США є основою для провадження в кримінальних справах. Крім законодавчих актів федеральних органів виконавчої влади, кримінально-процесуальне право регламентоване також й іншими судовими актами.

Органи виконавчої влади США наділені правом видавати адміністративні акти, які часто замінюють рівні за юридичною силою закони. Безпосереднє службове спілкування з агентами ФБР засвідчило, що зазначене доволі часто обумовлює складнощі під час вибору норм для врегулювання кримінально-процесуальних відносин. Коли немає норми, яка регулювала б розслідування злочинів, застосовують правило 57 Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах: суддя на власний розсуд вирішує це питання в будь-який спосіб, що не суперечить законам округу, у якому вони діють [143, с. 162].

Країни романо-германської системи права (Франція, Німеччина, Іспанія та ін.). Попри істотні відмінності в правовому регулюванні закриття кримінального провадження, деякі законодавчі положення та інститути мають спільні риси з аналогічними вітчизняними підставами, зокрема їх поділ на матеріальні та процесуальні, а основні з них – відсутність події кримінального правопорушення, недосягнення віку кримінальної відповідальності, неосудність, смерть особи визнають підставами для закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування) у більшості держав. Крім того, прийняття рішення про закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування) може бути прийнято як у досудовому провадженні, так і в суді [219; 17].

Кримінальний процес країн романо-германської правової системи особливий, позаяк обумовлений наявністю специфічних термінів, які подеколи доволі складно зіставити з вітчизняними. Франція є

основоположницею класичного континентального змішаного процесу завдяки Кодексу кримінального розслідування Франції 1808 року, який взятий за основу майже всіма європейськими країнами. Тому такий вітчизняний інститут, як закриття кримінального провадження, став прообразом кримінального переслідування та ввібрав у себе такі зарубіжні підстави закриття: відмова в кримінальному переслідуванні (підставами такого рішення є як обставини формального характеру, зокрема відсутність події злочину, відсутність складу злочину, закінчення строків давності тощо, так і думка прокурора про те, що через певні обставини кримінальне переслідування в цьому випадку є недоцільним); умовна відмова в кримінальному переслідуванні (у цьому випадку рішення про припинення кримінального переслідування прокурор ставить у залежність від виконання особою певних дій, насамперед пов'язаних з усуненням негативних наслідків вчиненого); кримінально-правова медіація (конфлікт вичерпується шляхом проведення спеціалізованою організацією процедур примирення між сторонами); угода між прокурором та особою, яка вчинила злочин (за умови виконання такою особою низки зобов'язань, зокрема, сплати штрафу, повернення предмета злочину й інших цінностей, здобутих злочинним шляхом, тощо) [122; 246; 17].

У цій країні попереднє (досудове) слідство, яке провадить слідчий суддя, закінчується складанням ним постанови про припинення кримінального переслідування або про направлення справи до суду. Перед тим як прийняти таке рішення, слідчий суддя передає справу прокурору, про що виносить постанову. Надалі зібрані матеріали передають слідчому судді, який також вправі прийняти рішення про закриття провадження, якщо «діяння не є злочином, проступком або правопорушенням; якщо особа, яка вчинила злочин, не встановлена; якщо немає достатніх доказів проти обвинуваченого. Можливим також є часткове закриття провадження за окремими епізодами [17].

У разі невстановлення особи, яка вчинила злочин, суддя вправі закрити кримінальне провадження, що є неприйнятним для запозичення вітчизняним

законодавцем такого положення КПК Франції.

Рішення про закінчення попереднього слідства винесенням постанови про припинення кримінального переслідування приймає слідчий суддя, якщо діяння не є ні злочином, ані проступком, ані порушенням, або якщо не встановлено особу, яка вчинила діяння, або якщо проти обвинуваченого немає достатніх доказів (ст. 177 КПК Франції). Аналогічне рішення (про припинення кримінального переслідування) у зазначених випадках, згідно зі ст. 212 КПК Франції, приймає обвинувальна камера, яка є слідчим судом другої інстанції та до якої надходять від слідчого судді всі справи про злочини [188].

Схожий на французький перелік обставин наведено в КК Іспанії [90], зокрема: необхідна оборона, її визнають правомірною за умови, якщо напад був протиправним, тобто його визнають злочином або проступком, спосіб захисту повинен відповідати «вимогам розумної необхідності», і захист не повинен бути спровокований; крайня необхідність (таку визнають правомірною, якщо заподіяна шкода є рівнозначною тій, яку запобігали, такий стан не повинен бути спровокований особою, яка заподіяла шкоду; крайня необхідність правомірна, якщо така є професійним обов'язком особи, яка перебуває в такому стані, «...не є самопожертвою на захист чийось прав»); виконання свого обов'язку, законне здійснення свого права, а також професійних або посадових обов'язків [90].

Кримінальну відповідальність виключають такі обставини, як: недосягнення особою віку кримінальної відповідальності; неосудність (тимчасовий психічний розлад не звільняє від відповідальності, якщо його спровокував суб'єкт з наміром вчинити злочин); нездатність усвідомлювати дійсність з народження або з дитинства внаслідок психічних порушень; стан сильного алкогольного, наркотичного й іншого отруєння під час вчинення злочину за умови, що особа не мала наміру його вчинити або не передбачала й не повинна була передбачити можливість його вчинення; діяння, вчинене в стані сильного страху; непереборна помилка щодо дії та/чи щодо протиправності діяння (юридична чи фактична помилка) [155].

У Німеччині попереднє (досудове) слідство здійснюють у формі дізнання, що може закінчитися у двох формах: шляхом порушення публічного обвинувачення або закриття справи. Закриттям справи в кримінальному процесі Німеччини закінчується дізнанням у більшості випадків. З огляду на спрямованість розвитку вітчизняного інституту закриття кримінального провадження, неприйнятним видається запозичення такого положення кримінального процесуального законодавства Німеччини, згідно з яким рішення про закриття доводиться до відома обвинуваченого не у всіх випадках, а лише якщо його допитували або якщо видано судовий наказ про його арешт, або якщо обвинувачений просить про це, або для такого сповіщення є особливі інтереси (ч. 2 § 170 КПК Німеччини) [102].

Закриття кримінального провадження можливе й на стадії віддання до суду, яка слідує за досудовим розслідуванням і передує судовому розгляду. Також кримінальне провадження може бути закрито на стадії судового розгляду за наявності обставин, які виключають провадження у справі, наприклад, амністія, закінчення строків давності. У такому разі виносять вирок про закриття справи (§ 261 КПК Німеччини). Під час оскарження вироків, які не набрали законної сили, що здійснюють у двох формах – апеляції та ревізії, також може бути прийнято рішення про закриття справи (§ 354 КПК Німеччини) [188, с. 41].

Зі змісту ст. 17 КПК Республіки Польща, зазначає Х. М. Павич, вбачається, що відкрите провадження підлягає закриттю, якщо: суспільна шкідливість діяння є незначною; закон передбачає, що особа, яка вчинила діяння, не підлягає покаранню; обвинувачений помер; минув строк давності притягнення до кримінальної відповідальності; щодо того самого діяння тієї самої особи є рішення суду, що набрало законної сили, або кримінальна справа щодо такого діяння знаходиться в провадженні суду; особа, що вчинила діяння, не підлягає юрисдикції судів у кримінальних справах Республіки Польща; немає обвинувачення уповноваженого обвинувача; немає необхідного дозволу на проведення розслідування у справі або заяви про

проведення розслідування уповноваженої на це особи чи особи, що представляє її інтереси, крім випадків, передбачених законом; наявна інша обставина, що виключає можливість проведення розслідування у справі. Крім цього, провадження у справі закривають також і в разі примирення сторін. Провадження у справах приватного обвинувачення закривають за згодою обвинуваченого у випадку, якщо приватний обвинувач відмовився від обвинувачення до моменту завершення провадження у справі у визначеному законом порядку. Неявка приватного обвинувача та його представника в примирювальне засідання без поважних причин вважають відмовою від обвинувачення, що є підставою для закриття провадження у справі судом [155].

Також КПК Республіки Польща регламентує, що відмова державного обвинувачення від пред'явленого обвинувачення не є для суду обов'язковою [249].

Пострадянські країни. Слід зауважити, що процесуальна можливість закриття кримінального провадження за строками давності відповідає кримінальній процесуальній практиці зарубіжних країн. Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 377 (Обставини, що не допускають кримінальний процес) КПК Латвійської Республіки, передбачено, що кримінальний процес не може бути розпочато, а розпочатий процес повинен бути припинений, якщо минув термін давності. Відповідно до ст. 393 (Поновлення припиненого кримінального процесу і кримінального переслідування) КПК цієї країни, процесуально уповноважена особа може відновити припинений кримінальний процес або припинене проти особи кримінальне переслідування, скасувавши постанову про припинення, якщо встановлено, що для його прийняття є законні підстави, або якщо виявлено нові обставини, які не були відомі особі, що спрямовує процес, на момент прийняття постанови та які мають істотне значення під час прийняття рішення. Водночас ч. 2 цієї статті передбачає, що досудовий кримінальний процес і кримінальне переслідування може бути

відновлено, якщо не настав термін давності кримінальної відповідальності [250].

Майже аналогічна за змістом норма міститься в КПК Литовської Республіки, зокрема в ст. 3 (Обставини, що виключають провадження в кримінальній справі) передбачено, що кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю в разі закінчення терміну кримінальної відповідальності [91].

Також, згідно зі ст. 39 (Обставини, що виключають кримінальне переслідування) КПК Азербайджанської Республіки, кримінальне переслідування не може бути порушено, а порушене підлягає припиненню (кримінальну справу не може бути порушено, а провадження в порушеній справі підлягає припиненню) за давністю строків притягнення до кримінальної відповідальності (за винятком випадків призупинення цих термінів) [101].

Ураховуючи викладене вище, пропонуємо в ч. 1 ст. 284 КПК України передбачити як підставу для закриття кримінального провадження п. 1 такого змісту: *«3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності, установлених статтею 49 Кримінального кодексу України, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі»*.

Чинний КПК Республіки Казахстан встановлює, що кримінальну справу закривають на таких підставах: унаслідок акту амністії, якщо такий виключає можливість застосування покарання за вчинене діяння; якщо минув строк давності притягнення до кримінальної відповідальності; за відсутністю скарги потерпілого – у справах про кримінальні правопорушення, а також у разі відмови приватного обвинувача від обвинувачення, або відкликання керівником комерційної або іншої організації чи уповноваженого органу заяви про притягнення особи до кримінальної відповідальності; якщо введено в дію закон, що скасовує кримінальну відповідальність за вчинене діяння, а також у разі визнання Конституційною радою Республіки Казахстан

неконституційним закону чи іншого нормативно-правового акта, що підлягає застосуванню в цій кримінальній справі, від якого залежить кваліфікація діяння як кримінального правопорушення; є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або інша нескасована ухвала, що встановлює неможливість кримінального переслідування; якщо стосовно особи є нескасована постанова органу кримінального переслідування про припинення кримінального переслідування за цією самою підозрою; якщо стосовно особи, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння в стані неосудності, крім випадків, коли провадження в справі є необхідним для застосування до нього примусового заходу медичного характеру; у зв'язку з відмовою в наданні згоди уповноваженим органом або посадовою особою про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка наділена привілеями або імунітетом від кримінального переслідування; щодо померлого, за винятком випадків, коли провадження у справі є необхідним для реабілітації померлого або розслідування справи щодо інших осіб, а також встановлення майна, здобутого незаконним шляхом, грошових коштів й інших цінностей, що підлягають конфіскації, що забезпечують відшкодування заподіяної шкоди; щодо особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на підставі положень КК Республіки Казахстан [103] (ч. 1 ст. 35 КПК Республіки Казахстан), у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 36), а також у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення [103; 155].

У ст. 327 КПК Казахстану зазначено, що «...під час підготовчого розгляду справи суд виносить постанову про закриття кримінальної справи у випадках, передбачених вище, а також за результатами судового розгляду у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Якщо суддя приймає рішення про закриття кримінальної справи, він одночасно скасовує міру запобіжного заходу та міру забезпечення цивільного позову, конфіскації майна та вирішує долю речових доказів» [103].

Загалом слід зауважити, що у вітчизняній теорії кримінального процесуального права серед перспектив розвитку й реформування кримінального процесу в контексті європейських стандартів виокремлено необхідність наукового й законодавчого вдосконалення інститутів. Інтеграційні процеси як вияв глобалізації зумовлюють зміни в національних системах законодавства, серед яких: посилення ролі міжнародних джерел права; зміцнення тенденції поширення прямої юрисдикції цих документів і рішень відповідних судових органів; допущення прямих посилянь у національних судових актах на юрисдикційну практику ЄСПЛ; адаптацію національної системи законодавства до законодавства регіональної міжнародної структури, а також узгодження національного нормативно-правового матеріалу з міжнародними стандартами у сфері прав людини. І головне – глобалізація виявляється в єдності ідеологічної основи співробітництва правоохоронних структур на міжнародному рівні; нині ця ідея – безпека – поступово змінює індивідуалізм на колективізм у контексті сутності категорії права людини.

Окреме питання в проблематиці процесуального забезпечення прав особи, що охоплює доктринальний і правотворчий рівні та водночас відображає процеси глобалізації й інтернаціоналізації правового простору в гуманітарній галузі, – це характеристика змісту й видів міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Саме ця група норм міжнародного права є основою впливу іноземного права на розвиток національної кримінальної процесуальної системи та своєрідним масштабом виміру в законодавчому регулюванні.

Підбиваючи підсумки підрозділу, зауважимо, що в науці кримінального процесу увагу зосереджено на проблемах експансії європейського права в національно-правову систему. Тому неприпустимим є машинальний підхід під час гармонізації національного законодавства, тобто «сліпого» узгодження національного законодавства з нормами європейського права. Причому в цьому випадку йдеться не тільки й не стільки про порівняння двох правових

систем – англосаксонської та романо-германської, оскільки визначальним критерієм мають бути національні інтереси й можливості [132].

Не викликає сумнівів, що набутий зарубіжними країнами романо-германської та англосаксонської правової системи є безапеляційним, корисним та цінним для вітчизняної кримінальної процесуальної системи, його беззаперечно необхідно враховувати під час внесення змін і доповнень до чинного законодавства України. Однак слід зважати на національні правові традиції, а також на те, що тенденція до наближення національних кримінальних процесуальних законодавств і практик спричиняє опір історичних форм судочинства, які сформувалися. Не став винятком й інститут закриття кримінального провадження судом.

Висновки до розділу 1

1. Підготовче провадження як самостійна стадія кримінального процесу й інститут закриття кримінального провадження судом у вітчизняному кримінальному процесі мають тривалий історичний розвиток, до якого спочатку належали норми звичаєвого права, а потім, унаслідок виникнення держави та права, розвитку її правової системи, дістали законодавчу імплементацію в кримінальних процесуальних нормах. Цей інститут повноцінно сформувався до кінця ХХ ст., однак, хоча й фрагментарно, було визначено положення закриття.

З огляду на історичний шлях, соціально-політичну складову державного ладу й відображення положень, які позначалися на розвитку й становленні суду в нормативно-правових актах різних історичних періодів, запропоновано періодизацію становлення та розвитку кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання: звичаєвий (до ХІІІ ст.); козацький (ХІV ст. – до початку

XVIII ст.); імперський (XVIII–XIX ст.); радянський (з початку XX ст. до 2012 року, у межах дії КПК 1960 року); сучасний (з 2012 року й донині) періоди. Такі історичні періоди розвитку вирізнялися частими змінами в процесуальному призначенні, процедурі й суб'єктному складі інституту; нестабільністю законодавства та мінливістю регламентації («віддання до суду»; «попередній розгляд справи суддею», «підготовче провадження»), одночасно його поступальним розвитком, удосконаленням можливості призначення судового розгляду та здійснення його підготовки.

2. Інститут закриття кримінального провадження після прийняття КПК України 2012 року зазнав суттєвих змін. Цей нормативно-правовий акт суттєво змінив правове регулювання досліджуваного інституту шляхом закріплення підстав і порядку закриття кримінального провадження судом. Однак з плином часу не всі положення інституту було позитивно оцінено в наукових колах, а деякі важливі з-поміж них взагалі залишилися поза увагою законодавця, що засвідчує непослідовність і безсистемність реформування інституту закриття кримінальних проваджень. Унаслідок такого реформування виникли численні прогалини.

3. У вітчизняному кримінальному процесі увагу зосереджено на імплементації європейського права в національно-правову систему. Однак такий підхід є неприпустимим під час гармонізації національного законодавства чи «сліпого» узгодження національного законодавства з нормами європейського права. Ідеться не тільки й не стільки про порівняння двох правових систем – англосаксонської й романо-германської, визначальним критерієм повинні бути національні інтереси й можливості. Не викликає сумнівів, що набутий зарубіжними країнами романо-германської та англосаксонської правової системи є безапеляційним, корисним та цінним для вітчизняної кримінальної процесуальної системи, який беззаперечно слід урахувати під час внесення змін і доповнень до чинного законодавства України. Однак доцільно зважати й на національні правові традиції, оскільки тенденція до наближення національних кримінальних процесуальних

законодавств і практик викликає опір історичних форм судочинства, що сформувалися. Не став винятком й інститут закриття кримінального провадження судом.

РОЗДІЛ 2

ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

2.1. Поняття та класифікація підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання

Будь-яке явище реальності не функціонує у вакуумі та не є окремим, воно постійно взаємодіє з іншими схожими й не схожими явищами. Сутність їх взаємозв'язків обумовлена функціональними потребами, що передбачені необхідністю існування кожного з елементів (явищ), а отже, створює на основі цих взаємозв'язків систему порівняно відокремлених і водночас функціонально поєднаних явищ [234].

Пізнання системи як складного організму передбачає дедуктивний та індуктивний аналіз, глибоке дослідження сутності кожного з елементів, пошук пояснень щодо обґрунтованості існування, їх необхідності, стабільності та перспективи взаємозв'язків між складовими системи та складових елементів зокрема. Не є винятком і юридичні дослідження, пізнання явищ правової дійсності, що за своєю структурою складні й потребують ґрунтовного аналізу [235].

Для будь-якого виду юридичної відповідальності визначення підстав для її застосування є центральним питанням, адже їх визначення та суворе дотримання – необхідна гарантія прав і свобод громадян. Загалом у теорії права юридичні підстави визначають як сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків [245, с. 334]. Проте в юридичній науці неоднозначними є як визначення підстав, так і їх класифікація.

Слово «підстава» означає «те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь» [22, с. 782]. Співвідношення «правова природа» зумовлено багатоманітністю використання цього терміну в юридичних наукових працях. Такі тотожні поняття, як «правова природа» або «юридична природа», дають змогу дослідити та пізнати сутність будь-якого правового явища.

Зокрема, Ю. М. Грошевий визначає юридичну природу через юридичні характеристики правового явища, що надає можливість відобразити структуру, місце та роль серед інших правових явищ відповідно до його соціальної сутності [35].

Своєю чергою Ю. В. Баулін стверджує, що використання терміна «правова природа» зумовлено необхідністю дати вичерпну характеристику певним юридичним факту, процесу, явищу. Натомість осмислення правової природи виходить зі значення терміна «природа», який тлумачать як сутність, основну якість чого-небудь [12, с. 115].

Поділяючи таку позицію науковців, для виконання постановленого завдання та визначення правової природи закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання в кримінальному процесі необхідно насамперед встановити місце такого правового явища, як закриття, у системі права, виявляючи його специфічні ознаки в кримінальному процесуальному праві. Загалом аналіз словосполучення «правова природа» зводиться до юридичної характеристики, структури, місця та ролі певного правового явища серед інших [191, с. 199].

Відповідно до теоретичного тлумачення поняття «правовідносини», це врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що відображаються в конкретному зв'язку між правомочними й зобов'язаними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності, що забезпечує держава. Структура правовідносин – це основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними на підставі суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень та відповідальності з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь

інтересів. Відповідно до цієї структури, головними полюсами зв'язку є суб'єкти правовідносин, що реалізують суб'єктивні юридичні права, суб'єктивні юридичні обов'язки, повноваження та суб'єктивну юридичну відповідальність заради досягнення результату цього зв'язку [197].

У тлумачному словнику термін «структура» (від лат. *structura* – будова, розташування, порядок) визначено як «взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого, будова; устрій, організація чого-небудь» [22, с. 1208]. Тож структурою слід вважати сукупність стійких відносин і зв'язків між елементами. До неї належить загальна організація елементів, їх просторове розташування, зв'язок між етапами розвитку тощо. Структура ширша за склад – сукупність окремих частин, які утворюють що-небудь ціле [22, с. 1136]. Водночас до структури входять елементи цілого явища та зв'язки між ними.

У теорії права розгалуженими є погляди на структуру правовідносин. Спершу науковці елементами будь-яких правовідносин називали суб'єкт, об'єкт, правомочності й обов'язки [116, с. 43]. Згодом уточнено, що склад правовідносин утворює суб'єкти, між якими відбуваються правовідносини, зміст, а також об'єкти, на які вони спрямовані [157, с. 201]. Теоретики виокремлювали три елементи в структурі правовідносин: суб'єкт, об'єкт і зміст правовідносин. Зміст правовідносин, на їхню думку, становлять правомочності й обов'язки суб'єкта, спрямовані на об'єкт [157, с. 202].

Своєю чергою, досліджуючи структуру правовідносин, В. І. Теремецький стверджував, що матеріальний зміст правовідносин – це об'єктивна форма існування юридичного змісту [214, с. 178].

На думку О. Ф. Скакун, структура правовідносин містить основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними з приводу соціального блага або забезпечення публічних і приватних інтересів на основі суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності. До структури юридичних елементів, доводила вчена, належать: юридичний факт (підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин), суб'єкти (суб'єктивний склад – сукупність осіб, які беруть

участь у правових відносинах: правомочна сторона й зобов'язана сторона), юридичний зміст і його структура (суб'єктивне право, юридичний обов'язок, юридична відповідальність) та об'єкт (те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність суб'єктів правовідносин) [197, с. 525].

Таку позицію В. І. Теремецький поділяє лише частково, оскільки, на його думку, юридичний факт необхідно виводити за межі структури правовідносин, адже юридичний факт – це базис, на підставі якого виникають правовідносини. Тому, можна стверджувати, що правовідносини – це надбудова над юридичним фактом [214, с. 178].

Юридичні факти мають власні систему, класифікацію та структурно-логічний зв'язок з правовідносинами. Зокрема, деякі науковці стверджують, що до складу правовідносин належать суб'єкти й об'єкти правовідносин, їхній юридичний зміст (сукупність прав та обов'язків сторін) [54, с. 336]. Така думка є найпоширенішою в теорії права, відповідає стандартам побудови елементів правовідносин.

З огляду на загальну теорію права, щодо визначення структури правовідносин можна виокремити такі наукові погляди: 1) до будь-якого виду правовідносин застосовують таку структуру: суб'єкт правовідносин (учасники, наділені суб'єктивними правами й обов'язками); об'єкт (предмет, благо, з приводу якого складаються правовідносини); зміст (суб'єктивні права, обов'язки, виражені в поведінці суб'єктів, тобто зовнішній формі правовідносин); 2) структура правовідносин охоплює: суб'єкт; об'єкт; зміст правовідносин і юридичний факт; 3) структура правовідносин – це суб'єкт і зміст; 4) структура правовідносин має лише один елемент – суб'єкт.

Ми вважаємо, що до структури кримінальних процесуальних відносин, які виникають під час закриття кримінального провадження, належить система елементів тих правовідносин, у які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України та які забезпечені письмовим процесуальним документом – рішенням суду.

Тому досліджувати структуру правовідносин, у які вступають учасники процесу під час закриття провадження, слід з огляду на загальні риси, які притаманні будь-яким правовідносинам, а також складові, серед яких суб'єкт, об'єкт і зміст.

Зокрема, з теорії права відомо, що суб'єкти, або суб'єктний склад, – це сукупність осіб, які беруть участь у правовідносинах. Об'єктом є те, з приводу чого виникає та здійснюється діяльність його суб'єктів. Зміст – це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також структура змісту – спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності [218, с. 101].

Структура змісту правовідносин утворює не зв'язок її змістових елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу досягнення мети правовідносин, у які вступають їхні суб'єкти. Тобто це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їхню поведінку через права й обов'язки, що кореспондують між собою, заради задоволення їхніх інтересів. Юридичний факт завжди є підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин.

Важливим фактором, на нашу думку, є те, що кримінальні процесуальні правовідносини є похідними від кримінальних правовідносин, оскільки лише факт вчиненого кримінального правопорушення може дати підставу для розвитку кримінальних процесуальних відносин, зокрема й тих, які регулює глава 27 КПК України, що становлять предмет нашого дослідження. Таке твердження вважає слушним і О. В. Наден, яка у своєму дослідженні зазначала, що з моменту вчинення кримінального правопорушення в державі виникає повноваження визнати цю особу такою, що вчинила його, і піддати її кримінальній відповідальності. Саме в цей момент з'являється й обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, бути підданою кримінальній відповідальності. Авторка доводить, що саме з моменту вчинення кримінального правопорушення і складаються кримінальні

правовідносини, які є предметом кримінально-правового регулювання [148, с. 45].

Поява такого юридичного факту є умовою для виникнення кримінальних процесуальних правовідносин, оскільки вони одночасно можуть існувати лише з кримінальними, тому що лише факт вчиненого кримінального правопорушення дає підставу суду закрити кримінальне провадження на стадії підготовчого провадження.

Досліджуючи мету кримінального процесу, О. В. Циганюк зазначила, що мета кримінального процесу «полягає у встановленні для конкретного випадку (тобто, чи існує) права держави на покарання та еventуально (тобто, якщо воно існує) тих меж, в яких воно підлягає здійсненню» [235, с. 44].

Тому між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, і державою складаються два види правовідносин: кримінальні та кримінальні процесуальні. Причому, зауважує О. В. Наден, якщо в першому юридичний зміст має потенційний характер, що означає неможливість його реалізації до завершення інших правовідносин, то в другому юридичний зміст має саме реальний характер [148, с. 46].

Це означає, що правоохоронні органи мають право здійснювати розслідування кримінального правопорушення з метою притягнення винного до передбаченої законом відповідальності, а підозрюваний своєю чергою має право вимагати доведення його винуватості й зберігати статус невинного, доки його вину не буде доведено в судовому порядку. Отже, з моменту початку реального кримінального переслідування особи вона може вступати в правовідносини, які регулює глава 35 КПК України.

Тому підставою виникнення кримінальних процесуальних відносин загалом і тих відносин, в які вступають учасники підготовчого провадження, зокрема є юридичний факт – вчинення особою кримінального правопорушення.

Процесуальним провадженням у науці пропонують розуміти головний елемент юридичного процесу, що є системним утворенням, комплексом

взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій, у процесі яких уповноважені суб'єкти в межах своєї компетенції та в межах установленої процедури здійснюють з'ясування фактичного складу й доказування фактичних обставин юридичної справи, приймають щодо неї відповідне рішення, виражене в офіційних документах [213, с. 90].

З теорії кримінального процесу нам відоме поняття процесуальної форми, яке охоплює передбачений кримінальним процесуальним законом порядок кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод й обов'язків, порядок вчинення та оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень [93, с. 12]. Важливість процесуальної форми полягає в тому, що вона є однією з кримінальних процесуальних гарантій та відповідно забезпечує виконання завдань кримінального судочинства, є засобом забезпечення кримінальної процесуальної діяльності [115].

Процесуальну форму Л. М. Лобойко визнає системним утворенням, яке об'єднує порядок провадження у справі загалом і порядок провадження окремих процесуальних дій [117, с. 18].

Натомість С. М. Мельник сприймає процесуальну форму як визначену кримінально-процесуальним правом і регламентовану законом систему процесуальних інститутів і правил, послідовність стадій кримінального процесу та сутність процесуальних вимог, що ставлять до учасників кримінального судочинства, яка встановлює:

засади найдоцільнішої процедури здійснення їхніх повноважень;
способи та строки здійснення процесуальних, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів;

порядок прийняття та оформлення рішень;

створює правовий режим діяльності суду, органів розслідування, прокурора й умови для провадження кримінальної справи, забезпечує

реалізацію прав усіх учасників процесу та гарантує досягнення бажаного матеріально-правового результату [140, с. 6–7].

На думку Л. Д. Удалової, процесуальна форма є передбаченим кримінально-процесуальним законом порядком усієї кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, громадян і юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності, а також порядком вчинення та оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень [224; 115]. Своєю чергою О. М. Дуфенюк вважає, що кримінально-процесуальна форма – це закріплена кримінально-процесуальним правом структура кримінального процесу загалом й окремих його стадій зокрема, умови, послідовність, порядок провадження процесуальних дій та оформлення їх у правових актах [44, с. 229; 115].

Водночас В. М. Трофименко відзначає наявність у доктринальних позиціях загальних рис щодо поняття процесуальної форми, зокрема:

- 1) особливий порядок кримінального провадження загалом й окремих процесуальних дій;
- 2) його чітке правове врегулювання;
- 3) спрямованість передбаченого законом порядку на виконання завдань конкретного напрямку процесуальної діяльності [223, с. 15].

Радянські вчені-процесуалісти пропонували різні підходи до визначення поняття підстав закриття кримінального провадження. Одні визначали їх як сукупність зазначених у кримінальному процесуальному та кримінальному законах обставин й умов, що виключають провадження, а також надають право органам розслідування та суду звільнити особу від кримінальної відповідальності і покарання [67, с. 9]; інші – передбачені законом обставини, що виключають можливість обвинувачення, а в разі доведеності обвинувачення виключають можливість застосування засобів кримінального покарання та адміністративного впливу або ж передбачають можливість

застосування засобів адміністративного впливу без застосування кримінального покарання [184, с. 10].

На думку сучасників, підстави закриття кримінального провадження – визначені законом факти, які встановлюють під час кримінального провадження та виключають можливість подальшого здійснення цього кримінального провадження або ж вказують на недоцільність його проведення, що зобов'язує суд прийняти рішення про закриття провадження (Х. М. Павич) [155].

На наше переконання, *підстави закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це процесуальні факти, що встановлює під час підготовчого провадження суд, які виключають або вказують на недоцільність подальшого здійснення кримінального провадження, зобов'язуючи останнього прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідно до чинного законодавства. До структури кримінальних процесуальних відносин, які виникають під час закриття кримінального провадження, необхідно віднести систему елементів тих правовідносин, у які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України та які забезпечені письмовим процесуальним документом – рішенням суду* [137].

Інститут закриття кримінальних проваджень після надходження до суду регламентовано ст. 284 та 314 КПК України. Зокрема, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти низку рішень, зокрема й рішення про закриття провадження в разі встановлення підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України) [99]. Такі положення ст. 314 КПК України відсилають до ст. 284 КПК України, де відображено перелік підстав для закриття провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривають у разі, якщо:

- 1) встановлено відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлено відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх отримати;

3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі;

4) набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлено ухвалу суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

7) потерпілий, у визначених випадках КПК України, його представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнуто податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

9-1) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1

ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідували з дотриманням вимог щодо підслідності;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи [99].

Відповідно до ч. 2 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закриває суд:

- 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;
 - 1-1) з підстави, передбаченої п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України;
 - 1-2) з підстави, передбаченої п. 4-1 ст. 284 КПК України, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою;
- 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України;
- 3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [99].

Аналіз таких підстав закриття кримінального провадження судом дає змогу стверджувати, що повторне зазначення з посиланням на Закон № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року: в ч. 1 – п. 3-1, а в ч. 2 – п. 1-1 – необхідно виключити. У чинній редакції статті одні й ті самі п. 3-1 ч. 1 та п. 1-1 ч. 2 дублюються двічі з посиланням на включення їх законами № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року та № 187-IX від 4 жовтня 2019 року. Видається, що законодавець, доповнюючи правову норму цими пунктами на підставі Закону № 187-IX від 4 жовтня 2019 року, «забув», що він уже включив їх законом № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року.

У КПК України не передбачено спеціальної підстави в тих випадках, коли Конституційний Суд України визнає певну норму Особливої частини КК неконституційною. У зв'язку із цим виникають дискусії щодо підстав закриття кримінальних проваджень у таких випадках.

Подальшому дослідженню підстав для закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження сприяє їх систематизація за відмітними ознаками, які визначають внутрішню кримінальну процесуальну сутність здійснення кримінального судочинства. У кримінальній процесуальній літературі запропоновано різноманітні підходи та класифікації підстав закриття кримінального провадження судом [158].

На думку Д. В. Шиловой, закриття кримінального провадження можливе лише за наявності підстав, перелік яких міститься в законі, які своєю чергою традиційно поділяють на:

- реабілітуючі, нереабілітуючі;
- процесуальні, матеріальні;
- юридичні та фактичні;
- імперативні й дискреційні;
- загальні та спеціальні;
- умовні та безумовні [240, с. 153].

У контексті предмета нашого дослідження С. М. Благодир поділяє підстави для закриття кримінальної справи на реабілітуючі, нереабілітуючі та підстави, що констатують неможливість здійснення провадження. Зокрема, автор висловлює думку, що до останньої групи підстав належать: наявність вироку з того самого обвинувачення, який набрав законної сили, або ухвали чи постанови суду про закриття справи з тієї самої підстави; неотримання згоди компетентного органу державної влади на притягнення особи до кримінальної відповідальності або право особи на недоторканість тощо [18, с. 8].

Таку класифікацію слід розглянути детальніше. Зокрема, А. Я. Дубинський та Д. Б. Сергеева, досліджуючи підстави для прийняття процесуальних рішень, доходять висновку, що такими слід розглядати сукупність доказів, достатніх для того, щоб прийняти конкретне рішення. На переконання вчених, не можуть бути визнані правильними поширені в теорії кримінального процесу та слідчій практиці погляди, за якими підставою

прийняття таких процесуальних рішень, як рішення про проведення обшуку, затримання підозрюваного, у визначених випадках можуть бути не докази, а дані, отримані за результатами оперативно-розшукової діяльності. Реалізація зазначених процесуальних рішень призводить до істотного обмеження прав особи, що неприпустимо за відсутності доказів необхідності такого рішення. Вказівка на достатність доказів як основи для прийняття окремих рішень (притягнення як обвинуваченого, складання обвинувального висновку тощо) міститься безпосередньо в законі. З приводу більшості процесуальних рішень такої прямої вказівки закон не передбачає. Однак і ці рішення повинні бути обґрунтованими, тобто мати за основу достатні докази, що не залишають сумнівів щодо правильності висновку [194]. Науковці запропонували розподіляти підстави закриття кримінального провадження на юридичні та фактичні. Фактичними слід вважати недостатність підстав для обвинувачення, непереконливість доказів по суті справи, пред'явлених обвинуваченому, а юридичними – обставини, які усувають злочинність діяння чи його караність [42, с. 21–22]. З огляду на викладене вище, суд повинен враховувати не тільки юридичні підстави закриття, а й фактичні – вивчення матеріалів кримінального провадження.

Далі А. Я. Дубинський найдоцільнішим вважав систематизувати підстави закриття кримінального провадження, з огляду на ті безпосередні причини, які спричиняють закриття розпочатого провадження. Першу групу становлять підстави, які констатують, що злочин не було вчинено взагалі або конкретною особою. Друга група охоплює підстави, які тягнуть за собою закриття кримінального провадження через причини, що спричиняють звільнення особи від кримінальної відповідальності. До третьої групи належать підстави, які констатують неможливість повторного розслідування фактів, що стосуються діянь осіб, щодо яких компетентні державні органи ухвалили рішення, не скасовані у встановленому законом порядку [42, с. 44–46].

На думку В. С. Зеленецького, підставами для прийняття конкретних процесуальних рішень є достатня сукупність доказів, яку слід тлумачити як особливим способом організоване об'єднання всієї множини належних і допустимих до кримінальної справи фактичних даних, що утворюють у своїй єдності цілісну й стабільну їх систему, що забезпечує адекватне (істинне) відображення всіх елементів предмета доказування, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальній справі. Він також визначав юридичні – які усувають злочинний характер діяння та його караність, а також фактичні – які констатують недостатність даних для віддання обвинуваченого до суду та відсутність події злочину [59, с. 5]. Таку саму позицію обстоювала й Д. Б. Сергєєва [194].

Проте чимало вчених не поділяли цей підхід. Наприклад, Л. М. Лобойко вважав, що розподіл підстав на фактичні та юридичні, як і будь-яка класифікація, є умовним тому, що обидві групи підстав за своєю сутністю є юридичними. Протиставляти їх не можна, оскільки виникає загроза неправильного судження про їх нерівноцінність. Усі встановлені законом підстави мають однакову правову силу незалежно від їх приналежності до категорії «фактичних» чи «юридичних». Він поділяє підстави для закриття кримінальної справи на: 1) такі, що реабілітують (за відсутності події злочину; за відсутності в діянні складу злочину; у разі недоведення участі обвинуваченого у вчиненні злочину); 2) такі, що не реабілітують (унаслідок акта амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з помилуванням окремих осіб; щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку; щодо померлого, за винятком випадків, коли провадження у справі є необхідним для реабілітації померлого або відновлення справи щодо інших осіб за нововиявленими обставинами); 3) «нейтральні» (формальні) (щодо особи, про яку є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або ухвала чи постанова суду про закриття справи з тієї самої підстави; щодо особи, про яку є нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора

про закриття справи за тим самим обвинуваченням; якщо про відмову в порушенні справи за тим самим фактом є нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора) [117, с. 260; 118, с. 112; 155].

З огляду на результати аналізу представлених у процесуальній літературі поглядів щодо підстав процесуальних рішень, а також чинного кримінального процесуального законодавства України, вважаємо обґрунтованим підхід науковців, які процесуальні рішення поділяють на дві групи: 1) процесуальні рішення, що приймають лише на підставі сукупності доказів; 2) процесуальні рішення, що можуть бути прийняті на підставах, які формуються за власним розсудом уповноваженої особи, у яких наявність сукупності доказів не є обов'язковою умовою їх прийняття [119, с. 49; 194].

На переконання Д. Б. Сергеевої, необґрунтованою видається позиція, відповідно до якої підставами для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні можуть бути лише докази [165, с. 59; 205, с. 89], оскільки вона не відповідає сучасним засадам кримінального процесу. Лише докази можуть бути підставами судових рішень, які повинні бути законними, вмотивованими й обґрунтованими, тобто ухваленими судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК України (ч. 3 ст. 370 КПК України). Обвинувальний акт, звернення до суду з яким є однією із форм закінчення досудового розслідування (п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України), безумовно повинен бути обґрунтований доказами, хоча законодавець прямо на це не вказує, зазначаючи лише в п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, що цей процесуальний документ повинен містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими [194].

З урахуванням цього, вірно стверджується, що цілком очевидно на початковому етапі розслідування в уповноваженої особи ще може не бути доказів, визначених ст. 84 КПК України, які були б підставами для прийняття нею таких рішень, оскільки процесуальні докази отримують лише у

визначеній законом формі шляхом провадження передбачених ст. 93 КПК України заходів [194, с. 67–64].

Деякі вчені-процесуалісти здійснюють розподіл закриття кримінального провадження на: 1) матеріально-правові (відсутність складу кримінального правопорушення, закінчення строків давності) з розподілом на реабілітуючі (відсутність події, відсутність складу кримінального правопорушення, недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення) і нереабілітуючі, які можуть мати значення безумовних підстав для закриття кримінального провадження (акт амністії чи помилування) і можливих підстав звільнення особи від відповідальності (примирення обвинуваченого з потерпілим); 2) процесуальні (наявність вироку, що набрав законної сили, або ухвали чи постанови суду про закриття провадження тощо) [38, с. 7].

За таким розподілом Х. М. Павич запропонував поділяти підстави закриття кримінального провадження на матеріальні та процесуальні. До матеріальних підстав належать: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; набрання чинності закону, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою, а також досягнення податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. До процесуальних підстав належать: смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого, є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; потерпілий відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; не встановлено достатні докази для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх

отримати. Критерієм такого поділу визначено наявність підстав для кримінальної відповідальності. Матеріальні підстави, пов'язані з фактом вчинення злочину, виключають наявність злочину або необхідність притягнення до кримінальної відповідальності чи застосування покарання [155].

Залежно від юридичних наслідків, які настають як результат закриття кримінального провадження, підстави для закриття провадження поділяють на реабілітуючі та нереабілітуючі. Ця класифікація є доволі поширеною в науковій літературі, що обумовлено її важливим практичним значенням. Такий поділ максимально повно висвітлює сутність інституту закриття кримінального провадження, поняття та зміст підстав для його застосування, а також правові наслідки, які з цього випливають. Реабілітуючі, відповідно до п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України, пов'язані з офіційною констатацією того, що підозрюваний або обвинувачений реально не вчиняв кримінальне правопорушення (які засвідчують повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінують, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду відповідно до ст. 130 КПК [121, с. 26]. Усі інші підстави – нереабілітуючі [155].

Коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, слід керуватися тим, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, як результат – має право на реабілітацію.

Аналізуючи комплексно й системно підстави для закриття кримінальної справи, передбачені положеннями КПК і КК України, для більшої зручності дослідження В. Т. Маляренко розподілив їх на групи за низкою спільних ознак. До першої групи відніс реабілітуючі підстави (відсутність події злочину й відсутність у діянні складу злочину, недоведеність участі обвинуваченого у

вчиненні злочину; прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий не бажає скористатися правом вимагати продовження розгляду справи). До другої групи можуть належати підстави, які ґрунтуються на принципі, знаному у світі як *non bis in idem*, тобто: не можна двічі за одне й те саме. Цей принцип відтворено в ч. 3 ст. 2 КК України: ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше ніж один раз. Ідеться про підстави п. 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (за наявності: вироку за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або ухвали чи постанови суду про закриття справи з тієї самої підстави; нескасованої постанови органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим самим обвинуваченням). Їх не можна вважати ні реабілітуючими, ні нереабілітуючими, оскільки в постановках, ухвалах про закриття кримінальних проваджень з цих підстав не вирішують питання по суті, а лише констатують факт наявності в цій справі процесуального рішення компетентного органу чи особи, яке є перешкодою для подальших процесуальних дій. Рішення про закриття справи з цих підстав може бути прийняте органом дізнання, слідчим, прокурором, суддею під час її попереднього розгляду і судом під час її судового розгляду, а також судами апеляційної, касаційної інстанцій [126, с. 60; 125].

У цьому контексті важливою є думка, що скасування в законодавстві певного складу злочину як підстава для закриття провадження не є реабілітуючою обставиною. Отже, закриття кримінального провадження за нереабілітуючих підстав фактично передбачає констатацію факту вчинення особою кримінального правопорушення, що призводить до несприятливих наслідків для такої особи, зокрема ставить під сумнів її невинуватість. Водночас закриття кримінального провадження без згоди особи обмежує її право на захист від звинувачень у вчиненні дій, які їй інкримінували. Тож може статися так, що особу будуть вважати такою, яку притягували до кримінальної відповідальності, попри те, що факту вчинення нею відповідного діяння та його розслідування могло й не відбуватися [110].

Певний інтерес становить ч. 8 ст. 284 КПК України, у якій зазначено, що закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 цієї статті (у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності) не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує, тобто у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, за наявності акта амністії чи помилування. У цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку [99].

Доповнення ст. 284 КПК України такою підставою сприяло розвантаженню правоохоронних органів, адже це дало змогу закривати кримінальні провадження, у яких досудове розслідування здійснюють роками (так звані фактові провадження), де всі необхідні слідчі (розшукові) дії проведено та можливості зібрати додаткові докази вичерпано. Це засвідчують і дані статистики, адже на підставі п. 11 ч. 2 ст. 284 КПК України та відповідно до п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України було закрито понад 24 % кримінальних проваджень із загальної кількості прийнятих за останні 30 днів на території України рішень про закриття таких проваджень на стадії підготовчого судового засідання [49; 63].

Водночас зазначимо, що згідно зі ч. 4 ст. 284 КПК України закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 3-1 ч. 1 цієї статті, здійснює суд за клопотанням прокурора, тобто виключно прокурор уповноважений ініціювати перед судом питання щодо закриття кримінального провадження, у якому закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та не встановлено особу, що вчинила кримінальне правопорушення [63].

Запропоновані в ч. 8 доповнення суперечать положенням ч. 7 ст. 284 КПК України, де зазначено, що суд виносить виправдувальний вирок лише за наявності обставин, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

В абз. 2 ч. 7 ст. 284 КПК закріплено: «...Якщо обставини, передбачені пунктами 4-1, 5, 6, 7, 8, 9, 9-1 частини першої цієї статті, виявляються під час

судового провадження... суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження» [99]. Тобто за п. 4-1 суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження, а не виправдувальний вирок.

Водночас Конституційний Суд України зауважив, що згідно з принципом верховенства права надання згоди особою на закриття стосовно неї кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння обов'язкове, оскільки це є умовою здійснення її права викласти свою позицію стосовно власної невинуватості [185].

На відміну від підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України, які дозволяють продовження кримінального провадження в загальному порядку, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття кримінального провадження або ухвалення вироку, підстава втрати чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, у вчиненні якого підозрюють чи обвинувачують особу, не може бути застосована так само, адже заборонено здійснювати кримінальне провадження, якщо за певне діяння не передбачено кримінальної відповідальності.

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 55 Конституції України, ч. 2 ст. 2, п. 2 ч. 3 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 236 КПК України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень ст. 97, 110, 234, 236 КПК України, ст. 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті ст. 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 у п. 4.3 зазначено, що положення КПК України регламентують діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, яка стосується сфери публічно-правових відносин, що виникають унаслідок злочинних посягань, відповідальність за які встановлено в нормах кримінального права.

Отже, якщо таку відповідальність не встановлено, то КПК України не може регламентувати діяльність зазначених органів і посадових осіб, а їх діяльність без відповідної регламентації буде незаконною.

В інших ситуаціях (звільнення від кримінальної відповідальності, реабілітація) норма про кримінальну відповідальність як основа для здійснення кримінальної процесуальної діяльності існує, не відміняється, не змінюється.

Розв'язати цю проблему можливо шляхом чіткого визначення, залежно від стадії кримінального провадження, меж і порядку діяльності органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду в разі необхідності проведення певних дій для перевірки та/або встановлення обставин, на які посилається особа в разі її незгоди із закриттям кримінального провадження внаслідок декриміналізації діяння.

Отже, з метою усунення колізії пропонуємо ч. 8 ст. 214 КПК України викласти в такій редакції: «8. Закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3, 4-1, 9, 10 частини першої цієї статті або ухвалення вироку з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У такому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом» (додаток Б).

Із цього приводу В. Я. Тацій зазначає, що: «...при закритті кримінального провадження з нереабілітуючих підстав обвинувачений де-факто визнається винним у вчиненні кримінального правопорушення. В таких випадках він несе не кримінальну, а цивільно-правову відповідальність. Судове рішення про закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав має преюдиційне значення при розгляді справи про відшкодування шкоди в цивільно-процесуальному порядку, і тому обвинуваченому не байдуже, як вирішується його доля, – він має право захищатися. Він також може вимагати виправдання, і саме із цих міркувань слід визнати правильною практику тих суддів, які при порушенні питання про закриття кримінального

провадження з nereабілітуючих підстав в усіх випадках прагнуть мати згоду обвинуваченого на це. З урахуванням наведених обставин бажано, щоб у КПК України із зазначеного питання були ясність і чіткість щодо nereабілітуючих підстав закриття кримінального провадження. Слідчий, перш ніж вирішувати питання про складення постанови про необхідність закриття провадження і направлення її до прокурора, а потім суду, зобов'язаний з'ясувати в обвинуваченого, чи не заперечує він проти цього, причому позиція обвинуваченого повинна бути чітко зафіксована у відповідному протоколі після роз'яснення йому його права. Давши згоду слідчому на закриття, обвинувачений має право змінити свою позицію в судовому засіданні, і тому суд зобов'язаний перевірити ще раз цю обставину й позицію обвинуваченого зафіксувати в протоколі. Якщо провадження надійшло до суду з обвинувальним висновком, але в ході судового розгляду встановлено, що вона має бути закрита з nereабілітуючих підстав, суд повинен з'ясувати позицію підсудного і лише залежно від неї відповідно діяти. Згідно з нормами КПК України суд може закрити кримінальне провадження, що надійшли з обвинувальним висновком, у разі, коли будуть встановлені підстави для цього, а також провадження, які надійшли від прокурора з постановою про закриття з nereабілітуючих підстав. На жаль, у КПК не передбачено процедури, за якою суд повинен розглядати кримінальне провадження, що надійшло з постановою про його закриття. Поки що суди діють за аналогією закону і розглядають такі провадження в порядку, передбаченому для тих, які надійшли до суду з обвинувальним висновком або постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. На його думку, такий підхід є правильним. Але за відсутності законодавчого регулювання неминуче виникають різні підходи, різні шляхи вирішення окремих проблем. Так, окремі суди, розглядаючи справи, які надійшли з постановами про їх закриття з nereабілітуючих підстав, у разі незгоди обвинуваченого на їх закриття повертають ці справи прокурору для складення обвинувального висновку. Проте це є погіршенням становища обвинуваченого, на яке суд без клопотання

прокурора, потерпілого чи його представника не має права. І тому, якщо таких клопотань немає, а обвинувачений не погоджується на закриття справи з nereабілітуючих підстав, суд, дослідивши повно, всебічно й об'єктивно обставини справи, використавши всі передбачені законом можливості для дослідження цих обставин, встановивши відсутність події чи складу кримінального правопорушення або недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, має закрити за однією із цих підстав. Але якщо буде встановлено і подію, і склад кримінального правопорушення, і вину обвинуваченого у його вчиненні, то за наявності передбаченої законом nereабілітуючої підстави для закриття суд має закрити кримінальне провадження за цією підставою, незважаючи на те, що обвинувачений не дає згоди на це...» [211].

Складніше діяти, коли суд, установивши наявність події, складу кримінального правопорушення і вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, не знайде тієї nereабілітуючої підстави, на яку орієнтували його прокурор та слідчий. У цьому випадку за наявності відповідного клопотання прокурора, потерпілого чи його представника суд має повернути кримінальне провадження на додаткове розслідування прокурору. Але якщо такого клопотання немає, суд повинен відмовити в закритті справи та повернути її прокурору [152].

Водночас І. В. Гловюк зауважила, що модель класифікації підстав закриття кримінального провадження в суді на реабілітуючі та nereабілітуючі вже не відповідає викликам сьогодення та потребам практики стосовно їх застосування. Отже, КПК України має бути уточнений в аспекті виокремлення підстав закриття кримінального провадження судом (додатково до звільнення від кримінальної відповідальності та смерті підозрюваного, обвинуваченого (крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого)), незгода обвинуваченого з якими тягне за собою продовження проведення судового провадження в загальному порядку. До таких підстав слід віднести: набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за

діяння, вчинене особою; відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, – його представником від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; після повідомлення особі про підозру закінчення строку досудового розслідування, визначеного ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. У таких випадках, якщо обвинувачений під час судового засідання наполягає на ухваленні виправдувального вироку, на думку вченої, суд не вправі закрити кримінальне провадження за наявності таких підстав і має продовжувати провадження в загальному порядку й ухвалити виправдувальний вирок, або, якщо доводи обвинуваченого не підтвердилися, закрити провадження за відповідною підставою, стосовно якої заперечував обвинувачений [32, с. 137].

Наведені сутнісні ознаки підстав, а також результати аналізу поглядів вчених на окреслене питання дають підстави для розмежування фактичних і правових (юридичних) підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого провадження [134].

Фактичними підставами закриття є наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що засвідчують можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії, виключають наявність кримінального правопорушення або необхідність притягнення до кримінальної відповідальності чи застосування покарання: а) втратив чинність закон, яким було встановлено кримінальну протиправність діяння; б) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України; в) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності; г) досягнуто податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України,

відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [135].

Юридичні (правові) підстави закриття кримінального провадження судом – наявність або відсутність певних процесуальних обставин, що позначаються на перебігу кримінального провадження (широке значення), а також як відповідний процесуальний документ, складений відповідно до встановлених законом вимог, що надає право суду закрити кримінальне провадження (вузьке значення): а) смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; б) є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; в) потерпілий відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; г) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; д) не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх отримати; е) прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення.

2.2. Характеристика окремих підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання

Конституційний Суд у своїх рішеннях акцентує на тому, що державні органи та їх посадові особи повинні дотримуватися презумпції невинуватості й забезпечувати захист особи, стосовно якої здійснюють чи здійснювали кримінальне провадження, від будь-яких виявлених форм осуду з боку публічної влади, що могло б піддати сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Це, зокрема, означає, що особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення,

після закриття стосовно неї кримінального провадження з будь-яких підстав має сприймати вся публічна влада як таку, що не вчиняла кримінального правопорушення [110].

За результатами вивчення кримінальних проваджень, судових рішень та опитування респондентів встановлено, що найпоширенішою на практиці є відмова потерпілого (його представника) від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (47 %); також значним є показник звільнення особи від кримінальної відповідальності (29 %); застосуванням примусових заходів медичного характеру (14 %) (додаток В).

Пропонуємо розглянути деякі підстави закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання детальніше, виявити прогалини та колізії, сформулювати пропозиції щодо їх усунення. Зокрема, такі:

втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння (п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Одразу зауважимо, що таку підставу ми розглядаємо в контексті пропозиції, за якою слід внести зміни й доповнення до п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, виклавши його в такій редакції: «2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-1–8, 10 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу» (додаток Б).

Наявність законодавчо закріпленої підстави, яку застосовують як на досудовому розслідуванні, так і в судовому провадженні, зумовлена дією ч. 1 ст. 58 Конституції України, яка допускає зворотню дію законів у часі у випадку, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [81]. Тому декриміналізація діяння, щодо якого здійснюють досудове розслідування, тягне за собою закриття провадження [93].

Згідно зі ст. 11 Загальної декларації прав людини, ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом [53].

У ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права констатовано, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упушення, що, згідно з чинним на момент його вчинення внутрішньодержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином [142].

Аналогічне положення міститься в ст. 7 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [79].

Наприкінці 2022 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» [175] внесено зміни й доповнення до КПК України на виконання рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2022 року у справі № 3-20/2021(40/21), згідно з яким п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України визнано таким, що не відповідає Конституції України [185].

Суд зауважив, що відсутність можливості надання згоди особою на закриття стосовно неї кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння призводить до порушення права на судовий захист. КПК України не містив механізму, який давав би змогу спростувати сумніви в невинуватості особи, стосовно якої закрито кримінальне провадження на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, і зобов'язував прокурора здійснити закриття кримінального провадження без згоди зазначеної особи, навіть коли вона перебувала в статусі підозрюваного, не допускаючи продовження кримінального провадження за будь-яких обставин. Відтепер підставами для закриття кримінального провадження у випадку втрати чинності законом, що встановлював кримінальну протиправність діяння, є згода на це підозрюваного, обвинуваченого [146].

Якщо підозрюваний заперечує проти закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння, прокурор, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для встановлення

факту вчинення підозрюваним діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Надання доступу до матеріалів здійснюють у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України [56].

За відсутності такої згоди кримінальне провадження продовжуватиметься в загальному порядку, передбаченому КПК України. Отже, у новій главі 36 КПК України визначено особливості здійснення кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність [146].

Відповідно до ч. 2 ст. 479-2 КПК України, за відсутності згоди підозрюваного на закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, і в разі, якщо суд встановив вчинення ним діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 1-2 ч. 2 ст. 284 КПК України. Якщо суд не встановив, що підозрюваний вчинив діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 1-2 ч. 1 ст. 284 КПК України [99].

Водночас С. В. Томин зазначає, що у випадку заперечення обвинуваченим проти закриття кримінального провадження у зв'язку з прийняттям нового кримінального закону, який скасовує злочинність і караність інкримінованого йому діяння, суд зобов'язаний перевірити в судовому засіданні по суті викладені доводи обвинуваченого й оцінити законність та обґрунтованість висунутої підозри в інкримінованому йому діянні, вирішити питання про наявність підстав для застосування процедури реабілітації, якими у всякому випадку повинні бути незаконність відкриття кримінального провадження, незаконність підозри, обвинувачення, незаконність обвинувального акта [222, с. 314].

Положення КПК України, закріплюючи в ст. 284 повноваження суду закрити кримінальне провадження, не надають відповіді на запитання, як вчиняти суду в ситуації, коли відбулася декриміналізація діяння. У КК України подеколи одні діяння декриміналізують, а інші криміналізують. Це явище є нормою, воно триватиме доти, доки існує кримінальне право. Оскільки закон передбачає, що закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння здійснює лише суд, розгляд останнім будь-якої справи повинен відбуватися відповідно до чітко встановленої законом процедури. На жаль, у КПК не передбачено процедури закриття кримінальних проваджень у разі декриміналізації діяння. Не стала винятком і стадія підготовчого провадження. У зв'язку із цим суди діють за аналогією закону, що створює чимало проблем і призводить до порушень законності [152]. Розглянемо ситуацію детальніше.

На думку І. В. Басистої, у судовому засіданні для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою необхідно встановити доказами вину обвинуваченого. Оскільки ухвалення виправдувального вироку є умовою та створює подальші можливості для реабілітації особи (обвинуваченому надають право вимагати відшкодування завданої шкоди притягненням його до відповідальності, а також таку особу позбавляють усіх негативних наслідків застосування кримінального закону), то якщо під час судового провадження встановлено підстави для ухвалення виправдувального вироку й одночасно набув чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність, за діяння, вчинене особою, суд повинен керуватися абз. 1 ч. 7 ст. 284 КПК України та п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК України [10, с. 117].

В інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» було зазначено таке: «...При вирішенні питання, чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення, суд має враховувати

думку складу суду щодо попередніх питань, оскільки негативна відповідь суду хоча б на одне із таких питань тягне за собою постановлення виправдувального вироку, що, відповідно, виключає потребу вирішувати це питання. Крім того, суд має враховувати положення пунктів 4–8 ч. 1 та ч. 2 ст. 284 КПК і у разі виявлення зазначених у них обставин постановляти ухвалу про закриття кримінального провадження, а також наявність підстав для застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру» [177].

Науковці С. В. Томин та І. В. Гловюк зазначають, що оскільки рішенням про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні складу злочину в разі, коли злочинність і караність цього діяння були усунені новим кримінальним законом до вступу вироку в законну силу, забезпечують реалізацію вимоги рівних підстав для поширення нового кримінального закону на осіб, яких, відповідно до статті 62 Конституції України, щодо питання про кримінальну відповідальність вважають невинними, незалежно від того, до чи після його прийняття було вчинено діяння. Таке рішення констатує відсутність злочинності та караності діяння за змістом нового кримінального закону, а отже, не тягне для особи будь-яких кримінально-правових наслідків, навпаки, воно спрямоване на захист прав цієї особи, його не можуть розглядати як заподіяння їй шкоди, а тому, враховуючи, що питання про кримінальну відповідальність за діяння, яке втратило якість злочинності, виключено в принципі, то й кримінальне переслідування щодо підозрюваного, обвинуваченого підлягає припиненню [222; 31], тож суд у судовому провадженні (не тільки підготовчому) має в процесуальному порядку відреагувати на скасування кримінальної відповідальності за діяння. З огляду на те, що для підготовчого провадження передбачено можливість закриття кримінального провадження за цією підставою, і те, що ч. 7 ст. 284 КПК України для судового розгляду як підстави ухвалення виправдувального вироку прямо передбачає лише ті, що передбачені п. 1, 2 ч. 1 цієї статті, суд першої інстанції під час судового розгляду вправі закрити кримінальне провадження на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України [31].

КПК України не вказує, до якого різновиду підстав належить декриміналізація діяння. Тому ми поділяємо думку Г. Р. Крет про те, що втрата суспільної небезпечності злочину внаслідок декриміналізації не означає відсутності підстави кримінальної відповідальності. На момент вчинення діяння містило склад злочину, було підставою для кримінальної відповідальності, тому декриміналізація діяння є nereабілітуючою підставою [86]. Оскільки декриміналізація діяння є nereабілітуючою підставою закриття кримінального провадження, а отже, її застосування фактично констатує причетність особи до вчинення кримінально караного діяння, то вона може бути застосована лише в разі, якщо в судовому засіданні доведено, тобто встановлено доказами, що особа вчинила діяння і кримінальна відповідальність за це діяння скасована [31].

КПК України не передбачає особливостей процедури застосування п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, зокрема і в ситуаціях, коли обвинувачений під час судового засідання наполягає на ухваленні виправдувального вироку. У цьому випадку має бути застосовано аналогію закону на підставі ст. 8, ч. 6 ст. 9 КПК України. Схожі суспільні відносини регулюють ч. 8 ст. 284 КПК України, яка передбачає, що закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 цієї статті (тобто у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності), не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження продовжують у загальному порядку [31].

Декриміналізація діяння не є реабілітуючою підставою, і тому закриття кримінального провадження з цієї підстави потребує таких самих серйозних, повних і всебічних досліджень, як і в справі з обвинувальним висновком. На жаль, розроблення законодавства з аналізованих питань ще не завершено. Зокрема, ч. 2 ст. 74 КК передбачає, що особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання. Тобто законодавець вирішує питання лише щодо засудженого й зовсім забуває, що декриміналізація діяння можлива і у

випадку, коли справа знаходиться ще на стадії досудового слідства, попереднього розгляду справи чи розгляду її по суті судом до постановлення вироку. Як діяти в цій ситуації слідчому, прокурору, судді, закон не регламентує, і за якою підставою закривати справу – не вказує. Зважаючи на те, що декриміналізація – це явище тривале й постійне, законодавець має заповнити цю прогалину, оскільки те, як буде вирішено справу, не байдуже ні винній особі, ні потерпілій стороні. На нашу думку, у КПК слід закріпити норму про те, що в разі усунення караності діяння кримінальне провадження, у якому не постановлено вирок і немає реабілітуючих підстав, підлягає закриттю саме за цією підставою, тобто у зв'язку з усуненням законом караності діяння;

помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Кримінальний закон встановлює особисту відповідальність особи за вчинене нею кримінальне правопорушення. Отже, померлі не можуть бути суб'єктом кримінального правопорушення, тож смерть особи виключає її відповідальність [150, с. 67–68].

Таке положення узгоджується з принципом особистої відповідальності особи, а також із принципом презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

З метою належного вирішення судом питання про закриття кримінального провадження на підставі зазначеної обставини суду необхідно вимагати долучення до матеріалів кримінального провадження документів, що належно підтверджують смерть обвинуваченого, якими, зокрема, можуть бути: видане в законному порядку свідоцтво про смерть або актовий запис, витяг із нього, а також рішення суду про визнання особи померлою, яке набрало законної сили.

Це міркування узгоджується з позицією законодавця: відповідно до ст. 17, 18 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», смерть громадянина підлягає реєстрації. Державну реєстрацію смерті здійснюють органи державної реєстрації актів цивільного стану на підставі документа встановленої форми про смерть, виданого закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою; рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час або про оголошення її померлою. Про факт державної реєстрації акта цивільного стану органи державної реєстрації актів цивільного стану видають відповідне свідоцтво [176].

У зв'язку із цим пропонуємо п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити положенням у такій редакції: *«Факт смерті (оголошення померлою) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, підтверджується довідкою з відділу реєстрації актів громадянського стану або копією свідоцтва про смерть, завіреною в установленому законом порядку»* (додаток Б).

Водночас КПК України не зазначає ініціатора проведення судового розгляду реабілітації померлого. Поняття «реабілітація» означає відновлення чогось, повернення до попереднього стану, у нашому випадку – відновлення доброго імені, репутації. У науковій літературі реабілітацію трактують як систему елементів, а саме: визнання чи констатацію невинуватості особи у вчиненні злочину (формальна реабілітація), а також його наслідків – припинення незаконного переслідування та можливість потерпілого скористатися своїми правами й гарантіями такого відновлення. Реабілітація відрізняється від амністії, помилування повним відновленням прав і репутації через неправдиве обвинувачення [153, с. 241].

Наприклад, *Олександрівський районний суд Кіровоградської області у справі № 397/1087/17 від 16 липня 2020 року прийняв рішення про продовження провадження за таких обставин: «Згідно зі свідоцтвом про смерть, ОСОБА_1 помер, але його матір подала клопотання про продовження розгляду кримінального провадження стосовно її сина з метою його реабілітації».* Та за результатами судового розгляду суд прийняв таке

рішення: «...ОСОБА_1 визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, а кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, у частині висунутого обвинувачення ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, закрити на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зв'язку зі смертю обвинуваченого ОСОБА_1...» [186]. Також до Гадяцького районного суду Полтавської області надійшло кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_5 за ч. 1 ст. 310 КК України. У судовому засіданні захисник заявив клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю ОСОБА_5. Стаття 284 КПК України встановлює, що кримінальне провадження підлягає закриттю в разі смерті обвинуваченого. Згідно з актовим записом про смерть від 31 липня 2015 року № 30 встановлено, що ОСОБА_5 помер. Кримінальне провадження щодо ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 310 КК України, закрити у зв'язку зі смертю обвинуваченого» [227]. У цих випадках суд прийняв ухвалу-рішення відповідно до наявності доказів у матеріалах провадження. Отже, суд, прийнявши таке рішення, більше не вбачав підстав для продовження кримінального провадження з метою реабілітації померлих.

У разі якщо було заявлено клопотання про необхідність реабілітації обвинуваченого, Х. М. Павич зазначає, що таке закриття можливе лише на стадії судового розгляду, за результатами якого суд повинен установити: чи відбулася подія кримінального правопорушення, наявність у діянні обвинуваченого саме того складу кримінального правопорушення, яке йому інкриміноване органами досудового розслідування, безпосередньо встановити факт декриміналізації діяння, зокрема перевірити, чи набрав чинності закон, на підставі якого караність діяння усунуто. У випадку якщо суд встановить відсутність події кримінального правопорушення чи відсутність у діянні

складу кримінального правопорушення, суд ухвалює виправдувальний вирок, що дає особі право на так звану реабілітацію [155, с. 177–178].

Водночас ст. 525 КПК України передбачає, що близькі родичі обвинуваченого, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації, а в ст. 52 КПК України йдеться про обов'язкову участь захисника щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи [99].

Отже, на підставі аналізу норм КПК України вбачається, що ініціатором заявлення клопотання про реабілітацію померлої особи можуть бути лише близькі родичі померлого; законодавче визначення «крім випадків, якщо провадження необхідне для реабілітації померлої особи» передбачає, що необхідними випадками доречно вважати наявність відповідного клопотання близьких родичів, оскільки ні прокурор, ані суд у цьому випадку ініціаторами такого клопотання не можуть бути.

На нашу думку, з метою уникнення спірних ситуацій з боку учасників процесу суду необхідно приймати рішення про закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження у випадку смерті особи за відсутності відповідного клопотання близьких родичів про реабілітацію померлої особи та наявності належного документа, що засвідчує смерть обвинуваченого. Така норма не вирішує питання закриття провадження в ситуаціях, якщо причетна особа померла до повідомлення про підозру. Крім того, прогалиною є відсутність механізму продовження провадження в разі смерті особи. У зв'язку із цим пропонуємо п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти в такій редакції: «5) *помер підозрюваний або особа, щодо якої складено, однак не вручено повідомлення про підозру через її смерть, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого*» (додаток Б).

Також доповнити ч. 8 ст. 284 КПК України такою нормою: «8-1. *У випадку, передбаченому пунктом 5 частини першої цієї статті, з клопотанням про продовження провадження для реабілітації померлого*

можуть звернутися його близькі родичі, члени сім'ї та захисник. До винесення постанови про закриття кримінального провадження прокурор направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного або особи, щодо якої складено, однак не вручено повідомлення про підозру через її смерть, з роз'ясненням права заявити клопотання про продовження провадження для реабілітації померлого. До постановлення ухвали про закриття кримінального провадження суд направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження з роз'ясненням права заявити клопотання про продовження провадження для реабілітації померлого в порядку, передбаченому цим Кодексом для вручення повідомлень. У разі якщо в 10-денний строк не надійшло клопотання про продовження провадження для реабілітації померлого, кримінальне провадження закривають» (додаток Б);

існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Така підстава цілком узгоджена зі ст. 61 Конституції України, у якій зазначено, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» [81].

Крім того, законодавець конкретно визначив, на підставі якого рішення суд повинен вирішувати питання щодо закриття провадження за цією обставиною. Водночас А. Є. Пастух обстоює думку, що в цій законодавчо визначеній підставі закриття кримінального провадження пропущено таку обставину, як набрання законної сили ухвалою суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням, позаяк наявність ухвали, яка не набрала законної сили, не тягне за собою юридичних наслідків [155].

У цьому контексті вчені-процесуалісти зауважують, що наявність вироку, який набрав законної сили, ухвали суду про закриття кримінального провадження може слугувати підставою для закриття провадження: щодо особи, стосовно якої це рішення винесли; за тим самим обвинуваченням [72, с. 423].

Протягом тривалого часу між практикуючими працівниками тривали дискусії з приводу того, чи слід вважати як підставу для закриття провадження нескасовану постанову слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння, яке розслідували.

Цю суперечливість питання усунув Закон України від 16 листопада 2017 року № 2213-VIII, яким ч. 1 ст. 284 КПК України доповнено п. 9-1, за яким «кримінальне провадження закривають, якщо існує нескасована постанову слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності» [174].

Отже, під час вирішення питання про направлення до суду кримінального провадження слідчому, прокурору необхідно дослідити наявність чи відсутність щодо особи вироку чи ухвали суду, які набрали законної сили, за тим самим обвинуваченням. У разі виникнення таких підстав для закриття суду необхідно передусім пересвідчитися, що вирок чи ухвала набрали законної сили, тому до матеріалів провадження має бути долучено відповідну копію таких рішень, та чи стосувалися ці рішення того самого обвинувачення особи.

потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Специфіка інституту приватного обвинувачення полягає в тому, що кінцевий результат, доля кримінального провадження залежить від волі потерпілого, оскільки таке провадження розпочинається лише на підставі заяви потерпілого, а волевиявлення потерпілого втілюється також у клопотанні про відмову від обвинувачення, на підставі якого суд повинен приймати рішення про закриття провадження. Однак ця норма не вирішує питання закриття кримінального провадження в разі, якщо в провадженні, яке здійснюють у формі приватного обвинувачення, здійснюють перекваліфікацію на діяння, передбачене ст. 477 КПК України, і потерпілий не подає заяву. У зв'язку з цим запропоновано доповнити:

п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, зокрема: «7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його законний представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством»;

ч. 1 ст. 284 КПК України новим положенням такого змісту: «7-1) немає заяви потерпілого про вчинення кримінального правопорушення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення» (додаток Б); стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу (п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Видача особи (екстрадиція) є однією з процесуальних форм міжнародного співробітництва в кримінальному судочинстві. Вона полягає у видачі однією державою (запитуваною стороною) іншій державі (запитуючій стороні) особи, яку переслідують компетентні органи запитуючої сторони за вчинення правопорушення чи розшукують зазначені органи для притягнення до кримінальної відповідальності чи виконання вироку. У разі встановлення певних обставин щодо закриття кримінального провадження суду потрібно керуватися вимогами ст. 576 КПК України, у якій зазначено, що видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за ті злочини, за які здійснено видачу (екстрадицію). Обмеження, висловлені

компетентним органом іноземної держави під час прийняття рішення про видачу особи в Україну, є обов'язковими під час прийняття відповідних процесуальних рішень. У разі вчинення особою до її видачі (екстрадиції) іншого злочину, не зазначеного в запиті про видачу, притягти таку особу до кримінальної відповідальності за цей злочин можна лише після отримання згоди компетентного органу іноземної держави, що видала особу [99].

Зазначені обставини можуть виникати за таких ситуацій: 1) Україна запитує видачу особи, якій інкримінують декілька правопорушень (епізодів), а запитувана держава погоджується видати особу лише за частину цих правопорушень (епізодів); 2) після того як особу було видано за одне правопорушення, Україна просить державу, яка видала особу, надати згоду на кримінальне переслідування зазначеної особи Україною та за інші правопорушення, але такої згоди не отримує [93, с. 481].

Відповідно до ст. 2 Європейської конвенції про видачу правопорушників, видачу здійснюють у зв'язку з правопорушеннями, які карають за законами запитуючої сторони та запитуваної сторони позбавленням волі або згідно з постановою про утримання під вартою на максимальний термін не менше ніж один рік чи більш суворим покаранням [47]. За умов упровадження таких міжнародних норм продовження кримінального провадження є неможливим і підлягає закриттю.

З огляду на це, у разі вирішення можливості закриття провадження на підставі такої обставини суду потрібно ретельно проаналізувати офіційну відмову компетентних органів іноземної держави на предмет притягнення до кримінальної відповідальності такої особи.

Притягнення екстрадованих осіб до кримінальної відповідальності можливе лише тоді, коли це передбачено відповідним договором між Україною та іноземною державою, яка видає злочинця. Наявність у договорі обмежень щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності або ж відсутність дозволу на притягнення особи до кримінальної відповідальності за певний злочин є обставиною, за наявності якої кримінальне провадження

закривають, оскільки подальше кримінальне переслідування в ньому є неможливим.

Отже, застосування п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України можливо в разі наявності однієї з таких умов: 1) обмеження щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності, висловлені державою під час передачі особи; 2) встановлення вчинення кримінального правопорушення особою, яку екстрадували до України, уже після екстрадиції та неотримання згоди держави, яка видала особу, на притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення.

Непоодинокими є випадки, коли особу обвинувачують у вчиненні декількох кримінальних правопорушень на території України, а за законодавством запитуваної держави одне з них не є «екстрадиційним», тож за нього у видачі відмовляють. Постає питання щодо неможливості подальшого провадження досудового розслідування в частині обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, за який у видачі відмовлено. З огляду на принцип імунітету виданої особи, провадження в цій частині має бути закрите.

Підстава, передбачена п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України, стосується лише випадків, коли вже відбулася фактична видача (особа вже перебуває в Україні). Тобто повну відмову в екстрадиції підставою для закриття кримінального провадження все ж таки не вважають.

Додаткового тлумачення потребує словосполучення «не отримано згоди держави, яка видала особу» як підстави для закриття кримінального провадження. Ідеться про ситуацію, коли Україна запитує видачу особи, якій інкримінують декілька епізодів, а запитувана держава погоджується видати особу лише за один або частину епізодів. Вважаємо, що відсутність згоди на видачу особи за певними епізодами також є юридичним фактом, який має підпадати під п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України. Тобто за цією підставою в будь-якому випадку кримінальне провадження підлягає закриттю не загалом, а лише в частині кримінальних правопорушень (епізодів), щодо яких немає

згоди запитуваної сторони на видачу особи або кримінальне переслідування раніше виданої особи;

після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

На виконання такої підстави законодавчо регламентовано, до яких конкретно проваджень можуть застосовувати цю норму, причому відповідні зміни не мають зворотної дії в часі та стосуються кримінальних проваджень, за якими відомості про кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань після впровадження таких змін. Окрім того, на слідчого та прокурора покладено обов'язок закриття кримінального провадження також у разі, якщо строк досудового розслідування, встановлений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не повідомлено про підозру [99; 155].

Практичної реалізації цієї норми під час закриття провадження на стадії підготовчого засідання не виникає, позаяк, відповідно до вимог ч. 4 ст. 284 КПК України, встановлено, що прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, крім випадку, зазначеного абзацом четвертим цієї частини. За таких обставин у разі наявності відповідних підстав під час досудового розслідування законодавець з метою процесуальної економії часу та сил уповноважує прокурора приймати відповідне остаточне кримінальне процесуальне рішення в кримінальному провадженні [99].

Наприклад, до Соснівського районного суду м. Черкаси надійшов обвинувальний акт у кримінальному провадженні № 42018251010000049 щодо ОСОБА_8 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368-3 КК України. У підготовчому судовому засіданні захисник заявив клопотання про закриття кримінального провадження, оскільки після повідомлення ОСОБА_8 про підозру 24 березня 2018 року

закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, і внаслідок чого обвинувальний акт складений і направлений до суду прокурором, за відсутності в нього повноважень для прийняття такого процесуального рішення, а тому кримінальне провадження підлягає закриттю на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. Ухвалою суду першої інстанції клопотання захисника задоволено та закрито кримінальне провадження стосовно ОСОБА_8 на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. Мотивуючи своє рішення, суд першої інстанції зауважив, що в ст. 314 КПК України передбачено закриття кримінального провадження в підготовчому судовому засіданні у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КК України, кримінальне провадження закривають у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу. Отже, суд першої інстанції дійшов висновку, що кримінальне провадження № 42018251010000049 щодо ОСОБА_8 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368-3 КК України, підлягає закриттю [228].

І навпаки, 31 липня 2019 року до Центрального районного суду м. Миколаєва з Миколаївського апеляційного суду для розгляду надійшов обвинувальний акт за кримінальним провадженням, внесеним до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12018150280000473 від 11 липня 2018 року, за обвинуваченням ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України. У підготовчому судовому засіданні прокурор вважав можливим призначити це кримінальне провадження до судового розгляду на підставі обвинувального акта у відкритому судовому засіданні. Потерпіла та її представник підтримали думку прокурора та вважали можливим призначити обвинувальний акт до судового розгляду. Захисник ОСОБА_8 залишив вирішення питання щодо можливості призначення кримінального провадження до судового розгляду на розсуд суду [229].

Водночас надав суду письмове клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, в обґрунтування якого зазначено, що після повідомлення ОСОБА_3 18 квітня 2019 року про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України. Попри це, сторона обвинувачення після оголошення про завершення досудового розслідування не надала матеріали для ознайомлення стороні захисту, проводила досудове розслідування після спливу строків, визначених ст. 219 КПК України, не відкрила кримінальне провадження, а склала та вручила 11 липня 2019 року обвинувальний акт ОСОБА_3 та його захисникам [229].

Суд, дослідивши обвинувальний акт і додані до нього документи, матеріали клопотання та додані до нього копії документів встановив, що ні обвинувачений, ні його захисник не надали суду доказів про можливість закриття кримінального провадження відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, а доводи захисника, викладені в його клопотанні, фактично зводяться до незгоди сторони захисту з прийнятим прокурором процесуальним рішенням, а саме постановою прокурора про продовження строку досудового розслідування. З огляду на це та враховуючи, що кримінальне провадження надійшло до суду з обвинувальним актом і в підготовчому судовому засіданні заявлено клопотання щодо закриття кримінального провадження відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, але згідно з чинним законодавством необхідно встановити, чи справді було вчинено кримінальне правопорушення, чи справді порушено строки досудового розслідування, що неможливо здійснити під час проведення підготовчого судового засідання, суд вважає заявлене клопотання передчасним, а тому таким, що не підлягає задоволенню на цій стадії судового провадження [229].

Зважаючи на викладене вище, а також те, що в КПК не передбачено повноваження суду закрити кримінальне провадження у випадку одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку, пропонуємо:

ч. 2 ст. 284 КПК України доповнити новим пунктом, а саме: «4) під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку у визначені строки» (додаток Б).

Також у ст. 28 КПК України зазначено, що підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежують під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладають обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у стисліші строки, ніж ті, що передбачені КПК України [99]. Тобто чинне кримінальне процесуальне законодавство надає іншій особі, права чи інтереси якої обмежують під час досудового розслідування, лише право на звернення з клопотанням про необхідність встановлення строків для здійснення кримінального провадження, водночас не регламентує і не визначає права подавати клопотання про закриття кримінального провадження, зокрема на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

У п. 2 ч. 4 ст. 284 КПК України визначено, що слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження на підставах, передбачених п. 1, 2, 4, 9, 9-1 ч. 1 цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомляли про підозру. Зі змісту цієї норми вбачається, що в разі повідомлення слідчим особі підозри кримінальне провадження вже не можна буде закрити на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, це означає, що й на стадії повідомлення про підозру особа не матиме права клопотати перед слідчим про закриття такого провадження на підставі наявності нескасованої постанови слідчого про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння [51, с. 256–257].

Під час формулювання умов для продовження кримінального провадження у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України законодавець визначає таку умову здійснення кримінального провадження стосовно злочинів проти життя та здоров'я особи. У зв'язку із цим, відкритим залишається питання щодо

змісту поняття «злочин проти життя та здоров'я особи» в частині об'єкта таких злочинів: чи охоплені цим поняттям тільки злочини, що мають основним об'єктом суспільні відносини у сфері забезпечення життя та здоров'я особи, чи й ті, для яких вони мають додатковий характер [239].

Під час розв'язання цієї проблеми слід застосовувати широкий підхід, який передбачає включення до змісту поняття «злочини проти життя та здоров'я особи» не тільки ті, які включено до розділу II Особливої частини КК України, а й інших розділів КК України та склад яких передбачає основний чи додатковий об'єкт життя або здоров'я людини. До цього поняття також належать, наприклад, злочини, включені до розділу XV КК України «кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» [239].

Тому видається за необхідне п. 10 ч.1 ст. 284 КПК України викласти в такій редакції: *«10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину»* (додаток Б).

Щоб ця норма запрацювала, стверджує В. П. Жмудінський, треба внести зміни до чинного законодавства, а саме ст. 220 КПК України викласти в такій редакції: *«1. Клопотання сторони захисту, потерпілого та його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше ніж три дні з моменту подання та задовольнити їх за наявності відповідних підстав»* [51, с. 257]. Отже, надано іншій особі право на подання клопотань під час здійснення розслідування для можливості захисту своїх прав та інтересів від неправомірних дій органів досудового розслідування. У разі надання можливий його розгляд відповідно до ч. 2 ст. 220 КПК України та

винесення постанови, яка підлягатиме оскарженню відповідно до ст. 303 КПК України, що буде додатковим правовим заходом забезпечення прав та інтересів цієї особи шляхом здійснення судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування.

Суд має право звільнити особу, яку підозрюють, обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або особа перестала бути суспільно небезпечною. Прокурор за наявності підстав, зазначених у ст. 48 КК України, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування в повному обсязі надсилає його до суду. Інколи зміною обстановки помилково вважають перебування особи в місцях позбавлення волі за вчинення іншого кримінального правопорушення. Слід зауважити, що закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності за ст. 45–47 КК України не можна віднести до підготовчого провадження, позаяк суд має дослідити докази, що підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Надзвичайно складні проблеми постали перед правосуддям після введення інституту відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Конституція України регламентує, що прокуратура здійснює, крім іншого, підтримання публічного обвинувачення в суді [81]. Також ця функція знайшла своє нормативне закріплення в Законі України «Про прокуратуру» [180] та КПК України [99].

Уже першого року застосування зазначених норм КПК України перед правосуддям постали надзвичайно складні проблеми, зокрема як діяти суду першої інстанції, коли: прокурор відмовляється від підтримання обвинувачення, не дослідивши належно обставин справи; прокурор відмовляється від підтримання обвинувачення через помилковість оцінки події або діяння підсудного; прокурор дає помилкову оцінку доказам, їх достатності, достовірності чи допустимості та у зв'язку з цим відмовляється

від підтримання обвинувачення; прокурор, відмовляючись від обвинувачення, неправильно тлумачить матеріальний чи процесуальний закон, який застосовують; постанова прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення є немотивованою та неаргументованою; позиція потерпілого, який не вимагає продовження розгляду справи й не бажає підтримувати обвинувачення, явно суперечить його інтересам і свідчить про її вимушеність; потерпілий не з'явився в судові засідання, забезпечити його явку в суд неможливо, а прокурор виніс постанову про відмову від підтримання державного обвинувачення.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про прокуратуру», прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись правами й виконуючи обов'язки, передбачені КПК України [180]. Однак у процесі кримінального провадження з об'єктивних причин не в кожному випадку можливим є здійснювати публічне обвинувачення, довести обвинувачення особи до постановлення обвинувального вироку, оскільки в процесі досудового розслідування впливають помилки досудового розслідування, зміна показань головних свідків, що не обов'язково має закінчуватися постановленням виправдувального вироку, а також наявний альтернативний шлях у вигляді відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді.

На думку В. Т. Малярєнка, обставинами, які породжують обов'язок прокурора відмовитися від підтримання державного обвинувачення, є неправильна, помилкова оцінка матеріалів досудового розслідування, яку було виявлено під час перевірки доказів в умовах судового процесу. Ця помилка може бути зумовлена й не поміченими прокурором недоліками досудового розслідування, які можуть виявитися в суді [128, с. 37].

Для того щоб правильно відповісти на питання про істотні ознаки відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в кримінальному процесі, слід урахувати, що до такої відмови прокурор здійснює обвинувальну діяльність, головна мета якої – підтвердити винність

особи, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, довести це у встановленому законом порядку, домогтися засудження підсудного та його покарання. Зазначена відмова прокурора має й інше призначення. Вона означає виявлення незгоди з обвинуваченням, інкримінованим конкретній особі, шляхом заперечення його законності й обґрунтованості. Саме негативне ставлення прокурора до обвинувачення, його заперечення в суді і є першою істотною ознакою, яка характеризує поняття «відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення». Без заперечення обвинувачення немає і не може бути відмови від його підтримання, а це означає, що без вказівки на заперечення обвинувачення неможливо висвітлити це поняття.

Негативне ставлення прокурора до обвинувачення, що інкримінують конкретній особі, виявляється в його негативному висловлюванні, тобто сформульоване раніше обвинувачення прокурор визнає неправдивим, а його заперечення робить обвинувачення таким, якого немає для нього особисто, що виключає можливість продовження ним обвинувальної діяльності в конкретній справі. Отже, висловлювання, зміст якого становить негативне ставлення прокурора до обвинувачення, є другою істотною ознакою, що характеризує відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення [152].

Фактичне припинення прокурором обвинувальної діяльності, яку він раніше здійснював, тобто припинення виконання функції обвинувачення, можна назвати третьою істотною ознакою, що характеризує зазначене поняття. Висловлена в постанові прокурора відмова надає можливість припинити обвинувальну діяльність і є специфічним правовим засобом самоусунення прокурора від здійснення функції обвинувачення. Відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді слід вважати постанову прокурора, звернену до суду та приєднану до справи, у якій він цілком або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення та мотивує неможливість його підтримання, де-факто і де-юре припиняючи загалом чи в якійсь частині продовження обвинувальної діяльності проти цієї особи.

Варіанти заперечення прокурором державного обвинувачення можуть бути різні, проте в будь-якому разі вони відображають повну або часткову відмову прокурора від обвинувачення, інкримінованого конкретній особі. Часткова відмова від підтримання державного обвинувачення є конструктивною, вона не «руйнує» обвинувачення цілком, а коригує його згідно з фактами реальності та вимогами закону. За повної відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення цілком заперечують обвинувачення в матеріально-правовому значенні, водночас припиняють обвинувальну діяльність. На відміну від цього, часткова відмова від підтримання державного обвинувачення заперечує частину обвинувачення в матеріально-правовому значенні та припиняє обвинувальну діяльність у цій частині. Отже, часткова відмова від підтримання державного обвинувачення скорочує обсяг як обвинувачення в матеріально-правовому значенні, так й обвинувальної діяльності, тобто межі здійснення функції обвинувачення.

У кримінальних провадженнях приватного обвинувачення в разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення потерпілий також стає повноправним і владним, тому що від його волі залежить продовження розгляду провадження чи її закриття судом. Оскільки постанова прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення набирає правового значення лише за підтримки її потерпілим чи його представником, суди зобов'язані забезпечити розгляд справ за участю потерпілих або їх представників. У тому разі, коли щодо потерпілого здійснюють заходи безпеки і він є звільненим від обов'язку з'являтися в судові засідання, на нашу думку, у судовому засіданні повинен брати участь його представник або позицію потерпілого має бути викладено в письмовому зверненні до суду. Цю проблему законодавцеві однозначно необхідно усунути, оскільки закон не визначає, як саме повинен діяти суд, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а щодо потерпілого застосовано заходи безпеки й він не має представника в судовому засіданні.

Якщо потерпілий відсутній у судовому засіданні й немає відомостей про його позицію у справі, постанова прокурора про відмову від підтримання

державного обвинувачення не має правового значення, тому суд у такому випадку не вправі закрити кримінальне провадження на підставі ст. 284 КПК України. Він зобов'язаний ознайомитися з позицією потерпілого або його представника з цього приводу.

На жаль, законодавець не вирішив питання про те, як діяти суду в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в разі, коли місцеперебування потерпілого невідоме й забезпечити його явку в судове засідання неможливо. На нашу думку, прокурор, усвідомлюючи безвихідність цієї ситуації, не повинен виносити постанову про відмову від підтримання державного обвинувачення, а має під час судових дебатів порушити питання про виправдання підсудного, оскільки за таких обставин позиція потерпілого за чинним законом правового значення не має.

Складною є ситуація, коли у справі декілька потерпілих. Наприклад, у кримінальному провадженні про розбій постановою слідчого, судді чи ухвалою суду, відповідно до ст. 55 КПК України, було визнано потерпілими декілька близьких родичів, одні з яких у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення погоджуються з прокурором, а інші – ні. На нашу думку, якщо хоча б один із потерпілих вимагає продовження судового розгляду провадження і підтримує обвинувачення, суд не може закрити таке провадження і повинен продовжити його розгляд [152].

Коли досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, то за наявності цієї обставини для закриття кримінального провадження за ст. 212 КК України суду необхідно встановлювати, чи наявна подія кримінального правопорушення, а також що з такою особою було досягнуто податкового компромісу, який регламентовано підрозділом 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Однак в умовах сьогодення постає необхідність виключення такої підстави закриття через втрату її актуальності та яка є підставою звільнення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України).

На практиці виникли ситуації, за яких досудове розслідування про нерозкритий нетяжкий злочин, незалежно від наявності складу злочину в діях винної особи, не може тривати понад 12 або 18 місяців після початку розслідування та підлягатиме обов'язковому закриттю. Слід ураховувати й складність розслідування низки проваджень. Наприклад, у провадженнях про воєнні злочини РФ проти України тисячі потерпілих, десятки тисяч свідків, а тому необхідно провести значну кількість оглядів місця події та речових доказів, судово-медичних, балістичних та інших експертиз, деякі з них повторно, інші слідчі (розшукові) дії, вжити необхідних заходів забезпечення кримінального провадження тощо [196]. За такого законодавства, якщо злочинців вдасться викрити лише через кілька років після початку їхньої злочинної діяльності, злочини, вчинені ними раніше, ніж за 12 або 18 місяців після викриття, залишаться непокараними, якщо строк їх розслідування не продовжити. Тоді потерпілі й цивільні позивачі не отримають сатисфакцію. Оскільки строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включають у зазначені строки, то підозрюваному стає вигідно переховуватися від слідства й суду [196].

Дослідники висловлюють думку, що прокурор не вправі закрити провадження в разі, якщо жодну особу не повідомлено про підозру в провадженні, слід додатково уточнити про наявність у нього такого повноваження, яке, тим не менш, і зараз впливає з положень ст. 36 КПК України та ролі прокурора як процесуального керівника.

У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 284 КПК України таким положенням: *«4. ...Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, незалежно від того, чи повідомлено особі про підозру в кримінальному провадженні, крім випадку, передбаченого абзацом четвертим цієї частини».*

Також ч. 6 ст. 284 КПК не передбачає механізму ознайомлення зацікавлених учасників з матеріалами закритого кримінального провадження для оскарження його закриття, отже, його слід прописати в КПК України, зокрема: «б. ...Вказані особи за їх клопотанням вправі ознайомитися з матеріалами закритого кримінального провадження у порядку, передбаченому частинами першою–п'ятою, сьомою–дев'ятою статті 290 цього Кодексу.

7. Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені пунктами 4-1, 5, 6, 7, 8, 9, 9-1 частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2, 3, 4 частини другої цієї статті, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження».

Деякі з цих пропозицій знайшли своє відображення й у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку закриття кримінального провадження, розпочатого за фактами вчинення правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [169].

Висновки до розділу 2

1. Юридичні факти в механізмі правового регулювання закриття кримінального провадження виконують одну з головних ролей – забезпечують функціонування правових відносин, отже, створюють перехід від загальної моделі прав й обов'язків, зафіксованої у КПК України, до конкретних, що втілюється у правовідносинах. Тому підстави закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це процесуальні

факти, що встановлює під час підготовчого провадження суд, які виключають або засвідчують недоцільність подальшого здійснення кримінального провадження, зобов'язуючи останнього прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідно до чинного законодавства. До структури кримінальних процесуальних відносин, які виникають під час закриття кримінального провадження, необхідно віднести систему елементів тих правовідносин, у які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України та які забезпечені письмовим процесуальним документом – рішенням суду. Кримінальне процесуальне звільнення від відповідальності – це кримінальна процесуальна діяльність суду, пов'язана зі звільненням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (ст. 45–49, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 212, ч. 3 ст. 369 КК України, закону про амністію або акта помилування) від державного осуду у формі кримінального покарання, яке повинно було б індивідуалізуватися в обвинувальному вирокі суду.

2.3 метою усунення колізії, коли підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття кримінального провадження або ухвалення вироку, запропоновано ч. 8 ст. 214 КПК України викласти в такій редакції: «8. Закриття кримінального провадження з *підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3, 4-1, 9, 10 частини першої цієї статті або ухвалення вироку з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої цієї статті*, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом».

3. Констатовано, що в разі заперечення особи проти закриття кримінального провадження на підставі п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України виникає колізія, адже ухвалити обвинувальний вирок суд не може, оскільки втратив чинність закон, що встановлював кримінальну протиправність діяння. Водночас закрити кримінальне провадження суд також не зможе, оскільки

проти цього заперечує обвинувачений. У такому разі кримінальне провадження продовжуватиметься в загальному порядку, передбаченому главою 36-1 КПК України.

4. Надзвичайно складні проблеми постали перед правосуддям після введення інституту відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. На основі виокремлення істотних ознак повної та часткової відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в кримінальному процесі запропоновано дії суду, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілого чи його представника в судовому засіданні немає (у зв'язку зі здійсненням щодо потерпілого заходів безпеки або коли його місцеперебування невідоме; якщо в провадженні є кілька потерпілих, одні погоджуються з прокурором, а інші – ні). Також визначено правову природу постанови прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення, винесеної в суді, передбачивши, що її може бути переглянуто.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

3.1. Закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні

Прийняття КПК України зумовило істотну зміну кримінальної процесуальної форми, усунення застарілих і запровадження нових процедур. Не став винятком і судовий розгляд кримінальних проваджень. Однією з новел КПК України стала поява підготовчого провадження, яке було трансформоване зі стадії попереднього судового розгляду [50, с. 287; 155]. Законність, обґрунтованість і вмотивованість рішень суду в цій стадії судового провадження в суді першої інстанції обумовлені дотриманням процесуального порядку їх постановлення.

За результатами підготовчого судового засідання суд має право прийняти одне з таких рішень, як закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. Однак, визначаючи перелік підстав, законодавець обмежує суд в оцінці й дослідженні доказів. Зокрема, відповідно до судової статистики щодо розгляду кримінальних проваджень місцевими загальними судами за 2018–2021 роки, проаналізованих Верховним Судом, 2018 року до таких судів надійшло 894,3 тис. матеріалів кримінального провадження, з них 12,5 тис. закрито за результатами підготовчого провадження; 2019 року – 898,1 тис. (14,2 тис.); 2020 року – 915,4 тис. (17,5 тис.); 2021 року – 943,1 тис. (16,8 тис.). Із закриттям кримінального провадження місцеві загальні суди розглянули на 18,8 % більше, або близько 75 тис. кримінальних проваджень (справ) протягом

останніх років; їх частка від кількості тих справ, провадження в яких закінчено, становила 22,8 %; стосовно 547 осіб, або 15,7% від кількості тих, щодо яких вироки скасовано [2]. Розглянемо детальніше кримінальну процесуальну процедуру закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні.

Після закінчення досудового розслідування і затвердження або складання прокурором обвинувального акта чи складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження матеріали кримінального провадження направляють до суду. Дотримання вимог закону під час складання та затвердження обвинувального акта є гарантією права на справедливий суд, оскільки забезпечує можливість встановити обґрунтованість висунутого проти особи обвинувачення.

У цьому контексті зауважимо, що, екстраполюючи таке наукове визначення на введене в КПК поняття обвинувального акта (ст. 291 КПК України), видається, що таким має бути підсумковий процесуальний документ на стадії досудового розслідування, у якому міститься повна та вичерпна, з посиланням на зібрані докази, характеристика обставин вчиненого кримінального правопорушення та особи підозрюваного, надано правову оцінку діям підозрюваного, а також наведено інші юридично значущі обставини, встановлені в процесі досудового провадження. Водночас законодавець чітко не встановлює вимоги до цього документа, що не виключає довільність під час його складання як за формою, так і порядком викладення змісту, а це може ускладнювати судовий розгляд (за сталою практикою кожний третій вирок ґрунтується саме на тексті обвинувального висновку). Для забезпечення дотримання процесуальної форми, змісту й об'єктивності обвинувального акта видається за доцільне передбачити обов'язок керівника органу досудового розслідування погоджувати (наприклад, у формі письмової резолюції) складений слідчим обвинувальний акт або повертати його слідчому

з письмовими вказівками (рекомендаціями) для доопрацювання, чим буде досягнуто підвищення персональної відповідальності посадових осіб за законність і якість оформлення підсумкового рішення в досудовому провадженні.

Відповідно до ст. 479-1 КПК України, у клопотанні прокурора про закриття кримінального провадження зазначають:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні дані підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- 4) фактичні обставини діяння та його правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що була чинною на час його вчинення;
- 5) докази, що підтверджують факт вчинення особою діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність;
- 6) обставини, які засвідчують, що кримінальне провадження підлягає закриттю у зв'язку із втратою чинності законом, який встановлював кримінальну протиправність діяння;
- 7) розмір шкоди, завданої діянням підозрюваного, і відомості про її відшкодування;
- 8) дату й місце складання клопотання.

Одночасно з переданням клопотання про закриття кримінального провадження до суду прокурор зобов'язаний надати копію клопотання підозрюваному, його захиснику [99].

Процесуальну діяльність у стадії підготовчого провадження здійснює суд з дотриманням засад кримінального провадження, зокрема, верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості, доступу до правосуддя, забезпечення права на захист та на оскарження

процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, а також гласності й відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами [195].

Новела чинного КПК України передбачає, що матеріали проведеного досудового розслідування, зосереджені в кримінальному провадженні (яке раніше називали кримінальною справою), не направляють до суду з обвинувальним актом. Отже, надання суду інших документів, крім обвинувального акту й додатків до нього, до початку судового розгляду заборонено (ч. 4 ст. 291 КПК України). Тобто кримінальний процесуальний закон визначив, що прокурор направляє до суду для розгляду не матеріали досудового розслідування (усю кримінальну справу за КПК України 1960 року), а лише обвинувальний акт з відповідними додатками. Це, на думку вчених, є позитивною новелою нового КПК, яка гарантує реалізацію засади безпосередності дослідження доказів сторін [69] і позбавляє впливу на суд фактичних даних, зібраних стороною обвинувачення під час досудового розслідування [109]. Отже, суд до початку судового розгляду не має можливості безпосередньо ознайомитися з доказами, зібраними слідчим під час досудового розслідування, а це не сприяє прийняттю законного й обґрунтованого рішення.

Суд у цій стадії процесу за змістом його повноважень не повинен вирішувати справу по суті, а отже, приймати рішення про закриття справи за будь-якою з підстав, що дає право на реабілітацію. Тож позбавлення суду такого права на цій стадії (порівняно з КПК України 1960 року) є правильним, таким, що відповідає завданням цієї стадії [220].

На думку В. О. Попелюшка, спочатку суд з'ясовує, чи немає підстав для прийняття рішень, передбачених у п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК України. У разі їх відсутності вирішують питання, пов'язані з підготовкою до судового розгляду, на якому суд визначається з датою та місцем проведення судового розгляду, з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; розглядає клопотання учасників судового провадження про

здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та про витребування певних речей чи документів; учиняє інші дії, необхідні для підготовки судового розгляду (ч. 2 ст. 315 КПК України). Очевидно, що вирішення цих питань є неможливим на підставі одного обвинувального акта й доданого до нього реєстру матеріалів досудового розслідування і не підтверджених доказами клопотань учасників судового провадження. Їх вирішення також потребує фактичної основи, яка міститься не інше, як у матеріалах досудового розслідування та матеріалах, зібраних на цей момент іншими учасниками провадження [168, с. 47].

Усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, залежно від особливостей порядку судового провадження згідно зі ст. 31 КПК, вирішує суддя одноособово або відповідно до ч. 2, 3, 9 цієї статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів, згідно зі ст. 512 КПК, здійснює суддя лише одноособово).

Якщо стосовно визначення складу суду під час одноособового розгляду справи питань не виникає, то формування в місцевих судах (першій інстанції) колегіального складу суду передбачає ускладнення. Це обумовлено насамперед недостатньою кількістю суддів в одному суді [58, с. 63]. Тлумачення ч. 1 ст. 31 КПК України та ст. 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [181] надає можливість стверджувати, що право призначити підготовче провадження має відповідний склад суду, а саме суддя одноособово чи колегіальний склад суду. Таке рішення має бути оформлено відповідною ухвалою. Передусім це стосується випадків, коли справу слід розглядати колегіально за участю суддів із різних територіальних судів, враховувати складність й особливість справи.

З аналізу ст. 287 КПК України вбачається, що до клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено додавання інших документів, крім письмової згоди особи на звільнення від кримінальної відповідальності, що позбавляє суд можливості належно перевірити

клопотання на дотримання вимог КПК України, зокрема щодо правильної кваліфікації дій обвинуваченого, що впливає на законність звернення прокурора з таким клопотанням [99; 161, с. 150].

Верховний Суд зауважує, що скеровані до суду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд розглядає в підготовчому судовому засіданні, судові рішення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності й закриття кримінального провадження постановляють у формі ухвали. Суд залежно від обставин керується ст. 12, 44, 49 КК України, ст. 91, 283–288, 314, 315, 349, 350, 368–372 КПК України [76].

Таку думку обстоюють і вчені-процесуалісти, акцентуючи, що суд приймає рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності не в процесі судового розгляду, а під час підготовчого засідання [93, с. 488].

На виконання цього положення, вважає А. Є. Пастух, необхідно внести зміни до КПК України, чітко виклавши порядок дій суду та зазначивши, як він може перевіряти клопотання прокурора на відповідність вимогам КПК України чи витребувати в прокурора документи для їх дослідження в судовому засіданні, викликати й допитувати свідків чи призначати судовий розгляд, під час якого безпосередньо перевіряти клопотання на відповідність його вимогам КПК України шляхом проведення зазначених дій. З аналізу інших норм КПК України випливає, що суд уповноважений за результатами проведення підготовчого провадження щодо розгляду клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності прийняти рішення про закриття кримінального провадження та звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або відмовити в задоволенні клопотання прокурора та в разі складення такого клопотання прокурором на стадії досудового розслідування і скерування до суду суд зобов'язаний у разі відмови в задоволенні клопотання повернути його прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку. В іншому випадку за надходження такого роду клопотання до суду під час підготовчого судового засідання суд у разі відмови в задоволенні такого клопотання продовжує підготовче судове засідання та

вирішує питання щодо призначення кримінального провадження до судового розгляду [161, с. 151].

Аналізуючи питання часу й порядку надання сторонами матеріалів кримінального провадження в підготовчому провадженні, зауважимо, що судова практика з цього приводу є неоднозначною. В одних випадках у підготовчому судовому засіданні під час здійснення підготовки кримінального провадження до судового розгляду прокурори заявляють клопотання про долучення матеріалів досудового розслідування, в інших – прокурори не долучають матеріали досудового розслідування, посилаючись на положення п. 6 ч. 4 ст. 291 КПК України [252].

Немає одностайності з цього питання і серед науковців. Зокрема, В. О. Попелюшко вважає, що в підготовчому провадженні сторони зобов'язані надати всі матеріали, які вони мають намір використовувати в суді. Основними аргументами, якими вчений обґрунтовує свою позицію, є такі: «По-перше, положення ст. 317 КПК України, відповідно до яких «документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи й матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта... і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою)» (ч. 1 ст. 317 КПК України) [167, с. 9].

Строк, протягом якого має відбутися підготовче судове засідання, у КПК не визначено, проте він має відповідати критеріям розумності. Тлумачення ч. 1 ст. 314 КПК України надає можливість констатувати наявність проблеми нормативної регламентації строків: кримінальне процесуальне законодавство містить строк для призначення, але не передбачає граничного строку проведення (принаймні першого засідання) стадії підготовчого провадження. Така ситуація ставить під загрозу дотримання передбаченого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950) права особи на розгляд кримінального обвинувачення щодо неї в розумні строки. У низці випадків (зокрема щодо регламентації тривалості стадії судового розгляду) цілком

виправданим є застосування законодавцем оцінної категорії «розумний строк», однак «технічний» характер стадії підготовчого судового розгляду надає можливість використовувати чіткі нормативні конструкції. Тому доцільно внести до КПК відповідні корективи, встановивши чіткий строк не лише призначення, а й проведення підготовчого судового засідання (принаймні першого засідання).

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ рекомендував постановляти ухвалу про призначення підготовчого судового засідання. Зокрема, запропоновано постановляти ухвалу про призначення підготовчого судового засідання не пізніше ніж за п'ять днів з дня надходження в провадження конкретного судді обвинувального акта чи інших визначених законом документів [179]. Проте це проблемне питання в КПК досі не вирішено, а деякі науковці взагалі вважають, що ця рекомендація суперечить ст. 314 КПК України, оскільки згідно із зазначеною нормою 5-денний термін слід рахувати з дня надходження цих документів до суду, а не до провадження конкретного судді [9, с. 21].

Відсутність визначених строків проведення підготовчого провадження створює загрозу затягування судового провадження на цій стадії. Адже граничний строк призначення судового розгляду визначений імперативно й становить не більше ніж 10 днів після постановлення ухвали про його призначення (ч. 2 ст. 316 КПК України). Ці вимоги орієнтують суд на призначення підготовчого судового засідання на ту дату, протягом 10 днів з якої він об'єктивно зможе розпочати судовий розгляд. Отже, строк проведення останнього ставить законодавець у безпосередню залежність від моменту початку підготовчого судового засідання, а не від моменту надходження матеріалів до суду, що видається невиправданим. Загалом відмова законодавця від регламентації таких строків засвідчує певне спрощення цієї стадії, відмову від її надмірної формалізації [252].

На нашу думку, відповідно до ст. 314 КПК України, визначений термін для призначення підготовчого судового розгляду необхідно обчислювати з дня

надходження матеріалів кримінального провадження до призначеного судді, адже саме він через процесуальну завантаженість може належно вивчити матеріали провадження та здійснити необхідні дії для здійснення підготовчого судового провадження.

Доцільно внести до КПК України відповідні корективи, встановивши чіткий строк призначення та проведення підготовчого судового засідання, його склад на підставі ухвали суду. У зв'язку з чим пропонуємо до ч. 1 ст. 314 КПК України внести зміни *«1. Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше ніж через десять днів з дня його надходження до призначеного судді призначає підготовче судове засідання, у яке викликає учасників судового провадження, про що виносить ухвалу.*

У разі необхідності розгляду кримінального провадження колегіально, голова суду в строк до десяти діб формує склад суду, про що складає відповідну ухвалу. Такий склад суду проводить підготовче судове засідання не пізніше ніж через десять діб, а в разі складності провадження – 30 діб з дня винесення ухвали про склад суду» (додаток Б).

Одні вчені-процесуалісти висловлюють думку, що матеріали кримінального провадження на підготовчому судовому засіданні мають надавати лише під час вирішення питань про затвердження угоди; закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності, а в провадженнях, які надійшли до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, доказові матеріали можуть подавати сторони лише після початку судового розгляду [25]. Інші вважають, що правильним є подання прокурором доказів не на стадії підготовчого провадження, а лише після оголошення ним обвинувального акта, що знаменує початок судового розгляду [77, с. 9].

Попри те, що чинний КПК України не врегульовує процедуру закриття кримінального провадження з процесуальних підстав, вважаємо, що вона має

право на існування. На думку О. В. Бабаєвої, серед етапів підготовчого провадження слід виокремити такі:

1) початковий, що полягає в отриманні та реєстрації матеріалів кримінального провадження в автоматизованій системі документообігу суду, визначенні судді, який розглядатиме кримінальне провадження, призначенні суддею дати підготовчого засідання та виклику учасників судового провадження (ч. 2 та ч. 3 ст. 35 та ч. 1 ст. 314 КПК). Цей етап передуює підготовчому судовому засіданню та має на меті створити організаційні та процесуальні передумови для його проведення;

2) основний, що полягає в проведенні підготовчого судового засідання, посідає центральне місце в структурі підготовчого провадження, адже відображає зміст правовідносин, що визначають сутність цієї стадії;

3) заключний, що полягає в прийнятті за підсумками підготовчого судового засідання резолютивного рішення, а також, залежно від порядку підготовчого провадження, вчинення інших дій, спрямованих на подальший рух кримінального провадження [6].

З огляду на таку систематизацію, вважаємо, що основними етапами закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні є:

1) отримання, аналіз і вивчення обвинувального акта з відповідними додатками, надісланого прокурором (ст. 291 КПК України) призначеному судді;

2) проведення підготовчої частини, передбаченої ст. 342–345 КПК України, підготовчого засідання;

3) проведення засідання, безпосереднє з'ясування однієї з підстав, яка зумовлює закриття кримінального провадження;

4) розгляд клопотань, заявлених учасниками процесу під час підготовчого провадження;

5) прийняття рішення про закриття кримінального провадження;

б) ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінального провадження.

Учені-процесуалісти зазначають, що подання суду стороною обвинувачення (прокурором) матеріалів досудового розслідування (як і стороною захисту своїх матеріалів) впливає із суті підготовчого провадження як першого етапу судового провадження та етапу, який здійснюють за правилами судового розгляду. Суть підготовчого провадження відображена в характері рішень, що суд має право прийняти за його результатами, які своєю чергою залежать від того, з яким заключним актом досудового розслідування з п'яти можливих прокурор звертається до суду. Суд повинен дослідити матеріали досудового розслідування для того, щоб вирішити питання про підсудність (ч. 3 ст. 314 КПК), що, до речі, мало б значитися першим з питань підготовчого судового засідання; необхідно дослідити матеріали досудового провадження, які щонайменше стосуються підсудності (ст. 32, 34 КПК України). Для того щоб затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди й повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК), суд має перевірити угоду на відповідність її вимогам КПК України та/або закону, зокрема й щодо наявності підстав для визнання винуватості (ч. 7 ст. 474 КПК України), що також неможливо без дослідження відповідних матеріалів досудового розслідування. Під час розгляду клопотання прокурора про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, який, згідно з прямою вказівкою про це в законі, здійснюють у загальному порядку (ч. 1 ст. 288 КПК), тобто за правилами судового розгляду, оскільки тут питання вирішують по суті обвинувачення, а підстави такого звільнення передбачені кримінальним законом (ст. 45–49 КК України), суд не може не з'ясувати доведеності факту вчинення особою відповідного кримінального правопорушення певної тяжкості й інших обставин-підстав та умов для такого звільнення, що немислимо без усебічного, повного й неупередженого з'ясування всіх обставин цього кримінального провадження [155; 168].

Для прийняття законного й обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав суду необхідно з'ясувати в кожному конкретному випадку наявність цих підстав на момент підготовчого провадження:

для закриття кримінального провадження на підставі п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК України: на момент здійснення підготовчого провадження набрав чинності закон, яким було декриміналізовано діяння особи. Суду в цьому випадку достатньо посилатися на цей закон, вказавши, коли він набрав законної сили;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України суду: факт смерті особи, що підтверджує відповідний офіційний документ (свідоцтво про смерть або рішення суду про визнання факту смерті або висновок судово-медичної експертизи тощо); відсутність клопотання про продовження судового розгляду для реабілітації померлого;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України необхідно встановити, що на момент підготовчого судового засідання є вирок або ухвала суду про закриття кримінального провадження, що набрали законної сили за цим самим обвинуваченням, у зв'язку з чим суд повинен дослідити зазначені процесуальні документи;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України: це провадження, відповідно до ст. 477 КПК України, належить до приватного обвинувачення; потерпілий або його представник подали до суду письмове клопотання про відмову від обвинувачення та закриття кримінального провадження, переконатися в цьому безпосередньо підтвердженнями цих осіб у суді;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України: іноземна держава, яка видала особу, не дала згоду на її видачу стосовно вчиненого особою злочину до її видачі, не зазначеного в запиті про видачу (ч. 4 ст. 576 КПК України). Водночас слід урахувати, що тут ідеться про кримінальне правопорушення, вчинене особою до її видачі й не зазначене

в запиті, а не про кримінальне правопорушення, щодо якого особу видано, оскільки кримінальне провадження щодо цього кримінального правопорушення не закривають;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України: долучити до матеріалів провадження належно завірену копію постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, щодо того самого діяння, яке розглядає суд у підготовчому провадженні; перевірити, що ця постанову не скасовано у встановленому законом порядку;

для закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України: прокурор надав суду постанову про відмову від обвинувачення; потерпілий не скористався правом на підтримання обвинувачення в суді, передбаченим ч. 1 ст. 340 КПК України.

Чинний КПК України не регламентує обов'язок суду постановляти ухвалу про призначення підготовчого судового засідання. Це питання вирішується неоднозначно й на практиці. Більшість суддів не виносять окремого процесуального документа про призначення підготовчого засідання. Про день, час і місце підготовчого судового засідання учасники процесу повідомляють за розпорядженням головуєчого шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою. Такі повідомлення направляють у строки, що дають змогу забезпечити своєчасність їх отримання та забезпечити своєчасність їх отримання, забезпечити право сторін на участь у підготовчому судовому засіданні [120, с. 144]. Інші судді призначають підготовче засідання своєю ухвалою, у якій зазначають про вивчення-ознайомлення суддею з обвинувальним актом чи клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, про відповідність таких документів вимогам КПК України, призначення підготовчого судового засідання з визначенням часу й місця проведення такого, а також із вказівкою про виклик у підготовче судове засідання учасників кримінального провадження.

Зважаючи на норми законодавства та повноваження суду на стадії підготовчого провадження, суд на цій стадії позбавлений можливості досліджувати фактичні обставини провадження, допитувати свідків, досліджувати докази з метою з'ясування правильності кваліфікації дій обвинуваченого, оскільки під час розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження з визначених КПК України підстав на стадії підготовчого провадження, позаяк іншої специфічної форми законодавцем щодо розгляду цього клопотання не встановлено, дії суду зводяться лише до перевірки відповідності клопотання вимогам КПК України, водночас факт винуватості чи невинуватості обвинуваченого не досліджують. У цьому контексті Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ пропонував постановляти таку ухвалу, оскільки її наявність, яка захищена електронним підписом суддів, фіксує вчинену процесуальну дію, а отже, відповідає загальному принципу правової визначеності, своєю чергою захищає суддю від можливих звинувачень з приводу порушення ним встановленого законом 5-денного строку для призначення підготовчого засідання (п. 1) [179].

У такому разі було б доцільніше за результатами підготовчого засідання виносити ухвалу про призначення цього клопотання до судового розгляду, у процесі якого за КПК України після дослідження всіх доказів й обставин можна переконатися, чи таке клопотання підлягає задоволенню, чи ні [162, с. 34].

Наявність такої ухвали, захищеної електронним підписом судді, слушно зауважує С. І. Дячук, захищає його від можливих звинувачень з приводу порушення ним встановленого законом 5-денного строку для призначення підготовчого судового засідання [45, с. 133].

На етапі проведення підготовчої частини, передбаченої ст. 342–345 КПК України, підготовчого засідання суд має здійснити виклик учасників судового провадження, що, з огляду на ч. 1 ст. 314 КПК, має відбуватися одночасно з

призначенням підготовчого судового засідання. Це засвідчують як стислі строки призначення підготовчого судового засідання, так і норми ч. 8 ст. 135 КПК, згідно з якими особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прийти.

Коло осіб, які підлягають виклику, у ч. 1 ст. 314 КПК не конкретизовано, є лише загальна вказівка на «учасників судового провадження». Якщо керуватися визначенням останніх, наведеним у п. 26 ст. 3 КПК, цей перелік видається надмірно широким і щодо підготовчого провадження підлягає уточненню. Останні мають здійснювати з огляду на ч. 2 ст. 314 КПК, що встановлює коло осіб, за участю яких відбувається підготовче судове засідання. Отже, саме ці суб'єкти підлягають виклику в підготовче судове засідання (за умов їх наявності в кримінальному провадженні).

Тому пропонуємо доповнення до ч. 1 ст. 314 КПК України «1. ...*Неявка потерпілого та його представника, законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, за умови їх належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження, не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання.*

Неявка обвинуваченого, стосовно якого здійснювалося спеціальне досудове розслідування, за умови належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження його захисника, не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання» (додаток Б).

Відповідно до ст. 314, 342–345 КПК України, процедура підготовчого судового засідання розпочинається з підготовчої частини, у якій у призначений для судового розгляду час головуєчий відкриває судове засідання та оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних і повідомлених осіб прибув на судове засідання, встановлює їхні особи, перевіряючи документи, що засвідчують особу,

перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судовий виклик та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їхнього неприбуття, якщо вони відомі. Суд вирішує питання про можливість продовження судового засідання, його відкладення чи призначення нового судового засідання в разі неприбуття його учасників. Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання [99; 46].

Подання сторонами суду доказів саме в підготовчому провадженні, зазначає В. О. Попелюшко, зумовлено необхідністю забезпечення ефективності судового розгляду з метою виконання поставлених перед ним завдань (ст. 2 КПК України) та досягнення кінцевої мети – ухвалення правомірного виправдувального чи обвинувального вироку. А це неможливо без завчасного досконалого знання і сторонами, і судом цих матеріалів, передусім матеріалів досудового розслідування, оскільки саме вони становлять основу матеріалів судової кримінальної справи. Без цього формалізоване досудове розслідування як досудова стадія українського кримінального провадження втрачає будь-який сенс. Без справи і її знання суд, розпочавши судовий розгляд, не спроможний виконати вимоги закону щодо визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, і порядку їх дослідження, а учасники судового провадження не можуть висловити суду раціональну думку з цього приводу, оскільки закон формулює лише загальне правило: докази сторони обвинувачення досліджують першочергово, а зі сторони захисту – у другу (ч. 1 ст. 349 КПК України). Реалізація права суду, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, без знання не лише джерел, а й змісту відповідних доказів (ч. 3 ст. 349 КПК України) – немислима [168, с. 46–47].

Суд, здійснюючи оцінку в цій стадії, визначає можливість прийняття конкретного рішення, і це має бути обґрунтовано доказами, наданими чи отриманими в законний спосіб. Аналіз змісту чинних процесуальних норм дає

підстави стверджувати, що для вирішення питання про можливість закриття кримінального провадження в стадії підготовчого провадження суд, перевіrivши всі зібрані на досудовому слідстві докази, має дійти висновку, що їх достатньо для призначення судового розгляду, однак, з огляду на наявність певних обставин і відсутність заперечень з боку особи, її може бути звільнено від кримінальної відповідальності. Докази вважають достатніми тоді, коли у своїй сукупності вони надають можливість встановити всі передбачені законом обставини справи на тому рівні знання про них, який необхідний для прийняття правильного, обґрунтованого рішення у справі. Це означає, що змістом внутрішнього переконання судді у випадку звільнення від відповідальності повинні бути висновки про те, що вчинене діяння містить ознаки складу кримінального правопорушення, що його вчинив саме обвинувачений, і в цьому сенсі такі висновки повинні збігатися з попередніми висновками слідчого й прокурора з позицій їх переконливості щодо винності обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [62, с. 149].

Однак суд обмежений у праві дослідження доказів на підтвердження встановлених судом обставин про закриття кримінального провадження за не реабілітуючими підставами, зокрема щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тому закриття кримінального провадження за цією підставою на стадії підготовчого провадження суперечить забезпеченню правильного застосування кримінального процесуального закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності й жоден невинний не був покараний; так і завданню підготовчого судового засідання. Суд обмежений встановленим процесуальним порядком дій, не може з'ясувати на цій стадії подію і склад кримінального правопорушення. Отже, закриття кримінального провадження можливе лише за наслідками судового розгляду справи, тобто після встановлення обставин справи й та підтвердження їх як матеріалами справи, так й іншими доказами у справі.

У процесі прийняття остаточних рішень за результатами проведення підготовчого провадження суд зобов'язаний стежити за розглядом клопотань,

заявлених учасниками процесу під час підготовчого провадження, і хоча прямої такої законодавчої вимоги не зазначено, але, відповідно до ст. 363 КПК України, суд до постановлення кінцевого рішення зобов'язаний вирішити заявлені учасниками провадження клопотання, що надалі може виключити неповноту судового розгляду як обставину для можливого подальшого оскарження судового рішення.

Клопотання про продовження судового розгляду з метою реабілітації підсудного може бути усним та/або письмовим, передане суду особисто чи через представника, захисника. Отже, на цьому етапі є можливим надання додаткових матеріалів і документів, які мають значення в провадженні та з якими має можливість ознайомитися інша сторона.

Для закриття кримінального провадження суд, з'ясувавши всі обов'язкові питання, повинен перевірити наявність усіх обставин, які є обов'язковою умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за будь-якою з підстав, передбачених КК України. Виконавши зазначені дії, суд заслуховує думку сторін й інших учасників судового провадження щодо відповідності вимогам закону процесуального документа, який став приводом для відкриття підготовчого провадження, можливості призначення справи до судового розгляду в цьому суді, затвердження угоди, закриття провадження у справі тощо (п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК України) та підстав для ухвалення цих рішень. Для викладення позиції щодо можливості призначення справи до судового розгляду першій надають слово стороні підготовчого провадження, яка ініціювала привід для його відкриття. Якщо до суду подано обвинувальний акт, то першому надають слово прокурору. Інші учасники процесу висловлюють думки з тих самих питань і викладають свої клопотання, після чого знову надають слово стороні-ініціатору для висловлення думки щодо зустрічних клопотань іншої сторони.

У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності обов'язок прокурора – довести перед судом наявність усіх необхідних підстав й умов для звільнення особи від кримінальної відповідальності з посиланням на фактичні

обставини та підтвердженням їх доказами. Водночас це не виключає активності суду у встановленні цих обставин, адже, слушно зазначають дослідники, вирішенню питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності має передувати повне й точне встановлення фактичних обставин і правильна кваліфікація вчиненого злочину [149, с. 136]. За результатами зазначеного виду провадження суд постановляє одну з таких ухвал: про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 288 КПК України), або про відмову в задоволенні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та повернення клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку, або продовження судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло до суду після направлення обвинувального акта (ч. 4 ст. 288 КПК України)» [243, с. 160–161]. Однак провадження із закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності за ст. 45–49 КК України не можна віднести до підготовчого провадження, його мають розглядати в особливому порядку.

Суд, з огляду на зміст зустрічних клопотань, які підлягають вирішенню, може повторно ухвалити рішення про можливість продовження судового засідання чи його відкладення, у разі неприбуття його учасників. Якщо суд визнає за можливе продовжити розгляд справи, заслухавши всіх учасників провадження, він виходить до нарадчої кімнати, де вирішує заявлені клопотання та ухвалює відповідне рішення в межах своїх повноважень [46].

Закриття кримінального провадження без з'ясування підстав для реабілітації підсудного чи без заявленого клопотання про продовження судового розгляду із цієї підстави є можливим у випадку подання до суду обвинувального акта з угодою про примирення, в якій обвинувачений фактично виразив своє ставлення до вчиненого ним правопорушення – визнання своєї вини. Найоптимальнішою підставою закриття кримінального провадження за результатами підготовчого провадження є відмова

потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Тому для закриття кримінального провадження на цій стадії достатньо лише клопотання потерпілого про припинення (закриття) провадження в цій справі [155].

Видається доцільним розширити повноваження суду в частині примирення сторін на стадії підготовчого провадження. Примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України) означає досягнення між ними угоди, у якій фіксують, що потерпілий помирився зі своїм «опонентом», задоволений вжитими останнім заходами з відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди та внаслідок цього не заперечує проти звільнення винного від кримінальної відповідальності (чи просить про таке звільнення). Примирення має бути добровільним, а не здійсненим потерпілим унаслідок залякування з боку особи, яка вчинила злочин, її родичів чи інших осіб. Мотиви примирення можуть бути різними як у потерпілого (прощення, задоволення поведінкою правопорушника після злочину, жалість до його малолітніх дітей тощо), так і у винного (розкаяння, сором за вчинене, боязнь майбутнього покарання тощо). Ініціатива примирення може виходити від особи, яка вчинила злочин, потерпілого, сторонніх осіб (родичів, знайомих та інших), а також від правоохоронного органу чи суду [61, с. 16–19].

Розглядаючи кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, на підготовчому провадженні суд повинен з'ясувати думку потерпілого щодо можливості (перспективи) примирення з обвинуваченим. У разі якщо потерпілий вкаже на те, що обвинувачений відшкодував чи має намір відшкодувати шкоду та вживає інших заходів для примирення, проти такого він не заперечуватиме і таке примирення є можливим, то суд вживає заходів для примирення сторін: роз'яснює обвинуваченому й потерпілому їхнє право на примирення та його наслідки, зокрема, закриття кримінального провадження на підставі відмови потерпілого від обвинувачення. У такому

разі суд відкладає підготовче провадження на строк до 30 днів, залежно від обставин кримінального провадження та думки сторін [155].

Підставою закриття провадження у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим є фіксація в будь-який процесуальний спосіб факту примирення винної особи з потерпілим. Водночас закон не вимагає, щоб відшкодування або усунення шкоди потерпілому здійснювали в повному обсязі. Важливо, щоб винний задовольнив претензії потерпілого. На відміну від дійового каяття, де розмір відшкодування обґрунтований матеріалами кримінального провадження, незадоволення вимог потерпілого щодо відшкодування, навіть якщо такі вимоги є завищеними, має наслідком неможливість застосування ст. 46 КК України [12, с. 140–141].

На практиці слідчі іноді затягують термін оформлення процесуального рішення про закриття кримінального провадження, що може негативно позначитися на подальшій долі кримінального провадження, ступені захищеності прав і законних інтересів громадян. Неприпустимим є й передчасне закриття провадження, оскільки це може засвідчувати необґрунтованість такого рішення і згодом бути скасованим прокуратурою.

У КПК України не визначено строк, протягом якого суд має вирішити питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. У ч. 4 ст. 286 цього Кодексу передбачено: «якщо під час здійснення судового провадження по провадженню, що надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання». Однак у кримінальному процесуальному законодавстві «невідкладність» не має часових меж, оскільки є оцінним (дискреційним) поняттям. Тобто бажано після отримання відповідного клопотання розглянути його «невідкладно протягом доби» або «невідкладно протягом тижня» судом. Тому вважаємо доцільним доповнити ст. 286 положенням, відповідно до якого суд після отримання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності повинен негайно, у строк

не пізніше ніж три дні, розглянути його та прийняти відповідне рішення, зокрема: *«5. Суд після отримання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності повинен негайно, у строк не пізніше ніж за три дні, розглянути його та прийняти відповідне рішення»* (додаток Б).

3.2. Судові рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні

Прийняття кримінальних процесуальних рішень є відповідальним етапом діяльності посадових осіб і державних органів, що здійснюють кримінальне провадження, оскільки рішення є одним з основних засобів забезпечення прав та законних інтересів його учасників. Слідчі, прокурори й судді, які реалізують кримінальну процесуальну діяльність, мають у своєму арсеналі два способи її здійснення: кримінальні процесуальні дії та кримінальні процесуальні рішення. В останніх завжди відображено результати певного обсягу процесуальної діяльності, спрямованої на з'ясування як фактичних обставин кримінального провадження, так і юридичної їх кваліфікації. Чітка й однозначна регламентація підстав і порядку прийняття кримінальних процесуальних рішень сприяє правильному й безпомилковому застосуванню норм практичними працівниками органів досудового розслідування, прокуратури та суду [200].

Основним актом реалізації судової влади є судові рішення. Тому кожне судове рішення має свідчити про реалізацію конституційних принципів, на яких ґрунтується судовий процес. Неякісне судове рішення тягне за собою порушення законності, прав, свобод й інтересів особи, що не може мати жодного виправдання. Судові рішення мають доволі широке коло адресатів – від учасників процесу, які не знайомі з юридичною термінологією та змістом правових приписів, до громадян, що ознайомлюються із судовим рішенням. Для них судове рішення повинно бути не лише зрозумілим, а й переконливим

як у частині встановлення обставин у справі на основі доказів, так і в їхній правовій оцінці [111, с. 8].

У межах кримінального провадження приймають значну кількість різноманітних процесуальних рішень, кожне з яких виконує в кримінальному процесі лише властиву йому функцію та наділене індивідуальними ознаками, проте деякі з таких рішень мають спільні риси. Це надає можливість класифікувати процесуальні рішення на певні групи для їх упорядкування, розробити спільні загальні вимоги до рішень, що належать до кожної з груп, розробити спільні підстави для їх прийняття та відповідні методики для їх обґрунтування й виконання.

На думку авторів коментаря до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судове рішення є актом, у якому суд як єдиний орган державної влади, який згідно з Конституцією України здійснює правосуддя, від її імені реалізує право держави на вирішення правових конфліктів у цивільних і господарських правовідносинах, на кримінальне покарання осіб, які порушили кримінально-правову заборону та вчинили злочин [212, с. 29–30].

Судові рішення є правовими актами, що закріплюють результати розв'язання соціальних конфліктів, які ґрунтуються на спорі про право, а отже, містять юридичні висновки про подолання колізій, якщо спірні правовідносини були регламентовані суперечливими законодавчими актами. У ч. 2 ст. 110 КПК України визначено, що судові рішення приймають у формі ухвали або вироку, а у формі постанови, відповідно до ч. 3 цієї статті, приймають процесуальні рішення слідчого та прокурора. Загалом судові рішення – збірне поняття, яке охоплює всі акти, прийняті (ухвалені) судом (суддею) у межах процесуальної діяльності [247, с. 265] в будь-якому виді провадження [245, с. 335].

Судові рішення передбачають імперативний наказ, у якому втілено волю держави щодо певного правовідношення у сфері кримінального провадження. Імперативний зміст таких рішень загалом визначений ст. 124, 129 Конституції

України, ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 21 КПК України.

Відповідно до цих норм судове рішення:

ухвалюється іменем України;

з моменту набрання законної сили є обов'язковим до виконання на всій території України;

його невиконання тягне за собою відповідальність, встановлену законом, зокрема ст. 382 КК України.

Рішення судів є процесуальною формою вираження діяльності щодо застосування права. Крім того, рішення суду є юридичним фактом, з яким пов'язані виникнення, зміна або припинення правовідносин.

Узагальнення визначальних властивостей судових рішень дає змогу сформулювати ті ознаки, які характеризують судові рішення в кримінальному провадженні, зокрема:

виникають як наслідок кримінально-правового спору сторони обвинувачення та захисту;

у них від імені України здійснюється індивідуальне регулювання суспільних відносин, формується правова основа для функціонування відповідних матеріальних і процесуальних правових норм, які застосовує суд у кримінальному процесі;

їх ухвалюють виключно суди на підставі норм кримінального процесуального права й низки інших галузей права;

їхня юридична сила здебільшого поширюється виключно на учасників спору;

є засобом реалізації норм матеріального права, насамперед закону України про кримінальну відповідальність (кримінального закону);

їх структура та порядок ухвалення чітко визначені в кримінальному процесуальному законодавстві;

мають державно-владний характер, є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами, яким вони адресовані;

наділені законною силою, тобто є стабільними й такими, обов'язковість виконання яких забезпечена законом;

є виключними, тобто їх неможливо повторно ініціювати й ухвалити, повторно розглянути справу, у якій постановлено відповідне рішення, без його скасування;

мета судових рішень полягає у: а) процесуальному оформленні та фіксуванні волі суду, спрямованій на вирішення спору між сторонами; б) охороні прав, свобод, законних інтересів учасників державно-суспільних відносин між сторонами й тим самим у захисті норм права, на основі яких виникли правовідносини; в) здійсненні виховної функції правосуддя; г) забезпеченні примусового виконання приписів, що містяться в рішенні;

мають преюдиціальний характер: факти, встановлені під час розгляду кримінальної справи та закріплені у вирокі, ухвалі чи постанові суду, повторно в іншій справі (цивільній, адміністративній, кримінальній справі) не встановлюють. Преюдиціальність (від. лат. *praesudicium*) – правило, згідно з яким суд, що виніс рішення, після того як це рішення набуло чинності (законної сили), не має права знову встановлювати факти або правовідносини, стосовно яких його було винесено [16; 22].

Отже, соціальна сутність судового рішення полягає в тому, що воно є основним актом правосуддя, ухваленим іменем України і спрямованим на захист прав, свобод та законних інтересів громадян, організацій, державних і суспільних інтересів, зміцнення законності й правопорядку, на запобігання правопорушенням, виховання в громадян і посадових осіб поваги до Конституції та законів України, честі й гідності людини.

Судові рішення в кримінальному провадженні – це акти правосуддя, акти застосування норм матеріального права (насамперед закону України про кримінальну відповідальність) в особливій процесуальній формі (встановленій кримінальним процесуальним законом), тобто оформлене у відповідний спосіб правове владне рішення уповноваженого органу (суду), посадової особи (судді, слідчого судді) по суті кримінального провадження (наявності

чи відсутності події кримінального правопорушення та вини особи у його вчиненні), а також щодо встановлення (зміни, скасування) прав й обов'язків (повноважень) персоніфікованих учасників кримінальних процесуальних відносин для вирішення окремих питань у сфері кримінального провадження.

Відповідно до ст. 370 КПК України, судове рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду й оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Умотивованим є рішення, у якому наведено належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Отже, законним може бути визнано тільки те судове рішення, що відповідає нормам матеріального права й ухвалене відповідно до норм процесуального права.

З огляду на викладене вище, вважаємо, що обґрунтованість судового рішення обумовлене підставами його ухвалення, що встановлені на основі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду й оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Умотивованість судового рішення обумовлена наведенням належних і достатніх мотивів його ухвалення.

Отже, пропонуємо ч. 3 ст. 370 КПК України викласти в такій редакції:
«Обґрунтованим є рішення, у якому наведено належні й достатні підстави його ухвалення, що встановлені відповідно до об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу» (додаток Б).

У теорії кримінального процесуального права запропоновано низку класифікацій процесуальних рішень [29; 11], кожна з яких має теоретичне й

практичне значення для вдосконалення механізму кримінального провадження. Не вдаючись до їх аналізу, оскільки він виходить за межі предмета нашої роботи, зазначимо, що для дослідження проблеми закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні має значення класифікація рішень у кримінальному процесі за критерієм суб'єкта їх прийняття. Рішення про закриття кримінального провадження судом належить до рішень, прийнятих у процесі судового провадження в першій інстанції, натомість питання суб'єкта однозначне – це суд.

Видається застарілою позиція вчених (переважно радянської доби), відповідно до якої рішення в кримінальному процесі ототожнювали з процесуальними актами, якими були документи, видані державними органами, що ведуть кримінальний процес [7, с. 6] або складені чи винесені за результатами діяльності зазначених органів.

Загальновідомим є факт, що для проведення будь-якої процесуальної дії необхідна наявність відповідних підстав. Проте наявність таких підстав необхідна також і для прийняття певного процесуального рішення. Серед об'єктивних чинників, що становлять механізм прийняття рішення, Ю. М. Грошевий виокремлює нормативні приписи, фактичні обставини вчинення злочину, сукупність доказів, установлених і досліджених у певній кримінальній справі [34, с. 61].

Законність, обґрунтованість і вмотивованість рішень суду в стадії підготовчого провадження обумовлені дотриманням процесуального порядку їх постановлення. За результатами підготовчого судового засідання суд має право прийняти одне з таких рішень:

- 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди й повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування; 2) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України; 3) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; 4) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 5) закрити кримінальне провадження; 6) доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь [99].

Процедура підготовчого провадження передбачає чотири етапи, які умовно можна розподілити на такі: перший – отримання та вивчення судом від прокурора обвинувального акта та реєстру матеріалів кримінального провадження; другий – дії, пов'язані з підготовкою проведення саме підготовчого судового засідання; третій – проведення засідання; четвертий – ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінального провадження [58].

Закриття кримінального провадження фактично є перешкодою для проведення судового розгляду й охоплює низку підстав, передбачених п. 5–8, 10 ч. 1 та 2 ст. 284 КПК, що в науковій юридичній літературі розглядають як факти, що виключають можливість подальшого здійснення цього кримінального провадження або ж вказують на недоцільність його проведення [156, с. 294]. З позиції їх впливу на перебіг підготовчого провадження зазначені підстави є неоднорідними. Встановлення судом таких підстав тягне за собою закриття кримінального провадження ухвалою суду. Для їх встановлення та перевірки не передбачено жодних спеціальних процедур. Оскільки їх передбачено як підстави закриття кримінального провадження також на стадії досудового розслідування, у більшості випадків їх встановлення в підготовчому провадженні означає виявлення судом недоліків досудового розслідування, унаслідок яких кримінальне провадження не було закрито раніше. Одночасно їх встановлення судом не означає вирішення справи по суті, на відміну від підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК, що в судовому провадженні тягнуть ухвалення виправдувального вироку. Тому суду надано

право усунути ці недоліки й закрити кримінальне провадження ще в підготовчому провадженні, не допускаючи призначення судового розгляду [5, с. 104–105].

Іншими є підстави для закриття кримінального провадження, передбачені п. 1–2 ч. 2 ст. 284 КПК, зокрема у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення: можливість закриття кримінального провадження тільки судом; застосування таких підстав передбачає спеціальну процедуру, окремо регламентовану КПК України; обов'язкове вирішення кримінального провадження по суті, оскільки ґрунтується на з'ясуванні питання про вину особи.

Ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності за своєю суттю є актом правосуддя, оскільки нею суд фактично визнає особу винною у вчиненні кримінального правопорушення та після цього звільняє її від кримінальної відповідальності. Це суперечить принципу презумпції невинуватості, проголошеному в Конституції України, відповідно до якого особу вважають невинуватою у вчиненні злочину та її не може бути піддано кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду [80].

У науці кримінального права звільнення особи від кримінальної відповідальності розглядають як передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених у КК України [12, с. 185–186]. Найпоширенішу думку з цього приводу висловив О. П. Горох, вважаючи, що звільнення від звільнення від покарання як інститут кримінального права – це зовнішньо оформлений структурний елемент галузі кримінального права (її Загальної частини), що становить систему кримінально-правових норм, спрямованих цілісно регулювати певні суспільні відносини на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності засудженої особи. У своїй структурі інститут звільнення від покарання має певні кримінально-правові субінститути: звільнення

засудженого від призначення покарання; звільнення від призначеного покарання; звільнення від відбування покарання з випробуванням; звільнення від відбування покарання; звільнення від подальшого відбування покарання; заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; пом'якшення покарання [33, с. 551].

Отже, ключовим моментом є визначення судом винуватості особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вирокі або постановляє ухвалу. Ухвалювати – означає приймати колективне рішення, вирішувати; підтримувати, схвалювати [22]. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому цим Кодексом [98]. Водночас у ст. 314 КПК України немає посилення на ч. 3 ст. 284 КПК України. Це означає, що суд у підготовчому провадженні не може постановити ухвалу про закриття кримінального провадження стосовно юридичної особи. Така позиція законодавця є логічною, оскільки підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру можуть бути підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду справи по суті [58].

Не вдаючись до наукових дискусій та поділяючи позицію Д. А. Скоромного, зазначимо, що відмітними ознаками загальних правил прийняття кримінальних процесуальних рішень є:

- 1) нормативно закріплені правила, тобто положення, що передають закономірність, сталі співвідношення певних явищ. Загальні правила прийняття таких рішень відображають ті закономірні й необхідні зв'язки між елементами в механізмі прийняття кримінальних процесуальних рішень, дотримання яких забезпечує відповідність таких рішень чинному законодавству в царині кримінального провадження. Такі правила відображено в нормах кримінального процесуального права;

2) діють у межах механізму прийняття кримінальних процесуальних рішень. Вони поширюють свою дію на порядок прийняття кожного кримінального процесуального рішення в межах кримінального провадження. Такими процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду (п. 1 ст. 110 КПК України);

3) є обов'язковими для виконання посадовими особами державних органів, які беруть участь у кримінальному провадженні. Недотримання загальних правил прийняття кримінальних процесуальних рішень має наслідком невідповідність прийнятих рішень чинному кримінальному процесуальному законодавству (їх незаконність) [201, с. 76; 198, с. 195].

На підставі викладеного вище зазначимо, що загальними правилами прийняття кримінальних процесуальних рішень є такі:

1) *прийняття рішення суддею*. Суд, що уповноважений розглядати провадження щодо конкретного кримінального правопорушення, визначають за правилами територіальної та інстанційної підсудності, а склад такого суду – з огляду на стадію кримінального провадження, судову інстанцію, тяжкість правопорушення, клопотання обвинуваченого (щодо суду присяжних) і конкретні обставини кримінального правопорушення. Безпосередньо суддів для розгляду провадження обирає автоматизована система документообігу суду;

2) *розумні строки*. Суд зобов'язаний прийняти кримінальне процесуальне рішення з якнайменшими витратами часу, але з дотриманням усіх процесуальних прав учасників судового процесу. Розумність строків означає передусім судочинство без невинуваних затримок, щоб у «протистоянні» швидкості та якості прийняття рішень пріоритет надавали саме другому;

3) *належна структура*. Ухвала суду про закриття кримінального провадження за своєю процесуальною формою не відрізняється від загальних вимог ухвал суду та має три частини: вступну, мотивувальну, резолютивну.

У вступній частині зазначають: дату й місце її постановлення; назву та склад суду, секретаря судового засідання, найменування кримінального провадження; прізвище, ім'я та по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження та місця проживання; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачують особу; сторони кримінального провадження й інших учасників судового провадження. У мотивувальній частині ухвали суд, посилаючись на наявність відповідної підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4-1-8, 10 ч. 1, п. 2, 3 ч. 2 ст. 284 КПК України, а також обставини, які ці підстави засвідчують, обґрунтовує своє рішення. Така частина ухвали про закриття кримінального провадження в жодному разі не повинна містити формулювання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні певного кримінального правопорушення.

У резолютивній частині вироку мають бути сформульовані рішення суду про закриття кримінального провадження з посиланням на відповідну статтю КК України; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та порядок її оскарження;

4) *наявність визначених законом реквізитів.* Необхідними реквізитами будь-якого кримінального процесуального рішення, стверджує Н. В. Глинська, є: 1) назва, дата й місце прийняття; 2) дані про правозастосувача й номер кримінального провадження, у якому його ухвалено; 3) усі встановлені у справі обставини, з якими закон пов'язує можливість прийняття такого рішення; 4) констатація факту дотримання умов ухвалення рішення, зокрема дотримання спеціальної процедури його ухвалення (якщо в законі такі передбачені); 5) фактичні дані, на підставі яких встановлено обставини, а також їх аналіз; 6) мотиви, що підтверджують правильність усіх висновків, викладених у рішенні; 7) посилання на норми права, якими керувався орган або особа, які прийняли рішення; 8) зміст рішення, порядок і строки його виконання; 9) вказівка на можливість і порядок його оскарження, якщо це передбачено законодавством, підпис осіб, які

прийняли рішення, відмітка про ознайомлення, а також відмітка про ознайомлення з ним осіб, чийх інтересів стосується рішення; 10) викладення рішення на офіційному бланку й державною (українською) мовою [28, с. 260–261];

5) *правильне застосовування належних норм матеріального та процесуального законодавства.* Застосування норм права в контексті закриття кримінального провадження полягає в їх оцінці на відповідність п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України та виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України. Сама ж оцінка полягає у визначенні відповідності положень кримінальних процесуальних норм вимогам Конституції України, загально визнаним принципам і нормам міжнародного права у сфері захисту прав людини й основоположних свобод. Така вимога впливає зі змісту ст. 8 Конституції України [81]. Пленум Верховного Суду, розглядаючи питання застосування Конституції України під час здійснення правосуддя, у своїй постанові підтвердив необхідність оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з позицій його відповідності Конституції та в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії [178];

б) *обґрунтованість і вмотивованість прийняття рішення.* Обґрунтованість процесуальних рішень у найзагальнішому її значенні передбачає наведення конкретних підстав прийняття певного рішення, з огляду на наявну інформацію [28].

Для того щоб рішення про закриття кримінального провадження було обґрунтованим, суд повинен усебічно, повно й об'єктивно дослідити обставини справи, докази, зібрані у справі, й оцінити їх згідно з вимогами ст. 94 КПК України. Водночас зазначимо, що в підготовчому провадженні суд частково обмежений у дослідженні всіх обставин і доказів, що обумовлено особливим призначенням цієї стадії та її спрямуванням на виконання особливих завдань (зокрема тих, які не пов'язані зі встановленням наявності чи відсутності вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, що є завданням стадії судового розгляду).

Обґрунтованість закриття кримінального провадження безпосередньо залежить від правильного вибору підстави прийняття цього рішення. Зокрема, закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого, звільненням особи від кримінальної відповідальності є рішеннями, що констатують не факт визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, а факт настання певних, визначених у законі обставин, які є підставою для відмови від кримінального переслідування та обвинувачення особи.

Обґрунтованість рішення про закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами означає наявність сукупності доказів, достатніх, з одного боку, для висновку про вчинення кримінального правопорушення саме цією особою, а з іншого – для висновку про наявність обставин, з якими закон пов'язує можливість/необхідність припинення цього кримінального провадження. Обґрунтованість рішення про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами також обумовлюється сукупністю відповідних доказів, які підтверджують невинуватість особи. У цьому обґрунтованість закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами збігається з обґрунтованістю виправдувального вироку, однак вони не є ідентичними. Обґрунтованість виправдувального вироку фактично передбачає як встановлену невинуватість обвинуваченого, так і невстановлену винуватість. Обґрунтованість закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами передбачає тільки встановлену невинуватість особи [207].

Зокрема, відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення має бути роз'яснена ним у контексті фактичної основи (відсутність події кримінального правопорушення, відсутність у діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, відсутність достатніх доказів для доведення винуватості обвинуваченого). Адже в інших ситуаціях такі обставини є підставами для ухвалення судом виправдувального вироку (ч. 1 ст. 373 КПК України). Отже, відмова прокурора від підтримання державного

обвинувачення, як і прийняття судом відповідного рішення, можуть бути лише після завершення дослідження всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, з'ясування думки сторін з цього приводу;

7) *розумність прийняття рішення*. Вимога щодо розумності, стверджує Н. В. Глинська, фактично означає необхідність застосовувати закон на основі збалансованого врахування прав, свобод і законних інтересів усіх осіб, що беруть участь у процесі, а також завдань кримінального провадження. На цій підставі розумність як вектор правозастосування означає, що уповноважений суб'єкт у межах, визначених законом, у процесі реалізації своїх дискреційних повноважень має приймати таке оптимальне з позиції здорового глузду рішення, у якому збалансовано були б поєднані інтереси ефективного виконання завдань кримінального провадження з максимально можливим у конкретній ситуації забезпеченням прав і законних інтересів осіб, щодо яких такий акт приймають (мінімізуючи можливі негативні наслідки для їхніх прав і свобод) [30, с. 163].

Основними етапами процесу прийняття судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні є:

1) з'ясування обставин кримінального провадження та встановлення підстав закриття. На цьому етапі особа, що приймає рішення, з'ясовує обставини справи шляхом сприйняття, аналізу та подальшого застосування початкової інформації. Найважливішим у роботі з інформацією є зменшення її надлишковості та перетворення на оптимальний формат. Це необхідно для усунення перевантаження інших етапів. Метою цієї стадії є формування у свідомості правозастосувача уявлення про ситуацію на момент виникнення необхідності в прийнятті рішення, а також планування і реалізація процесуальних дій для отримання додаткової інформації та перевірки наявної [111];

2) попередня підготовка рішення з визначенням критеріїв й обмежень для його прийняття, оцінка підстав закриття з виконанням завдань

кримінального провадження. *Визначення критеріїв та обмежень для прийняття рішень* означає оцінку ситуації прийняття рішень, визначення критеріїв та обмеження за наявності яких прийняття процесуального рішення не буде мати бажаного результату. Коли йдеться про оцінку ситуації, маємо на увазі оцінку рівня поінформованості суду про кримінальне правопорушення та стан відповідного кримінального провадження (у будь-який визначений проміжок часу), що дає змогу прийняти максимально ефективне рішення [199, с. 225];

3) прийняття та документальне оформлення рішення (ухвала) з тлумаченням норм матеріального і процесуального права. На цьому етапі відбуваються пошук і застосування належних норм матеріального та процесуального права до конкретних обставин кримінального провадження шляхом змістовної оцінки й тлумачення таких норм права, оформлення результатів у вигляді правозастосовного акта, а також його подальше погодження з компетентними органами у випадках, визначених законодавством [136].

Для реалізації поставлених на цьому етапі завдань суб'єкт правозастосування здійснює пошук і застосування норм матеріального та процесуального права, а також безпосереднє прийняття й оформлення кримінального процесуального рішення.

Процес прийняття судового рішення про закриття кримінального провадження можна схарактеризувати як складний або такий, що складається з кількох взаємопов'язаних процесуальних дій (наприклад, збирання, зберігання та використання процесуальної інформації, обмеження прав, свобод і законних інтересів учасників провадження тощо). За своєю сутністю він тяжіє передусім до такого елемента предмета правового регулювання, як порядок кримінального провадження, що охоплює послідовність певних процесуальних дій, сукупність яких утворює кримінальну процесуальну діяльність [119, с. 245].

Отже, прийняття судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні слід тлумачити як цілеспрямовану кримінальну процесуальну діяльність судді в підготовчому провадженні із застосування підстав, передбачених п. 4-1–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України, що передбачає інформаційний процес судового пізнання та завершується прийняттям правозастосовного акта-документа – ухвали з метою виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України.

У разі встановлення істотних порушень вимог кримінального процесуального закону відповідне судове рішення може бути скасовано для закриття кримінального провадження за однією з підстав, що не дають права на реабілітацію особи, оскільки наявність таких істотних порушень має завжди засвідчувати, що істину у справі не встановлено [62, с. 175]. Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність може бути підставою для скасування судового рішення із закриттям кримінального провадження в зазначених судових інстанціях.

Питання про незастосування судом кримінального закону, який підлягає застосуванню (п. 1 ст. 413 КПК України), або про неправильне тлумачення закону, що суперечить його реальному змісту (п. 3 ст. 413 КПК України), є правомірним у випадку незастосування судом будь-якої з обов'язкових підстав для закриття кримінального провадження. Однак слід з'ясувати, чи правомірною є така постановка питання у випадках, коли застосування будь-якої з нереабілітуючих підстав є правом суду. Вирішення питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності в таких випадках приймають з огляду на всі обставини, що мають юридичне значення. У випадку відмови в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження така відмова має бути мотивованою. На думку І. Г. Івасюка, скасування обвинувального вироку й закриття справи за ч. 1 ст. 7 КПК України (у редакції 1960 року) проводять у стадіях апеляційного та касаційного провадження з мотивів невідповідності висновків суду, викладених у вирoku,

фактичним обставинам справи, зокрема, коли висновки суду не підтверджують докази, досліджені в судовому засіданні, а також коли суд не прийняв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки [62, с. 176]. Видається, що така позиція може бути поширена й на інші підстави, які не є обов'язковими для застосування судом.

Закриваючи провадження, суд повинен урахувати, що ухвала про закриття кримінального провадження не замінює вироку суду, а отже, вона не є тим процесуальним актом, яким згідно з Основним Законом особу визнають винуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

Рішення суду після спливу строку на апеляційне оскарження чи після розгляду справи судом апеляційної інстанції (у разі подання апеляційної скарги чи апеляційного подання) набирає законної сили. З цього моменту законодавець розглядає рішення як акт, рівний за своїми властивостями окремо взятому нормативному акту.

Законною силою судового рішення слід вважати сукупність його властивостей, спрямованих на забезпечення реалізації приписів судового рішення в передбачених законом формах. Дія кожної такої властивості і є виявом його законної сили [20, с. 28].

Законна сила судового рішення – це наділення його тими самими властивостями, що притаманні нормативному акту. Порівнюючи властивості рішення, яке набрало законної сили, з нормативним актом, В. П. Бойко зауважує, що нормативні акти містять приписи, виконання яких обов'язкове для суб'єктів, на яких вони поширюються, причому всі особи, підприємства й організації повинні сприяти виконанню цих приписів. Цю властивість називають обов'язковістю, нею наділено й судові рішення. Така властивість судового рішення безпосередньо залежить і є наслідком обов'язковості норми, яку застосовує суд [20, с. 56]. Обов'язковість судового рішення доцільно розглядати як похідну від обов'язковості норми права, яка була застосована судом під час ухвалення рішення в підготовчому провадженні.

Судове рішення не тільки встановлює наявність або відсутність правовідносин, а й передбачає наказ, спрямований на його реалізацію. Саме цей наказ обумовлює динаміку законної сили рішення, яка виявляється в такій його властивості, як загальнообов'язковість.

З положень ст. 533 КПК України випливає, що:

а) загальнообов'язковість втілюється в просторі. Рішення «підлягають виконанню на всій території України»;

б) рішення, які набрали законної сили, набувають обов'язкові для всіх органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян;

в) обов'язковість судового рішення для сторін того процесу, у якому його було ухвалено. Сторони обвинувачення та захисту, отримавши від суду певне вирішення їх кримінально-правового спору, зобов'язані підкоритися судовому рішення. Рішення суду також є обов'язковим для фізичних та юридичних осіб, які не брали участі у справі.

У науці є традиційним такий підхід, за якого обов'язковість судового рішення розглядають як наслідок набрання рішенням законної сили поряд з виключністю, незмінністю, преюдиціальністю та виконавчістю [231, с. 32].

Обов'язковість судового рішення означає, що всі особи, на яких воно поширюється, зобов'язані дотримуватися приписів, встановлених рішенням, а також усі посадові особи й організації мають сприяти його виконанню. Це означає, що будь-яка організація чи посадова особа, яка у своїй діяльності постала перед рішенням, яке набрало законної сили, має рахуватися з ним і в межах своєї компетенції сприяти його виконанню. Обов'язковість рішення суду також означає, що індивідуальні правові акти місцевих органів влади, виконавчих органів влади, громадських та інших організацій, а також посадових осіб не повинні суперечити судовому рішення, яке набрало законної сили. Це означає неможливість зміни чи скасування рішення суду зазначеними органами, винесення інших рішень у справі, зокрема актів, які суперечили б рішенням суду, що набрало законної сили. Обов'язковість

судового рішення поширюється і на громадян, які повинні сприяти його здійсненню шляхом правомірної поведінки.

Закріпивши таку засаду, як обов'язковість судового рішення, законодавець тим самим засвідчив авторитет і владність акта правосуддя, яке набрало законної сили.

Отже, обов'язковість судового рішення має універсальний характер. Обов'язковість судового рішення означає його незаперечну реалізацію незалежно від того, чи зачіпає воно інтереси, права й обов'язки суб'єктів, спір про яких не розглядали. На думку О. З. Хотинської, рішення суду є не просто фінальним процесуальним документом, воно є правозастосовним актом особливого компетентного державного органу; унаслідок цього із судовим рішенням, яке набрало законної сили, зобов'язані рахуватися всі інші органи державної влади та місцевого самоврядування, їхні посадові особи, навіть якщо вони не беруть безпосередньої участі у виконанні цього рішення [231, с. 44].

З огляду на це, доходимо висновку, що законна сила судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні – особлива властивість рішення суду в першій інстанції, що надає йому сили закону як вищої форми вираження державної волі у кримінальному провадженні, у якому його було ухвалено, наслідками дії якої є його обов'язковість, неспростовність, виключність і преюдиціальність.

Висновки до розділу 3

1. Закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні передбачає такі етапи (частини), що визначені його завданнями: 1) отримання, аналіз та вивчення обвинувального акта з відповідними додатками, надісланого прокурором (с. 291 КПК України), призначеним

суддею; 2) проведення підготовчої частини, передбаченої ст. 342–345 КПК України, підготовчого засідання; 3) проведення засідання, безпосереднє з'ясування однієї з підстав, яка зумовлює закриття кримінального провадження; 4) розгляд клопотань, заявлених учасниками процесу в процесі підготовчого провадження; 5) прийняття рішення про закриття кримінального провадження; 6) ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінального провадження.

2. Відповідно до ст. 314 КПК України, визначений термін для призначення підготовчого судового розгляду необхідно обчислювати з дня надходження матеріалів кримінального провадження до призначеного судді, адже саме він через процесуальну завантаженість може належно вивчити матеріали справи та здійснити необхідні дії для здійснення підготовчого судового провадження.

3. З аналізу ст. 287 КПК України вбачається, що до клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено додавання інших документів, крім письмової згоди особи на звільнення від кримінальної відповідальності, що позбавляє суд можливості належно перевірити клопотання на дотримання вимог КПК України, зокрема щодо правильної кваліфікації дій обвинуваченого, що впливає на законність звернення прокурора з таким клопотанням. Під час підготовчого засідання необхідно виносити ухвалу про призначення цього клопотання до судового розгляду, у процесі якого, за КПК України, після дослідження всіх доказів та обставин можна переконатися, чи таке клопотання підлягає задоволенню, чи ні.

Приймаючи остаточні рішення за результатами проведення підготовчого провадження, суд зобов'язаний стежити за розглядом клопотань, заявлених учасниками процесу під час підготовчого провадження, і хоча прямої такої законодавчої вимоги не зазначено, але, відповідно до ст. 363 КПК України, суд до постановлення кінцевого рішення зобов'язаний вирішити заявлені учасниками провадження клопотання, що надалі може виключити

неповноту судового розгляду як обставину для можливого майбутнього оскарження судового рішення.

4. Основним судовим рішенням під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні є ухвала суду, яка містить вступну, мотивувальну та резолютивну частини. У вступній частині зазначають: дату й місце її постановлення; назву та склад суду, секретаря судового засідання, найменування кримінального провадження; прізвище, ім'я та по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження та місця проживання; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачують особу; сторони кримінального провадження та інших учасників судового провадження. У мотивувальній частині ухвали суд, посилаючись на наявність відповідної підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4-1-8, 10 ч. 1, п. 2, 3 ч. 2 ст. 284 КПК України, а також обставини, якими ці підстави підтверджуються, обґрунтовує своє рішення. Така частина ухвали про закриття кримінального провадження в жодному разі не має містити формулювання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні певного кримінального правопорушення. У резолютивній частині вироку мають бути сформульовані рішення суду про закриття кримінального провадження з посиланням на відповідну статтю КК України; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та порядок її оскарження.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження розв'язано важливу наукову задачу, що має значення для науки кримінального процесу та правозастосування, а саме обґрунтовано положення закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання, отримано нові теоретичні та праксеологічні результати, до найголовніших з яких належать такі:

1. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання передбачає такі історичні періоди: звичаєвий (до XIII ст.) – розвиток інституту на нормах звичаєвого права, який не завжди мав назву закриття кримінального провадження, не було визначено підстав, його ототожнювали зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим, закінченням строків давності тощо; козацький (XIV ст. – до початку XVIII ст.) – поступове унормування процесуального порядку розгляду злочинів і його нормативно-правове трактування як порушення встановлених норм, розвиток положень про закриття кримінального провадження в частині розширення кола підстав; імперський (XVIII–XIX ст.) – законодавча імплементація в кримінальних процесуальних нормах звичаєвого права, прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 року, який закріпив стадію «віддання до суду», що передувала судовому розгляду й розпочиналася з вивчення висновку попереднього слідства та матеріалів кримінальної справи прокурором окружного суду, який протягом тижня з дня їх отримання був зобов'язаний в законному порядку спрямувати справу; уперше використано термін «звільнення від кримінальної відповідальності», а також частково систематизовано підстави такого звільнення; радянський (початок XX ст. – до 2012 року, з огляду на дію КПК 1960 року) – прийняття низки нормативно-правових актів (КПК 1922-го, 1927-го, 1960 року, Основи кримінального

законодавства СРСР і союзних республік 1958 року), які систематизували підстави та встановлювали порядок закриття справи судом (КПК 1960 року закріпив, що за результатами попереднього розгляду справи суддя своєю постановою одним із рішень приймав рішення про закриття справи, а перелік підстав для закриття справи було визначено в ст. 248, за наявності обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, ст. 7-1, 7-2, 8, 9, 10, 11-1); сучасний (з 2012 року й донині) – прийняття чинного КПК України, що спрямований на імплементацію кращих європейських практик, узгодження кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами в галузі захисту прав людини та здійснення правосуддя. Відповідно до вимог ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти з-поміж іншого рішення про закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4-1–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України. Слід зазначити, що ця норма закону відсилає до ст. 284 КПК України, у ч. 1 та 2 якої міститься перелік підстав для закриття провадження.

2. У системі кримінального провадження підготовче провадження є його системною частиною, позаяк посідає проміжне місце між досудовим розслідуванням і судовим розглядом, а рішення суду в цій стадії визначають подальший перебіг кримінального провадження або його закриття. Як стадія кримінального процесу підготовче провадження має забезпечити взаємозв'язок судового розгляду з досудовим розслідуванням, усунути перешкоди й створити умови для проведення судового засідання, а також надати сторонам можливість урегулювати правовий конфлікт до початку судового розгляду.

Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це діяльність суду, спрямована на дотримання завдань кримінального судочинства, зокрема вимоги, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура

шляхом встановлення визначених КПК України всіх обставин кримінального провадження в підготовчому провадженні й прийняття рішення про подальше припинення кримінального провадження відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України. Цей термін пропонуємо закріпити в п. 7-1 ст. 284 КПК України.

Проблематика такого рішення під час підготовчого провадження полягає в тому, що в КПК України не передбачено регламентованого порядку дій суду, пов'язаного із закриттям кримінального провадження на стадії підготовчого провадження. Брак встановленого та нормативно визначеного порядку є черговою прогалиною КПК України, що породжує чимало проблемних питань, а тому на практиці суд керується аналогією в провадженні зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

3. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом досліджено на підставі розподілу на англосаксонську (Велика Британія, США) і романо-германську (Іспанія, Німеччина, Франція) системи права. Можливим у законодавстві цих країн є закриття провадження в справі на досудовому провадженні та в судових інстанціях.

Кримінальний процес англосаксонської системи традиційно відводить особливу роль нормам неписаного права (прецедентне, судове право), у якому головним джерелом є судова практика, а саме кримінальне процесуальне право цих країн регламентоване значною кількістю правових норм, які не об'єднані в межах однієї галузі права.

Кримінальний процес країн романо-германської правової системи обумовлений наявністю специфічних термінів, які подекуди доволі складно зіставити з вітчизняними. Франція є основоположницею класичного континентального змішаного процесу завдяки Кодексу кримінального розслідування Франції 1808 року, який обрали за основу майже всі європейські країни. Тому такий вітчизняний інститут, як закриття кримінального провадження, став прообразом кримінального переслідування й утілює такі зарубіжні підстави закриття: відмова в кримінальному переслідуванні; умовна відмова в кримінальному переслідуванні; кримінально-правова медіація

(вичерпання конфлікту шляхом примирення між сторонами); угода між прокурором й особою, яка вчинила злочин.

4. Підстави закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це процесуальні факти, що встановлюються під час підготовчого провадження судом, які виключають або вказують на недоцільність подальшого здійснення кримінального провадження, зобов'язуючи останнього прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідно до чинного законодавства.

Фактичними підставами закриття є наявність достатніх відомостей у матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії, виключають наявність кримінального правопорушення або необхідність притягнення до кримінальної відповідальності чи застосування покарання: втратив чинність закон, що встановлював кримінальну протиправність діяння (32 % кримінальних проваджень); після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України (27 %); не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (30 %); досягнуто податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України (11 %).

Юридичні (правові) підстави закриття кримінального провадження судом – наявність або відсутність певних процесуальних обставин, що впливають на перебіг кримінального провадження (широке значення), а також відповідний процесуальний документ, складений відповідно до встановлених законом вимог, що надає право суду закрити кримінальне провадження (вужке значення): а) смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; б) є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

в) потерпілий відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; г) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; д) не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх отримати; е) прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення.

5. Акцентовано на необхідності прийняття рішення про закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження у випадку смерті особи за відсутності відповідного клопотання близьких родичів про реабілітацію померлої особи й наявності належного документа, що засвідчує смерть обвинуваченого. Однак така норма не вирішує питання закриття провадження в ситуаціях, якщо причетна особа померла до повідомлення про підозру. Крім того, прогалиною є брак механізму продовження провадження в разі смерті особи. У зв'язку із цим запропоновано п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти в такій редакції: *«5) помер підозрюваний або особа, щодо якої складено, однак не вручено повідомлення про підозру через її смерть, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого»*. Також у кримінальному процесуальному законодавстві слід офіційно закріпити єдиний порядок підтвердження факту смерті особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом доповнення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України положенням у такій редакції: *«Факт смерті (оголошення померлою) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, підтверджується довідкою з органів реєстрації актів громадянського стану або копією свідоцтва про смерть, завіреною в установленому законом порядку»*.

З метою вирішення питання закриття кримінального провадження в разі, якщо в провадженні, яке здійснюється у формі приватного обвинувачення, здійснюється перекваліфікація на діяння, передбачене ст. 477 КПК України, і потерпілий не подає заяву, запропоновано ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити новим положенням: *«7-1) відсутня заява потерпілого про вчинення*

кримінального правопорушення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення». Також запропоновано надати право суду закрити кримінальне провадження у випадку одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку, запропоновано ч. 2 ст. 284 КПК України доповнити новим пунктом, а саме: *«4) під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку у визначені строки».*

6. Тлумачення ч. 1 ст. 314 КПК України надає можливість констатувати наявність проблеми нормативної регламентації строків: кримінальне процесуальне законодавство містить строк для призначення, але не передбачає граничного строку проведення (принаймні першого засідання) стадії підготовчого провадження. Така ситуація ставить під загрозу дотримання передбаченого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950) права особи на розгляд кримінального обвинувачення щодо неї в розумні строки. У низці випадків (зокрема, щодо регламентації тривалості стадії судового розгляду) цілком виправданим є застосування законодавцем оцінної категорії «розумний строк», проте «технічний» характер стадії підготовчого судового розгляду дає змогу використовувати чіткі нормативні конструкції. Тож доцільно внести до КПК України відповідні корективи, встановивши чіткий строк призначення та проведення підготовчого судового засідання, його склад на підставі ухвали суду. У зв'язку із цим запропоновано до ч. 1 ст. 314 КПК України внести зміни *«1. Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше ніж за десять днів з дня його надходження до призначеного судді призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження, про що виносить ухвалу.*

У разі необхідності розгляду кримінального провадження колегіально – голова суду в строк до десяти діб формує склад суду, про що складає відповідну ухвалу. Такий склад суду проводить підготовче судове засідання не

пізніше ніж за десять діб, а в разі складності провадження – 30 діб з дня винесення ухвали про склад суду» та доповнення «1. ...Неявка потерпілого та його представника, законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, за умови їх належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання.

Неявка обвинуваченого, стосовно якого здійснювалося спеціальне досудове розслідування, за умови належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження його захисника, не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання».

7. Прийняття судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні – цілеспрямована кримінальна процесуальна діяльність судді в підготовчому провадженні із застосування підстав, передбачених п. 4-1-8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України, що становить інформаційний процес судового пізнання та завершується прийняттям правозастосовного акта – ухвали з метою виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України. Ухвала має вступну, мотивувальну та резолютивну частини.

Загальними правилами прийняття кримінальних процесуальних рішень є такі: 1) прийняття рішення суддею; 2) розумні строки; 3) належна структура; 4) наявність визначених законом реквізитів; 5) правильне застосування належних норм матеріального та процесуального законодавства; 6) обґрунтованість і вмотивованість прийняття рішення; 7) розумність прийняття рішення. Основними етапами процесу прийняття судового рішення під час закриття кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні визначено такі: 1) з'ясування обставин кримінального провадження і встановлення підстав закриття; 2) попередня підготовка рішення з визначенням критеріїв й обмежень для його прийняття, оцінка підстав закриття з виконанням завдань кримінального провадження;

3) прийняття та документальне оформлення рішення (ухвала) з тлумаченням норм матеріального та процесуального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша Л. І., Аленін Ю. П., Торбас О. О. та ін. Актуальні питання сучасного кримінального провадження: посібник. Одеса: Фенікс, 2021. 171 с.
2. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2021 році. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/-supreme/zvi/Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf
3. Бабаєва О. В. Еволюція стадії підготовчого провадження у кримінальному процесуальному праві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 225–235.
4. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2019. 21 с.
5. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 282 с.
6. Бабаєва О. В. Підготовче провадження як самостійна стадія в системі кримінального судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 3. С. 126–132.
7. Бажанов М. І. Законність та обґрунтованість основних судових актів в радянському кримінальному процесі: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1966. 34 с.
8. Баймуратов М. А. Судова влада: актуальні проблеми становлення та розвитку в Україні. Одеса, 2003. 248 с.
9. Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Саїдова З. М., Хавронюк М. І. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт). Київ : ФОП Москаленко О. М., 2013. 40 с.

10. Басиста І. Закриття кримінального провадження на підставі набуття чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою: окремі проблеми. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2020. Вип. 71. С. 108–121.

11. Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: монографія. Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2011. 500 с.

12. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. Вип. 1. С. 185–207.

13. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

14. Беднарська В. М. Судове провадження в кримінальному процесі: навч. посіб. Сєверодонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 169 с.

15. Бедрій М. Стадія судового розгляду в українському копному судочинстві (XIV–XVIII ст.). *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 20–26.

16. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2003. 20 с.

17. Біліченко Т. О. Підстави закриття кримінального провадження: поняття, сутність, види. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 2(3). С. 67–70.

18. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 1998. 18 с.

19. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві: навч. посіб. Тернопіль: ТАНГ «Економічна думка», 2001. 111 с.

20. Бойко В. П., Дільна З. Ф. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Львів: Сполом, 2017. 240 с.

21. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
23. Вирішення питання щодо запобіжних заходів під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні України. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/152490
24. Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР. Київ : Вища школа, 1970. 162 с.
25. Гандзюк В. П., Король В. В. Формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) судом першої інстанції. *Наше право*. 2015. № 3. С. 117–124.
26. Геселев О. В. Концепції праворозуміння та проблеми обґрунтування процесуальних рішень у кримінальному судочинстві. Філософсько-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2006. № 2. С. 179–184.
27. Глинська Н. В. Класифікація кримінальних процесуальних рішень та її значення для визначення специфіки стандартів їх доброякісності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 142–155.
28. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія. Київ: Істина, 2014. 590 с.
29. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальній справі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2003. 24 с.
30. Глинська Н. В. Розумність як стандарт доброякісності кримінальних процесуальних рішень. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. № 26. С. 156–172.

31. Гловюк І. Повноваження суду першої інстанції щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння: доктрина і практика. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171051-povnovazhennya-sudu-pershoyi-instantsiyi-schodo-zakrityakriminalnogo-provazhennya-u-zvyazku-z-dekriminalizatsiyeyu-diyannya-doktrina-i-praktika>

32. Гловюк І. Щодо питання удосконалення моделі закриття кримінального провадження у судовому провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 42. С. 130–137.

33. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / за наук. ред. А. А. Музики. Київ : ВД «Дакор», 2019. 676 с.

34. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с.

35. Грошевий Ю. М. Проблеми формування судового переконання в кримінальному процесі : монографія. Харків : Вища школа, 1975. 143 с.

36. Грошевий Ю. М. Судове слідство за статутом кримінального судочинства 1864 р. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 4. С. 107–114.

37. Губик А. О. Копні суди на українських землях у XIV–XVI ст. *Український історичний журнал*. 1990. № 10. С. 114–118.

38. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2002. 18 с.

39. Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. *Митна справа*. 2015. № 5. Ч. 2. С. 99–104.

40. Демиденко Г., Єрмолаєв В. «Правда Руська» Ярослава Мудрого. Початок вітчизняного законодавства. Харків : Право, 2017. 392 с.

41. Дердюк Б. М. Етапи становлення законодавства, що регулює провадження у справах неосудних і обмежено осудних осіб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. №2. с. 209–212.

42. Дубинський А. Я. Виконання процесуальних рішень слідчого. Правові та організаційні проблеми. Київ: Наук. думка, 1984. 182 с.

43. Дубинський А. Я. Завершення кримінальної справи в стадії досудового розслідування. Київ, 1975. 128 с.

44. Дуфенюк О. М. Актуалізація гуманістичних цінностей у ході кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 228–232.

45. Дячук С. І. Стадія підготовчого провадження та її особливості. *Слово національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С.131–138.

46. Дячук С. І., Галаган В. І., Галаган О. І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2013. Т. 144–145. С. 142–146.

47. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 груд. 1957 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

48. Європейські стандарти перебудови кримінального процесу України як галузі права. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/evropeyski-standarti-perebudovi-kriminalnogo-protsesu-ukrayini-galuzi-prava.html>

49. Євтеєєв О. Особливості закриття кримінального провадження та нормативне забезпечення цього процесу стадії підготовчого судового засідання. *Юридична практика*. 2021. № 29–30 С. 1230–1231. URL: <https://pravo.ua/articles/–pochatkove-pryskorennia/>

50. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.

51. Жмудінський В. П. Закриття кримінального провадження: актуальні питання. *Право і суспільство*. № 3-2. 2018. С. 253–258.

52. Завдання кримінального судочинства України в контексті європейських стандартів. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/zavdannya-kriminalnogo-sudochinstva-ukrayini-konteksti-yeuropeyskih-standartiv.html>

53. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

54. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

55. Загальний погляд на майбутнє кримінального судочинства в Україні. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/zagalniy-poglyad-maybutnye-kriminalnogo-sudochinstva-ukrayini.html>

56. Закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння: закон набрав чинності. *PRAVO. Юридична практика*. 2023. URL: <https://pravo.ua/zakryttia-kryminalnoho-provadhennia-u-zv-iazku-z-dekryminalizatsiieiu-diiannia-zakon-nabrav-chynnosti/>

57. Замкова Я. В. Виникнення та значення стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 103–106.

58. Замкова Я. В. Законність та обґрунтованість рішень судді у стадії підготовчого провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 232 с.

59. Зеленецький В. С. Проблеми формування сукупності доказів у кримінальному процесі: монографія. Харків, 2004. 108 с.

60. Зражевська Н. О. Попередній розгляд справи суддею у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.

61. Іваненко П. С. Примирення винного з потерпілим. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 8. С. 16–19.

62. Івасюк І. Г. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання внаслідок зміни обстановки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2002. 193 с.
63. Інститут закриття кримінальних проваджень на стадії підготовчого судового засідання дає змогу прискорити розгляд справ. URL: <https://radako.com.ua/news/institut-zakrittuya-kriminalnih-provadzhen-na-stadiyi-pidgotovchogo-sudovogo-zasidannya-daie>
64. Ісаєв І. А. Історія держави і права України: підручник. 3-є изд., перераб. і доп. Київ : МАУП, 2004. 797 с.
65. Іскедеров Р. Г. Завершення кримінальної справи в стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Баку, 1975. 26 с.
66. Історія держави і права України: підручник у 2 т. / ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко та ін. Київ: Видавничий дім «Ін Юре». 2003. Т. 1. 653 с.
67. Казанджан М. А. Завершення кримінальної справи слідчими органів внутрішніх справ: лекція. Ташкент: Вид-во ТВШ МВС СРСР, 1987. 36 с.
68. Калужинський О. В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 236 с.
69. Карабут Л. В. Щодо формування доказів під час досудової кримінальної процесуальної діяльності за новим КПК. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 1(5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12klvzkn.pdf>
70. Каркач П. М. Прокурор у підготовчому судовому провадженні : навч. посіб. Харків : Право, 2015. 60 с.
71. Ківалов С. В. Українська юстиція на шляху до європейських стандартів. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. №6. С.12–16.
72. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

73. Ковальова О. В. Генеза розвитку досудового розслідування як стадії кримінального процесу. *Наше право*. 2022. № 1. С. 78–83. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/78-_Kovalova.pdf.

74. Ковальова О. В. Досудове розслідування: дефініція, сутність та зміст. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 92–99. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/ER_2022_1-5.pdf.

75. Когутич І. І. Судові рішення в кримінальному провадженні: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 183 с.

76. Коли час «амністує» злочин. *Закон і Бізнес*. 2016. № 18 (1264). URL: https://zib.com.ua/ua/123394vsu_proanalizuvav_praktiku_schodo_zviltenny

77. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні в першій інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2015. 21 с.

78. Коментар заступника Голови ВССУ Гвоздика П. О. до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань». URL: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/komentar_zastupnika_golovi_vssu_gvozdika_p_o_do

79. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

80. Конституція України (з постатейними матеріалами). Харків: Інтелект- Прогрес, 2017. 676 с.

81. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/-96-%D0%B2%D1%80>

82. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія / за заг. ред. О. Г. Шилю. Харків : НДІ, 2016. 264 с.

83. Костін М. І. Мета кримінального судочинства: поняття і сутність. *Право України*. 2008. № 4. С. 80–83.
84. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. 3-тє вид., змін. й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.
85. Крет Г. Р. Наукові підходи до визначення поняття і сутності інституту закриття кримінальної справи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 305–309.
86. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2010. 20 с.
87. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 192 с.
88. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2002. 416 с.
89. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
90. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського (перекл. на укр. мову О. В. Лішевської). Київ : ОВК, 2016. 284 с.
91. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / за ред. О. Кротюк. Київ : Юриспруденція, 2021. 158 с.
92. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 3 лип. 2014 р. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
93. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
94. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.

95. Кримінальний процес: підручник / За заг ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

96. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1223 с.

97. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Т. 1. Харків : Право, 2013. 768 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова та ін. Т. 2. Харків : Право, 2012. 664 с.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

100. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

101. Кримінальний-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки: Закон Азербайджанської Республіки від 14 лип. 2000 р. № 907. URL: <https://www.migration.gov.az/content/pdf/f5875139b52568b64830.pdf>

102. Кримінальний-процесуальний кодекс Німеччини. URL: <http://sergei-nasonov.narod/links3.html>.

103. Кримінальний-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 04 лип. 2014 р. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&doc

104. Кримінальний-процесуальний кодекс УРСР 1927 року. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/1048/09/>

105. Кримінальний-процесуальний кодекс УСРР 1922 року. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17/>

106. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон від 28 груд. 1960 р. № 1000-05. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

107. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 1 верес. 2001 р. / упоряд.: Ю. М. Грошевий, М. А. Погорецький. Харків : Арсіс, ЛТД, 2001. 447 с.

108. Кримінально-процесуальні норми, що діяли в українських землях за часів їх перебування у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.) URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/kriminalno-protseualni-normi-diyali-ukrayinskih-zemlyah-chasiv-perebuvannya.html>

109. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/484.pdf>.

110. КСУ визнав неконституційною одну із підстав закриття кримінального провадження. *Юридична газета*. 2022. 10 черв. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/ksu-viznav-nekonstituciynoyu-odnu-iz-pidstav-zakrittya-kriminalnogo-provadzheniya.html>

111. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ: «Дрім Арт», 2013. 224 с.

112. Кульчицький В. С., Тищик Б. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.

113. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В., Закревська Т. О. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі України (теорія та практика) : монографія. Київ: Вид. «Видавничий дім «Гельветика», 2022. 180 с. URL: <https://oldiplus.ua/files/contents/1126.pdf>

114. Лазутка С. А. Литовський Статут – феодальний кодекс Великого князівства Литовського. Київ, 1993. 213 с.

115. Лекції з дисципліни кримінальний процес. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kpd/nl16.docx>

116. Лемак О., Лемак В. Функції сучасної держави: новий зміст в умовах глобалізації. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 108–115.
117. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
118. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
119. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юрид. світ, 2016. 416 с.
120. Луцик В. В. Підготовче провадження за новим КПК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 144–146.
121. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 25–28.
122. Мазур О. Судовий слідчий у Статуті кримінального судочинства 1864 р., законодавстві Франції і у проекті КПК України. *Право України*. 2005. № 3. С. 132–134.
123. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства Київ : Юрінком Інтер, 1999. 320 с.
124. Маляренко В. Т. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку. *Право України*. 2003. № 9. С. 3–14.
125. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
126. Маляренко В. Т. Про закриття кримінальної справи (окремі аспекти). *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 3. С. 56–62.
127. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. Київ, 2004. 543 с.

128. Маляренко В. Т., Вернидубов І. В. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 4. С. 31–41.

129. Маринів В. Деякі проблеми апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. *Вісник прокуратури*. 2014. № 8. С. 81–91.

130. Марочкін О. Системоутворюючі елементи мотивування рішень слідчого. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 114–119.

131. Мартинов Є. О. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 652–655. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/157>.

132. Мартинов Є. О. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 145–153. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.18>

133. Мартинов Є. О. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 90–95. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.17>.

134. Мартинов Є. О. Особливості кримінальної процесуальної класифікації підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 20–21 трав. 2022 р.). Київ, 2022 С. 32–34.

135. Мартинов Є. О. Підстави закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 216–221. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.37>.

136. Мартинов Є. О. Судові рішення при закритті кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні. *Правова освіта*:

науковий погляд молодих вчених : матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 48–50.

137. Мартинов Є. О. Щодо поняття закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. Київ, 2022. С. 462–463.

138. Мартинов Є. О. Щодо поняття інституту закриття кримінального провадження судом. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) / редкол.: С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук Ю. В. Сухомлин. Київ, 2023. С. 161–163.

139. Мельник О. В. Безпосередність дослідження показань, речей і документів: залучення дитини до судового засідання. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 183–185.

140. Мельник С. М. Процесуальна форма у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2001. 18 с.

141. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Вид. 2-ге. Київ: Либідь, 1999. 536 с.

142. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

143. Молдован А. В., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. Київ : Правова єдність: Алерта, 2014. 333 с.

144. Моргун Н. С. Литвинчук О. І. Щодо проблемних питань здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях на підставі угод. *Дні науки НУ «Києво-Согілянська академія» на факультеті правничих наук: матеріали круглого столу* (Київ, 2 лютого 2018 року). Київ, 2018, С. 41–45.

145. Музиченко П. Формування правової доктрини на українських землях у XVI ст. *Молода Українська держава на межі тисячоліть : погляд в історичне минуле і майбутнє демократичної, правової держави Україна* : зб. наук. праць. Львів : Львів. ін-т. внутр. справ, 2001. С. 158–162.

146. Набрал чинності закон щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. 2022. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/nabrav-chinnosti-zakonu-shchodo-zakrittya-kriminalnogo-provadhennya-u-zvyazku-z-vtratoyu-chinnosti-zakonom-yakim-vstanovlyuvalasya-kriminalna-protipravnist-diyannya

147. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2007. 255 с.

148. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2013. 384 с.

149. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

150. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

151. Окіпнюк В. Т. Державне політичне управління УСРР (1922–1934) : історико-юридичний аналіз: монографія. Київ : НА СБУ, 2002. 290 с.

152. Окремі положення Європейської конвенції з прав людини та кримінально-процесуальне забезпечення розгляду кримінальних справ у судах першої інстанції. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/okremi-polozhennya-yevropeyskoyi-konventsiiy-prav-lyudini-kriminalno-protsesualne.html>

153. Остренко М. Діючий порядок «реабілітації померлих» як елемент інституту реабілітації в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 239–246.

154. Павич Х. М. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2015. № 5. Т. 1. С. 113–118.

155. Павич Х. М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 291 с.

156. Павич Х. М. Процесуальні аспекти винесення судом ухвали про закриття кримінального провадження. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 5. С. 293–297. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/78>

157. Падалка Р. О. Окремі проблеми верховенства права в сучасній Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 421–430.

158. Панова А. В., Савчук В. С. Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2018. № 1 (17). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

159. Парфило О. А. Передумови появи інституту компромісу в сучасному кримінальному процесі України. *Українська державність : становлення, досвід, проблеми*: зб. наук. статей за матеріалами XII Харківських політологічних читань. Харків, 2001. С. 97–99.

160. Пастух А. Є. Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження: практичний аспект. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція», 2019. № 42. С. 145–150.

161. Пастух А. Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2021. 223 с.

162. Пастух А. Є. Рішення суду, прийняті за результатами розгляду клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності на стадії підготовчого провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 31–35.

163. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для Українського народу. *Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ : НІСД, 2004. 22 с.

164. Песцов Р. Г. Історичний розвиток інституту заочного провадження в кримінальному процесі України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія: Економіка і право. 2010. Вип. 11. С. 90–96.

165. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 59–65.

166. Поняття та значення стадії підготовчого провадження. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/ponyattya-znachennya-stadiyi-pidgotovchogo-provazhennya.html>

167. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 234 с.

168. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 44–49.

169. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку закриття кримінального провадження, розпочатого за фактами

вчинення правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1618428>

170. Почтовий М. М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 11. С. 177–181.

171. Почтовий М. М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190–195.

172. Права, за якими судиться малоросійський народ: 1743 р. / ред. та авт. передмови Ю. С. Шемшученко, упор. К. А. Вислобоков. Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1997. 547 с.

173. Прилуцький С. Допустимість доказів: сучасність та перспективи кримінального процесу України. *Право України*. 2006. № 4. С. 86–87.

174. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листоп. 2017 р. № 2213-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19#Text>

175. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2810-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810>

176. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01 лип. 2010 р. № 2398-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2398-17/conv#n152>

177. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 жовт. 2012 р. № 223-1446/0/4-12. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text>

178. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листоп. 1996 р. № 9. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>

179. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

180. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

181. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

182. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 225 с.

183. Рабінович П. М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). Львів: Астрон, 2002. 192 с.

184. Радянський кримінальний процес / за ред. М. І. Бажанова, Ю. М. Грошевого. Київ : « Вища школа », 1978. 280 с.

185. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2022 р. № 3-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>

186. Рішення Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 16 лип. 2020 р. у справі № 397/1087/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/–Review/90425632>

187. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2009. 253 с.

188. Рось Г. В. Процесуальний порядок закриття провадження в кримінальній справі через призму досвіду закордонних країн. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 39–43.

189. Саблук С. А. Кримінально-правова протидія злочинності в Україні у 1922–1960 рр.: монографія. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2016. 414 с.

190. Савченко А. Угоди про визнання вини у кримінальному судочинстві США. *Міліція України*. 2004. № 6. С. 24–25.

191. Саєнко Г. Ю. Правова природа угоди в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 3. С. 199–203.

192. Севрук В. Г. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2021. № 1. С. 125–132.

193. Севрук В., Павленко С., Жеробкіна Ю., Малетов Д., Сербіна Н. (Sevruk V., Zherobkina Y., Maletov D., Pavlenko S., Serbyn N.) Judge as a public servant. *Journal of law political sciences*. 2021. Vol. (29). Issue 4. P. 240–260.

194. Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56–65.

195. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14snpkpu.pdf>.

196. Сім страхів латентних злочинців. URL: <https://pravo.org.ua/sim-strahiv-latentnyh-zlochynstiv/>

197. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-е вид. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
198. Скоромний Д. А. Загальні правила прийняття кримінальних процесуальних рішень: ознаки, поняття, відмінність від засад кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 193–199.
199. Скоромний Д. А. Особливості прийняття кримінальних процесуальних рішень із використанням практики ЄСПЛ. *Вісник кримінального судочинства України*. 2016. № 3. С. 178–185.
200. Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2018. 20 с.
201. Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 242 с.
202. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Французької Республіки. Київ: Юриспруденція, 2017. 348 с.
203. Становлення кримінально-процесуальних норм у перші століття української державності. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalniy-protses/stanovlennya-kriminalno-protsesualnih-norm-pershi-stolittya-ukrayinskoyi-derzhavnosti.html>
204. Статут кримінального судочинства 1864 р. URL: http://ni.biz.ua/3/3_14/3_145180_ustav-ugolovnogo-sudoproizvodstva--g.html
205. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ, 2005. 272 с.
206. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / за заг. ред. П. Музиченка. Одеса: Астропринт, 2000. 194 с.
207. Тайлієва Х. Р. Обґрунтованість деяких підсумкових рішень суду першої інстанції. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2015. № 5–1 (15). С. 119–121.

208. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

209. Татаров О. Ю. Закриття кримінального провадження: проблеми теорії та практики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 296–303.

210. Тахтаров М. П. Особливості апеляційного оскарження вироків суду на підставі угод прокурором. *Право та державне управління*. 2017. № 4. Т. 1. С. 179–185.

211. Тацій В. Я. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика. 2004. URL: <http://meگو.info/матеріал/22-кримінально-процесуальні-норми-що-діяли-в-українських-землях-за-часів-їх-перебування-у-с>

212. Теліпка В. Е., Молдаван В. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судоустрій і статус суддів. Київ : ЦУЛ, 2018. 528 с.

213. Теорія юридичного процесу / під заг. ред. В. М. Горшенєва. Харків : Вища школа, 1985. 192 с.

214. Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури податкових правовідносин. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 188–192.

215. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. 944 с.

216. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.

217. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

218. Тертишник В. М. Кримінальний процес. 3-е вид., доп. і перероб. Харків : Арсис, 2000. 528 с.

219. Токаренко К. В. Закриття кримінального провадження судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції. *Закон і життя*. 2016. № 4/3 (292). С. 64–68.

220. Токаренко К. В. Невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи як підстава закриття кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 155–158.

221. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 209 с.

222. Томин С. В. Реалізація окремих засад кримінального провадження у випадку його закриття у зв'язку з декриміналізацією діяння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 2(5). С. 312–316.

223. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 304 с.

224. Удалова Л. Д. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України : навч. посіб. Київ : КНТЮ 2014. 125 с.

225. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. 3-е вид., переробл. і допов. Київ : Видавець, 2012. 275 с.

226. Усенко І., Чехович В. Литовські статuti. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. Київ : Либідь, 1997. 330 с.

227. Ухвала Гадяцького районного суду Полтавської області від 11 серп. 2015 р. Справа № 526/1555/15-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48226305>

228. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси. Справа № 712/6375/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88470409>

229. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва. Справа № 482/1286/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84277419>

230. Федіна А. В. Стадія попереднього розгляду кримінальної справи суддею на різних етапах розвитку кримінально-процесуального права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2007. Вип. 427. С. 119–126.

231. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2006. 195 с.

232. Хрестоматія з історії держави і права України. З найдавніших часів до початку ХХ ст. : навч. посіб: у 2-х т. / ред. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. Київ : Видавничий дім «Ін Юре». Т. 1. 1997. 576 с.

233. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. А. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

234. Циганюк Ю. В. Використання системного підходу при визначенні поняття «правова система». *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : серія: Право. 2012. Вип. 19. Ч.1. С. 124–127.

235. Циганюк Ю. В. Теоретичні та правові основи системи кримінального процесу України: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2020. 345 с.

236. Чернявський С. С., Князєв С. М., Грібов М. Л. Міжнародне співробітництво у сфері негласних розслідувань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 7–19. <http://elar.naiu.kiev.ua/>.

237. Чернявський С. С. Теоретичні та прикладні засади контрольно-наглядової діяльності в межах досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 119 (2), С. 132–134.

238. Cherniavskyi S., Holovkin B., Chornous Y., Bodnar V., Zhuk I. International cooperation in the field of fighting crime: directions, levels and forms of realization. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Vol. 22, Issue 3, 2019. P. 1–11. <https://www.abacademies.org/articles/international-cooperation-in-the-field-of-fighting-crime-directions-levels-and-forms-of-realization-8346.html>.

239. Шайтуро О. П. Проблема встановлення взаємозв'язку кримінальних правових та кримінальних процесуальних норм при законодавчій регламентації підстав закриття кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 1(97). С. 149–158.

240. Шилова Д. В. Класифікація підстав до закриття кримінальної справи. *Університетські наукові записки*. 2010. №1. С. 152–159.

241. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.

242. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Острого, 2016. 221 с.

243. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2014. № 10. Т. 2. С. 159–162.

244. Шминдрук О. Ф. Стадія віддання до суду за КПК УСРР 1922 р. та її реформування у підготовчі дії у КПК УСРР 1927 р. *Розвиток юридичної науки на сучасному етапі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 5 черв. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 65–69.

245. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

246. Юридична судова практика у Франції: Форми оскарження. Доступ до права. Основні принципи процесу: зб. докум. французько-українського співробітництва. Київ : Етна-1, 2003. № 4. С. 17.

247. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2003. 320 с.

248. Юшков С. В. Судебник 1497 року. Праці видатних юристів. Київ : Юрид. літ., 1989. 380 с.

249. Kodeks postępowania karnego – Akt prawny. URL: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=USTAWYALL&NrKadencji=7&NrPosiedzenia=52>.

250. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/107820#p378278>.

251. Tarasenko O., Rozhnova V., Savytskyi D., Sybiha O., Makarov M. (2020). Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 23. Issue 3. P. 1–9. (Великобританія). URL: <https://www.abacademies.org/articles/Investigative-judge-as-a-subject-to-criminal-procedure-1544-0044-23-3-497.pdf>.

252. Viktoriia V. Smirnova Certain problem issues of preparatory proceedings in the court of first instance. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/European-Reforms-Bulletin_4_2019.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління
доктор юридичних наук, доцент
заслужений юрист України

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

10.11.2022

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження здобувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ Мартинова Євгена Олександровича на тему: «Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання»

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України Жерняка С.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Гірного Т.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Мартинова Євгена Олександровича на тему: «Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент**

Артем ШЕВЧИШЕН

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України**

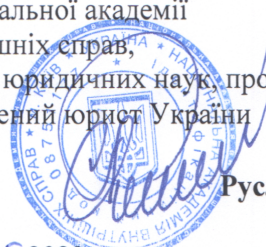
Сергій ЖЕРНЯК

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

Тарас ГІРНИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Руслан СЕРБИН10.05.2023 р.**АКТ**

про впровадження результатів дисертації Мартинова Євгена Олександровича на тему: «Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Корольчука В.В. (голова комісії), завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Антощука А.О., провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, доцента Севрука В.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Мартинова Євгена Олександровича на тему: «Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

Результати дисертації відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Мартинов Є. О. Підстави закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 67-73.

2. Мартинов Є. О. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом. *Правова позиція*. 2023. № 1(38). С. 90-95. URL: www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/1/17.pdf

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.17>

3. Мартинов Є. О. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 67-71.

4. Мартинов Є. О. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 652-655. URL: www.lsej.org.ua/4_2023/157.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/157>

5. Мартинов Є. О. Судові рішення при закритті кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених*: матеріали III науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2022 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2022. С. 48–50.

6. Мартинов Є. О. Особливості кримінальної процесуальної класифікації підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 20-21 травня 2022 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2022 С. 32–34.

7. Мартинов Є. О. Щодо поняття інституту закриття кримінального провадження судом. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук Ю. В. Сухомлин]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 161–163.

8. Мартинов Є. О. Щодо поняття закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022.С. 462–463.

Зазначені публікації підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Віктор КОРОЛЬЧУК

Члени комісії:

кандидат юридичних наук,
доцент

Андрій АНТОЩУК

доктор юридичних наук,
доцент

Володимир СЕВРУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

**про впровадження результатів дисертації Мартинова Євгена
Олександровича на тему: «Закриття кримінального провадження на стадії
підготовчого судового засідання» на здобуття ступеня доктора філософії з
галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081«Право» в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук Бистрицького Б.Ю. (голова комісії), професора кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Хабло О.Ю., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Мартинова Євгена Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Мартинова Євгена Олександровича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін, а також були використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

Оксана ХАБЛО

кандидат юридичних наук

Сергій БОНДАР

**Порівняльна таблиця
змін до Кримінального процесуального кодексу України,
які запропоновані у тексті дослідження**

Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>.....</p>	<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>7-1) Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це діяльність суду спрямована на дотримання завдань кримінального судочинства, зокрема вимоги, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура шляхом встановлення визначених КПК України усіх обставин кримінального провадження у підготовчому провадженні й прийняття рішення про подальше припинення кримінального провадження відповідно п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України.</p>

Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи

1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

...

3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.

5) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи

1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

...

3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строку давності, **установлені статтею 49 Кримінального кодексу України**, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.

5) помер підозрюваний **або особа, щодо якої складено, однак не вручено повідомлення про підозру через її смерть, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.**

Факт смерті (оголошення померлою) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, підтверджується довідкою з відділу реєстрації актів громадянського стану або копією свідоцтва про смерть, завіреною в установленому законом порядку

<p>7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;</p> <p>7-1) відсутня;</p> <p>10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи</p> <p>...</p> <p>2. Кримінальне провадження закривається судом:</p> <p>...</p> <p>відсутня</p>	<p>7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його законний представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством</p> <p>7-1) відсутня заява потерпілого про вчинення кримінального правопорушення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;</p> <p>10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину</p> <p>...</p> <p>2. Кримінальне провадження закривається судом:</p> <p>...</p> <p>4) під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку у визначені строки</p> <p>...</p>
---	---

можуть звернутися його близькі родичі, члени сім'ї та захисник. До винесення постанови про закриття кримінального провадження прокурор направляє одному із близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом та/або захиснику померлого, письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю підозрюваного або особи, щодо якої складено, однак не вручено повідомлення про підозру через її смерть, із роз'ясненням права заявити клопотання про продовження провадження для реабілітації померлого. До постановлення ухвали про закриття кримінального провадження суд направляє одному із близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом та/або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження, із роз'ясненням права заявити клопотання про продовження провадження для реабілітації померлого у порядку, передбаченому цим Кодексом для вручення повідомлень. У разі, якщо у 10-денний строк не надійшло клопотання про продовження

	<p>провадження для реабілітації померлого, кримінальне провадження закривається</p>
<p>Стаття 286. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності</p> <p>...</p> <p>Відсутня</p>	<p>Стаття 286. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності</p> <p>...</p> <p>5. Суд, після отримання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, повинен негайно, в строк не пізніше трьох днів, розглянути його та прийняти відповідне рішення</p>
<p>Стаття 314. Підготовче судове засідання</p> <p>1. Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 314. Підготовче судове засідання</p> <p>1. Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше десяти днів з дня його надходження до призначеного судді призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження про що виносить ухвалу.</p> <p>У разі необхідності розгляду кримінального провадження колегіально – голова суду в строк до десяти діб формує склад суду, про що складає відповідну ухвалу. Такий склад</p>

<p>3. У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:</p> <p>...</p> <p>2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 5-8, 10 частини першої або</p>	<p>суду проводить підготовче судове засідання не пізніше 10 діб, а у разі складності провадження – 30 діб з дня винесення ухвали про склад суду.</p> <p>Неявка потерпілого та його представника, законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, за умови їх належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання.</p> <p>Неявка обвинуваченого, стосовно якого здійснювалося спеціальне досудове розслідування, за умови належного повідомлення про дату, час і місце розгляду кримінального провадження його захисника, не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання.</p> <p>...</p> <p>3. У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:</p> <p>...</p> <p>2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених</p>
--	--

<p>частиною другою статті 284 цього Кодексу</p>	<p>пунктами 4-1-8, 10 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу</p>
<p>Стаття 370. Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення</p> <p>...</p> <p>3. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу</p>	<p>Стаття 370. Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення</p> <p>...</p> <p>3. Обґрунтованим є рішення, в якому наведені належні та достатні підстави його ухвалення, що встановлені відповідно до об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу</p>

**Результати анкетування
130 прокурорів, 145 суддів та 90 захисників щодо особливостей закриття
кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання**

Запитання	прокурори	судді	захисників
Загальна кількість опитаних	130	145	90
1. Чи коректне покладення на слідчого, прокурора та суд обов'язку всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити підстави закриття кримінального провадження на підставах визначених ст. 284 КПК України?			
так	60%	66%	73%
ні	40%	34%	27%
2. Чи є повним передбачений КПК України перелік підстав закриття кримінального провадження судом?			
так	54%	72%	41%
ні	46%	28%	59%
3. Чи потрібні зміни до КПК України, щодо закінчення досудового розслідування та підготовчого провадження?			
так	70%	58%	60%
ні	30%	42%	40%
4. Чи вважаєте за необхідне в обвинувальному акті, підсумковому рішенні досудового розслідування, викладати зміст та аналіз, зібраних доказів і мотивування висновків з посиланням на матеріали кримінального провадження?			
так	70%	60%	60%
ні	30%	40%	40%
5. Чи вважаєте Ви ефективним інститут закриття кримінального провадження щодо юридичної особи?			

так	74%	80%	54%
ні	36%	20%	46%
6. Чи погоджуєтесь з тим, що закриття кримінального провадження за результатами підготовчого провадження є недоцільним?			
так	28%	34%	80%
ні	72%	66%	20%
7. Чи підтримуєте Ви вилучення із підготовчого провадження розгляд справ про звільнення особи від кримінальної відповідальності окремі провадження?			
так	90%	94%	70%
ні	10%	6%	30%
8. Чи потрібно направляти до суду у підготовче провадження разом з обвинувальним актом усі матеріали кримінального провадження?			
так	74%	94%	36%
ні	36%	6%	64%
9. Чи потрібно збільшення строку призначення справи до розгляду до 10 днів, а у разі складності справи до 30 днів, з дня надходження справи до суду?			
так	98%	96%	62%
ні	2%	4%	48%
10. Чи вважаєте Ви доцільним закриття кримінального провадження судом у випадку відмови прокурора від підтримання обвинувачення?			
так	88%	64%	74%
ні	12%	36%	26%
11. Чи потрібно у підготовчому провадженні надавати право суду приймати рішення про зупинення призначення судового розгляду у разі розшуку обвинуваченого або його хвороби?:			
Так	62%	74%	58%
Ні	38%	26%	42%

12. У силу реалізації процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням час здійснення повідомлення про підозру у досудовому розслідуванні щодо окремої категорії осіб, підозра як процесуальне рішення повинно оформлятися:

постановою	90%	80%	72%
письмовим повідомленням	10%	20%	28%

13. Чи необхідне закріплення терміну закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання у ст. 3 КПК України?

так	44%	56%	92%
ні	56%	44%	8%

14. Чи є кримінальні процесуальні відносини які виникають при закритті кримінального провадження системою правовідносин, в які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України?

так	84%	70%	40%
ні	16%	30%	60%

15. Чи необхідне удосконалення процедури, за якою суд повинен розглядати кримінальне провадження, що надійшло з постановою про закриття у підготовчому провадженні?

так	74%	80%	54%
ні	36%	20%	46%

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мартинов Є. О. Підстави закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 216–221. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.37>.

2. Мартинов Є. О. Кримінальна процесуальна характеристика інституту закриття кримінального провадження судом. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 90–95. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.17>.

3. Мартинов Є. О. Зарубіжний досвід реалізації норм інституту закриття кримінального провадження судом. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 145–153. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.18>

4. Мартинов Є. О. Генеза інституту закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 652–655. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/157>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Мартинов Є. О. Судові рішення при закритті кримінального провадження судом у підготовчому судовому провадженні. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 48–50.

6. Мартинов Є. О. Особливості кримінальної процесуальної класифікації підстав закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 20–21 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 32–34.

7. Мартинов Є. О. Щодо поняття закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого судового засідання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ, 2022. С. 462–463.

8. Мартинов Є. О. Щодо поняття інституту закриття кримінального провадження судом. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук, Ю. В. Сухомлин]. Київ, 2023. С. 161–163.